COVID-19 SÜRECİ VE ÖRGÜTSEL YÖNETİM

EDİTÖRLER
Dr. Alper Tutcu & Dr. Serkan Gün

YAZARLAR
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI
Dr. Öğr. Üyesi Ali Şükrü ÖZBAY
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÖGE
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALDIRMAZ AKKAYA
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Nisa Gökden KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda BOSTANCI
Öğr. Gör. Dr. Özge ATALAY ÇELİK
Öğr. Gör. Murat ŞAHİN
Arş. Gör. Dr. Eren Alper YILMAZ
Arş. Gör. Zeynep YİRMİBEŞOĞLU
Erdeniz SEZER

İKSAD
Publishing House

COVID-19 SÜRECİ VE ÖRGÜTSEL YÖNETİM

EDİTÖRLER
Dr. Alper Tutcu & Dr. Serkan Gün

YAZARLAR
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI
Dr. Öğr. Üyesi Ali Şükrü ÖZBAY
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÖGE
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALDIRMAZ AKKAYA
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Nisa Gökden KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda BOSTANCI
Öğr. Gör. Dr. Özge ATALAY ÇELİK
Öğr. Gör. Murat ŞAHİN
Arş. Gör. Dr. Eren Alper YILMAZ
Arş. Gör. Zeynep YİRMİBEŞOĞLU
Erdeniz SEZER

İKSAD
Publishing House

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7897-75-4
Cover Design: İbrahim KAYA
August / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ

Dr. Alper TUTCU, Dr. Serkan GÜN.....1

BÖLÜM 1

COVID-19 PANDEMİSİ: İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AÇISINDAN OLASI ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÖGE, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇETİN 3

BÖLÜM 2

COVID-19 PANDEMİSİNE FİNANSAL PİYASA ENSTRÜMANLARININ TEPKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALDIRMAZ AKKAYA 35

BÖLÜM 3

COVİD-19 PANDEMİ SÜRECİNİN, BİREYLERİN YAŞAM MEMNUNİYETİ, KONUT VE ÇEVRE KALİTESİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU, Öğr. Gör. Dr. Özge ATALAY ÇELİK, Arş. Gör. Zeynep YİRMİBEŞOĞLU 73

BÖLÜM 4

COVİD-19 KÜRESEL SALGININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ MALİ ETKİLERİ

Öğr. Gör. Murat ŞAHİN 99

BÖLÜM 5

COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDEKİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Nisa Gökden KAYA 119

BÖLÜM 6

YURTDIŞINDA İNGİLİZCE YAYIN YAPAN ANA AKIM GELENEKSEL VE YENİ MEDYADA, TÜRKİYE'NİN COVID-19 SALGINIYLA MÜCADELESİNE İLİŞKİN ÜRETİLEN SÖYLEMİN DERLEM ODAKLI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Şükrü ÖZBAY, Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI 143

BÖLÜM 7

ÇEŞİTLİ GIDA SEKTÖRLERİ ÜZENİNE KÜRESEL SALGIN OLAN COVİD-19'UN ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda BOSTANCI, Erdeniz SEZER 187

BÖLÜM 8

COVID-19 SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ & TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN.....211

BÖLÜM 9

PANDEMİ SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU VE YENİ KÜRESEL DÜZEN

Arş. Gör. Dr. Eren Alper YILMAZ 237

ÖNSÖZ

Salgın hastalıklar tüm dünya nüfusunu dolayısıyla dünya ekonomisini derinden etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını, pandemilerin ekonomiler üzerinde ne denli büyük sonuçları olduğunu gözler önüne sermiştir. Dört ay gibi kısa bir sürede 3 milyondan fazla kişiyi hasta eden ve iki yüz binden fazla insanın ölümüne neden olan bu hastalık ülke yönetimlerini çok sıkı önlemler almaya itmiştir. Bu nedenle yaşanan bu pandemi küresel bir sorun oluşturmuş ve bilimsel çevreler tarafından daha kapsamlı incelenmesi gereken önemli bir konu haline gelmiştir.

Pandemi süreci diğer ülkeleri olduğu gibi ülkemizi de ekonomik anlamda büyük çapta etkilemiş, birçok iş kolunun faaliyetlerini yavaşlatmıştır. Yeni oluşan bu düzende örgütlerin çalışma sistemleri yeniden gözden geçirilmeye başlanmış ve yeni düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye'de 11 Mart 2020'de görülen ilk vakaların ardından hızla yayılan salgınla birlikte çalışma hayatında da hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Örgütlerde meydana gelen bu büyük dönüşüm çalışma hayatına yeni bakış açıları kazandırmıştır.

Kaynağı insan olan yönetim bilimi de pandemi sürecinde oluşan yeni durumları analiz etmek ve değerlendirmek durumundadır. Bu bağlamda yapılacak araştırmalar her alanda olduğu gibi yönetim alanında da örgütlerin daha etkin bir biçimde yeniden

yapılandırılmasına ve hem örgüt hem de toplum için daha etkin bir yapıya dönüşmesine olanak sağlayacaktır.

İşletme bilimi disiplini içerisinde COVID-19 salgını ile ilgili araştırmaların yer aldığı bu kitapta gerek makro gerekse de mikro ölçekte virüsün örgütsel yönetime etkileri ve çözüme yönelik adımlar incelenmiştir. Kitapta yer alan araştırmaların bundan sonraki çalışmalara yön vererek kaynaklık etmesi en büyük dileğimizdir.

Bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen değerli hocalarımıza gösterdikleri gayret ve özveri için tüm okuyucular adına teşekkür ederiz. Ayrıca yayıncı olarak birçok bilimsel çalışmanın geniş kitlelere ulaşmasına vesile olan ve bu kitabın yayınlanma görevini üstlenen İKSAD YAYINEVİ'ne de şükranlarımızı sunarız.

Editörler

Dr. Alper Tutcu & Dr. Serkan Gün

BÖLÜM 1

COVID-19 PANDEMİSİ: İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AÇISINDAN OLASI ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÖGE[1]
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇETİN[2]

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO, İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Türkiye, eoge@aydin.edu.tr
[2] İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, mehmet.cetin@izu.edu.tr

GİRİŞ

Örgütler; ekonomik, teknolojik, politik, sosyo-kültürel birçok çevre faktöründen önemli derecede etkilenen yapılardır. İşletmeler, bu çevre faktörlerine bağlı olarak birçok kriz (deprem, salgın, siber saldırı vb.) ile karşı karşıya kalabilmektedirler. En çok karşılaştıkları kriz ise ekonomik krizlerdir. Bu tür krizlerin yaşanma sıklığından dolayı bu gibi durumlara karşı strateji geliştirebilme yetenekleri oldukça yüksektir. Ancak Covid-19 pandemisi gibi bir salgın ile (daha önce yaşanan Sars, Ebola, Mers vb. krizler, işletmeleri ve ülkeleri bu denli etkilememiştir) son zamanlarda ilk kez karşı karşıya kalmışlardır.

Bu kriz, birçok işletmeyi hazırlıksız yakaladığı gibi işletmeleri ne tür önlemler alacakları konusunda da çaresiz bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Pandemi, işletmeler kadar çalışanların da ekonomik ve psikolojik olarak yoğun olarak etkilendiği bir süreci beraberinde getirmiştir. İşletmeler, üretim ve hizmet süreçlerine yönelik faaliyetlerinin birçoğunu geçici olarak durdururken, çalışanlar da hem iş hem sosyal yaşamlarında birçok değişim ve belirsizlikle karşı karşıya gelmiştir. Çalışanların ve işletmelerin bu süreçten daha az etkilenmeleri adına işletmelerde "İnsan Kaynakları Yönetimi" birimlerine önemli görevler düşmektedir. Süreçten birinci derecede etkilenen insan faktörü aynı zamanda kurumların hedeflerine ulaşması yolunda en değerli bileşenlerden biridir (Gürbüz, 2018). Dolayısıyla insan kaynakları biriminin, hem işletmelerin en değerli ve stratejik kaynağı olan insan unsurunun mevcut durumdan olabildiğince az etkilenmesi hem de pandemi sonrası etkili yönetim açısından,

değişimleri ve yeni yapılanmaları dikkatlice incelemesi ve gerekli çözümleri üretmesi önemlidir. Diğer bir ifadeyle insan kaynakları disiplinine ait birçok uygulamanın yeniden gözden geçirilmesi ve yapılandırılması işletmelerin başarısı açısından yüksek önem arz etmektedir.

Covid-19 pandemisi yukarıda belirtildiği üzere işletme fonksiyonlarının birçoğunu etkileyeceği gibi her bir fonksiyonun alt fonksiyonlarında da değişim yaratması kaçınılmaz olacaktır. Bu çalışmada, Covid-19'un "İnsan Kaynakları Yönetimi" fonksiyonlarına olası etkileri irdelenmeye çalışılacaktır.

İş Analizi/ İş Tanımları

İnsan kaynakları yönetiminin temel araçlarından olan iş analizi; bu süreçte işletmelerin yeniden yapılanması, iş akışlarını yeniden oluşturmaları, yeni iş tanımlarını ortaya çıkarmaları ve mevcut işlerin yeniden tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Covid-19 ile birlikte iş yapma usulleri değişecek, yeni işler ortaya çıkacak, bazı işler ortadan kalkacak ve birçok işin yeniden tanımlanması zorunlu hale gelecektir.

İşletmelerde iş analizine genelde üç nedenle başvurulmaktadır (Timur, 2008):

- İşletme yeni kurulurken,
- Herhangi bir nedenle örgütsel yapıda bir değişiklik meydana geldiğinde,
- Beş yıl gibi önemli değişimler içerecek bir süre.

Kaynaklar, iş analizinin 5 yılda bir tekrarlanması gerekliliğini, işin niteliğinin ve yapıldığı çevredeki dinamiklerin değişiminin böyle bir analizin tekrarını bu kadar sürede gerektireceğini öngörerek dile getirmişlerdir. Bu değişim bazı sektörlerde daha yavaş bazılarında daha hızlı olabildiği gibi içinde bulunduğumuz pandemi süreci gibi olağanüstü durumlarda çok daha farklı bir mahiyette oluşabilir. Pandeminin getirdiği ve zorunlu kıldığı değişimler işlerin yapısını, iş yapış şekillerini, müşteri beklentisini ve iş akışını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu durum, işletmeleri yeni örgütsel yapılanmalara zorlayacak, ayrıca özellikle teknolojik çevre faktörünün getirdiği "uzaktan çalışma/evden çalışma (home office)" gibi çalışma modellerine bağlı olarak iş tanımlarının yeniden düzenlenmesini zorunlu kılacaktır.

"Yetkinlik" kavramı yine bu süreçte önemini koruyacaktır. İşletmeler, pandemi sonrası; yeni iş modelleri, yeni stratejiler ve dijital dönüşüme bağlı olarak yeni yetkinlik modelleri oluşturacaktır. Dolayısıyla ortaya koyacakları yeni yetkinlik modellerine bağlı olarak işletmelerin çalışanlarından beklediği yetkinliklerde de farklılıklar ortaya çıkacaktır.

Yeni iş tasarımlarının zorunlu hale gelmesinin bir nedeni de değişen koşullarda iş aile ilişkisinin daha kritik bir durum arz etmesidir. Carnevale & Hatak (2020) pandeminin insan kaynakları için gerektireceği dönüşümleri ele alırken, kişiler arası iletişimin azalmasına bağlı olarak kişi-örgüt uyumunda yaşanabilecek sorunları ve aile ve iş alanlarının ayrı tutulmasının, kreşlerin kapanması,

uzaktan çalışmanın zorunlu hale gelmesi gibi faktörlerle imkânsızlaşmasının doğurabileceği problemleri vurgulamıştır. Bu problemlere çözüm sunabilecek iş tasarımlarının ve tanımlarının hayata geçirilmesi çalışanların motivasyonunu ve kuruma dair tutumlarını derinden etkileyecektir. İş-aile dengesinin iş tasarımlarına yansıtılması son yıllarda zaten önemli bir eğilime dönüşmüş olmakla birlikte günümüz şartlarında bu konunun önemi anlamlı derecede artmıştır.

İnsan Kaynakları Planlaması

Kurumların ihtiyaç duyacakları insan kaynağının niteliğini ve sayısını sistematik bir analiz yoluyla ortaya koyup, işin verimli ve etkili şekilde sürdürülebilmesi için süreci yönetmesine insan kaynakları planlaması denir (Uyargil ve diğerleri, 2018). İnsan kaynakları planlaması sadece işletmelerin yoğun faaliyetlerine ara verdikleri ya da işlerin yavaşladığı bir boşluk sürecinde yapılan bir faaliyet değildir. Aksine, insan kaynakları planlaması işletmenin strateji ve iş planlamasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Dessler, 2019). Doğal olarak, Covid-19 pandemisi ile birlikte işletmeler stratejilerini ve iş planlarını yeniden gözden geçireceklerdir. Yeni sektörlere girmek veya küçülmeye yönelik bazı kurumsal stratejilerin izlenmesi işletmeler açısından kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla küçülmeye bağlı olarak yeniden bir norm kadro yapılanması, yeni sektörler veya iş fırsatlarına bağlı olarak yeni çalışan ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu durum; İK birimi açısından değerlendirildiğinde, bazı kurumlar için küçülmeye bağlı olarak kimlerin işten çıkarılacağı,

geride kalanların yaşayacağı olası sendromlar gibi sorunları, bazı kurumlar içinse büyümeye bağlı olarak işletmenin yeni stratejilerini destekleyecek yetenekli çalışanları işletmeye çekmek ve elde tutmak gibi durumları beraberinde getirecektir.

Ayrıca, endüstri 4.0'ın da etkisi ile işletmeler, daha çok teknolojik yatırıma yönelip insan kaynağı ihtiyacını en asgari düzeye indirmeyi hedefleyecektir. Covid-19 ile birlikte, üretimin durmaması adına işletmelerin hali hazırda daha çok yöneldikleri, tamamen robotlarla üretimin gerçekleştirildiği (karanlık fabrikalar) sistemler ön plana çıkacaktır. Dolayısıyla bu durum üretimde ihtiyaç duyulan insan sayısını azaltacak ve işletmelerin çalışan sayısında bir azalmaya gitmesi kaçınılmaz olacaktır.

İnsan kaynakları fonksiyonu çalışanların sağlık ve esenliğinden de önemli derecede sorumludur. Bu bakımdan iş yerinde fiziksel mesafeye uyulacak şekilde ve uygun ekipmanla çalışılması için gereken düzenlemeleri yapma konusunda da önemli role sahiptir. Birçok kurumun normal şartlarda sahip olduğu fiziksel çalışma koşulları (masaların dağılımı, ofis büyüklükleri vb.) fiziksel mesafenin mevcut insan kaynağı sayısı ile korunmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu durum insan kaynaklarına, çalışanların bölümlendirilmesi, evden çalışma ve kısmi çalışma gibi yöntemlerle karma yapılarak olması gereken kadar çalışanın ofislerde bulundurulması gibi yeni planlama ve yönetim sorumlulukları yüklemektedir. Bu plan yapılırken, işin verimli ve etkili şekilde yapılabilmesinin de göz önünde bulundurulması gerekliliği sürecin

yönetimini oldukça zor hale getirmektedir. Müşteriler ile birebir iletişimde olan ve ofisten çalışan temsilcilerin belirli bir rotasyonla sanal takımlarla desteklendiği çalışma düzenlerinin kurulması pandeminin etkili yönetilmesi için önem arz etmektedir. Tüm bunlar insan kaynakları planlaması için dikkate alınması gereken yeni unsurlar ve dinamikler sunmaktadır.

İşe Alım

Bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim ve değişim, insan kaynaklarının en değerli alanlarından olan "işe alım" sürecinde de dijitalleşmeyi beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ ve robotlar günlük yaşamımızın bir parçası haline gelirken işe alımlarda da çok önemli bir misyonu yerine getirmeye başlamıştır. Covid-19 salgınının bu süreci daha da hızlandıracağı öngörülebilir. Pandemiden sonraki süreçte, işe alım süreçlerinde dijital işe alım araçlarının kullanımının yaygınlaşması, özellikle veri madenciliği yolu ile işe alım süreçlerinde bilgi yönetiminin değerinin artması beklenmektedir (Vnoučková, 2020). Telefon mülakatları ve video konferans yöntemi ile yapılan mülakatlar hali hazırda son yıllarda birçok kurumun sıklıkla başvurduğu işe alım yöntemleri arasındadır. İşletmeler; maliyetleri düşürmek, yoğun işe alımları gerçekleştirmek, işe alımlarda ayrımcılığı önlemek ve zaman tasarrufu gibi birçok nedenden dolayı giderek dijital teknolojilere dayalı işe alımı daha çok tercih etmektedirler. İşe alımda çevrimiçi metotların geleneksel metotların yerini kısa zamanda alacağını dile getiren Bartram (2000:261) bu durumun güvenlik, gizlilik, erişim eşitliği, kimlik denetimi gibi birçok

meseleyi de beraberinde getirdiğini ve bu konuda uluslararası standartların oluşumunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Mevcut düzenlemeler, kurallar ve kanunlar genel olarak geleneksel metotları kapsamaktadır. Çevrimiçi metotlar için üretilen düzenlemeler olmakla birlikte henüz Bartram (2000)'ın değindiği potansiyel problemleri ortadan kaldırabilecek ve uluslararası kabul görmüş standartların ve düzenlemelerin oluşumu gerçekleşmemiştir. Kurumların bu meseleleri kendi insan kaynakları süreçleri için çözmeleri insan kaynakları ve bilgi işlem fonksiyonlarının üreteceği sinerjilere ihtiyaç duymaktadır. Bilgi yönetimi ve yazılım teknolojilerinin hızla gelişmesi bu konuda teknolojik alt yapıyı sunmakla birlikte süreç içerisinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar hem yazılım hem de özellikle hukuksal düzenlemeler konusunda hızlı hareket etmeyi gerektirmektedir.

Yaşanan salgınla birlikte fiziksel mesafenin korunmasının öneminin artması dijital işe alım çalışmalarını hızlandıracağı gibi bu konudaki teknolojik yatırımları da artıracaktır. Zira özellikle uluslararası faaliyet gösteren işletmeler için işe alımda dijitalleşme hem zaman hem maliyet hem de salgının etkili yönetimi açısından ciddi kazanımlar sağlayacaktır.

Eğitim

Eğitim, çalışanın mevcut durumda sahip olduğu yetkinlik seviyesi ile kendisinden beklenen performansı gösterebilmesi için gereken yetkinlikler arasındaki farktan yola çıkarak, çalışanın daha yüksek yetkinlik, bilgi ve deneyimleri edinmesi için kurgulanan faaliyetleri içerir (Gürbüz, 2018). İşletmeler; rekabet gücü elde edebilmek ve

çalışanlarının daha iyi performans göstermeleri amacıyla ve günümüz şartlarının bir gereği olarak sürekli eğitime devam etmektedirler. Covid-19 pandemisi, her ne kadar örgün eğitimi aksatma yönünde bir etkide bulunsa da işletmeler teknolojik imkanları kullanarak çalışanlarının eğitimi konusunda hız kesmemişler aksine teknolojinin bu sürece katkılarından etkin bir şekilde yararlanmışlardır. Yeni teknolojiler; çalışanlara verilen eğitimlerin maliyetinin azalmasını sağladığı gibi, eğitimin çalışanlarla daha hızlı ve etkili buluşmasını da kolaylaştırmıştır. Çevrimiçi öğrenme (e-öğrenme), simülasyon ve uzaktan öğrenme gibi yöntemler her geçen gün daha çok kullanılan ve birçok kurumun diğer yöntemlerle verdiği eğitimleri desteklemek için sıklıkla başvurduğu yöntemlerdir (Noe, 2009).

Caligiuri vd. (2020) çalışanların pandeminin getirdiği stres ve belirsizlik ile birlikte profesyonel gelişimlerine daha çok önem vereceklerini ve mevcut yetkinliklerini geliştirebilecek eğitim fırsatları için inisiyatif alacaklarını vurgulamıştır. Birçok çalışan için uzaktan (evden) çalışma, iş ve ev arasında yolda geçirdikleri zamanı geri kazandırması açısından kendi gelişimlerine daha çok zaman ayırabilmelerine olanak tanımaktadır. Bunun yanında artan belirsizlik, bireylerin kendi kaynaklarını geliştirerek olası bir işsizlik durumunda daha donanımlı olmaları için ek bir motivasyon yaratmaktadır.

Gelecekte de bu pandemiye benzer durumların ortaya çıkma olasılığı işletmeleri e-öğrenme yöntemini daha ağırlıklı olarak kullanmaya ve eğitimlerin kalitesi konusunda daha çok hassasiyet göstermeye yöneltmektedir. Önümüzdeki yıllarda Y ve Z kuşağının iş

yaşamındaki sayısal oranının da artacağı dikkate alınırsa, teknolojiye dayalı eğitimlerin hız kazanacağı tartışma götürmez bir gerçektir. Günümüzde önemi gittikçe artmaya devam eden oyunlaştırma (gamification) ve sanal gerçeklik gibi yöntemlerin gelecekte eğitimde daha sık kullanılacağı aşikardır (Aşar, 2020). Dolayısıyla bu gelişmeler, işletmelerin teknolojik altyapılarına her anlamda daha çok yatırım yapmalarını gerektirecektir.

Covid-19 pandemisinin eğitim faaliyetlerini ilgilendiren bir diğer alanı ise işe alıştırma (oryantasyon) faaliyetleridir. İşe alıştırma, yeni işe başlayan çalışanın işlerine, işletmeye ve iş arkadaşlarına tanıtımı ve uyumu sürecidir ve aynı zamanda önemli bir eğitim faaliyetidir (Bingöl, 2019). İşletmeler çalışanların işe oryantasyonunda yararlanılan çeşitli yöntemlerden olan; işletmeyi tanıtıcı yayınlar, konferanslar, açık oturumlar, grup tartışmaları, görsel teknikler, işletme içi geziler ve ilk amir, uzmanlar tarafından yapılan işe alıştırma çalışmaları (Bingöl, 2019) yoluyla bu süreci etkin hale getirmektedirler. Kurum içi eğitimlerde olduğu gibi işe alıştırma programlarının da Covid-19 pandemisi ve sonrasında dijital eğitimlerle desteklenmesi beklenmelidir. Dolayısıyla e-oryantasyon çalışmalarının Covid-19 pandemisi sonrası işletmelerin tercih edeceği önemli bir eğitim faaliyeti olacağı söylenebilir.

Kariyer Yönetimi

Akkermans, Richardson & Kraimer (2020), COVID-19 pandemisinin çalışanların uzun ve kısa vadede önemli sonuçları olabilecek bir kariyer şoku yaşamalarına neden olduğunu ileri sürmektedirler.

Yazarlar bu şokun olumsuz etkilerinin yönetilmesinde kariyer becerilerinin ve yılmazlığın rolüne dikkat çekmektedir. Pandemi; turizm, havacılık ve ulaşım gibi birçok iş alanında taleplerin azalmasına bağlı olarak işten çıkarmalara yol açtığı gibi, bilişim, sanal ticaret, kargoculuk gibi birçok iş alanında da taleplerin artmasına binaen insan kaynağı gereksinimini de arttırmıştır. Bu noktada birçok çalışanın kariyerini yeniden gözden geçirmesi olağandır. Bireylerin farklı kariyer çapalarına sahip olmaları pandeminin getirdiği yeniliklerin mesleklerine duydukları bağlılık üzerindeki etkisini de birey bazında farklı şekillerde etkileyecektir. Bu noktada, Akkermans, Richardson & Kraimer (2020)'ın çalışması söz konusu etkilerin bireyden bireye değişimini desteklemektedir.

Covid-19 pandemisinin çalışanların kariyeri üzerindeki etkisi yüksek olacağı gibi kişilerin ileriye dönük yeni alternatifler üretmelerini de zorunlu kılacaktır. McKinsey Global Instite'un (2016) raporuna göre, ABD'de 2026 yılına kadar bir milyon mesleğin yok olması beklenmektedir (Avcı, 2019).

Dünya Ekonomik Forumu (WEF)'nun hazırladığı rapora göre günümüzde ilkokulda okumakta olan öğrencilerin yarısından fazlasının gelecekte şuan ismi konulmamış işler ve meslekler edinecekleri öngörülmüştür (Yurdakul, 2018). Covid-19'un bu süreci daha da hızlandırdığı kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolasıyla kariyer beklentilerimizin bu gelişmelerden etkilenmemesi mümkün olmadığı gibi çalışanların da gelecekte iş yaşamında ihtiyaç duyulacak yetkinliklerini geliştirmeleri ve dijital

dönüşüme olan uyumu sağlamaları gerekmektedir. İşletmelerin yaşam sürelerinin azaldığı (Özden, 2005) günümüzde, Covid-19 ile birlikte birçok işletmenin varlığını devam ettirmesi daha da zor hale gelmektedir. Köklü işletmeler dahi, değişime ve küresel rekabete karşı kendilerini geliştiremedikleri ve Covid-19 pandemisi gibi krizleri etkili biçimde yönetemedikleri takdirde varlıklarını devam ettiremeyeceklerdir. Bu da, bu tür işletmelerde kariyer hedefleri olan kişilerin kariyer beklentilerini ortadan kaldırabilmektedir (Özden, 2005).

İşletmelerin, Covid-19 pandemisi sonrasında, varlıklarını devam ettirme ve rekabet gücü elde edebilme adına hem organizasyon yapılarını güncellemeleri hem de yeni iş modelleri geliştirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Birçok işletme dijital dönüşüme ve teknolojiye dayalı (karanlık fabrikalar vb.) üretime yönelecek ve böylece yeniden yapılanma yönünde uygulamalar gerçekleştireceklerdir. Daha önce kurumların dikkate almadıkları bazı yeni yetkinlikler gerekli hale gelecektir (Aşar, 2020). Buna bağlı olarak çalışanlardan beklenen yetkinliklerin farklılaşması da olasıdır.

Cho (2020) pandeminin çalışanların kariyer tutumlarına etkisinin anlaşılmasında mikro ve makro sınırların ele alınmasının gerekliliğini öne sürmüştür. Buna göre, çalışanların iş-aile rollerinde yaşadığı (mikro sınır) karmaşa ve uluslararası çalışanlar için öne çıkan ülkeler arası sınırların belirginleşmesi ve başka bir ülkede yabancı olmanın pandemiyle birlikte daha zor hale gelmesinin etkisi (makro sınır) çalışanların kariyer davranışlarını derinden etkilemektedir.

Pandemi sürecinde ve sonrasında esnek iş anlaşmaların ve yeni kariyer türlerinin artış göstereceğini ileri süren Spurk & Straub (2020), özellikle esnek çalışma yeri ve saatlerini içeren, kısa zamanlı, geçici, hizmet alımı tarzında ve ajans aracılığı ile yapılan çalışma biçimlerinin önem kazanacağını vurgulamıştır. Yazarların üzerinde durduğu bir başka çalışma biçimi de çalışanların çevrimiçi platformlardan genellikle aracısız olarak iş aldıkları ve iş bazında çalıştıkları geçici ekonomi (gig economy) türü çalışma biçimidir.

Performans ve Yetkinlik Yönetimi

Caligiuri vd. (2020:3) "belirsizlik toleransı, psikolojik dayanıklılık (yılmazlık) ve meraklılık" gibi yetkinliklerin yeni dünya normalinde kurumların çalışanlarda araması gereken en elzem özellikler olduğuna dikkat çekmiştir. Düzen ve konfor alanı tüm insanların farklı derecelerde de olsa değer verdikleri unsurlardır. Özellikle belirli bir yaşa ve kıdeme erişmiş çalışanlar işlerinde her şeyin belirgin bir rutine dönüştüğü ve güçlü alışkanlıklar edindikleri konfor alanlarından çıkmakta zorlanabilirler. Pandemi ile birlikte oluşan yenilikler, değişim ve dönüşüm, çalışanlardan belirsizliğe tahammül ve hızlı adaptasyon becerisi talep etmektedir. Bunun yanında değişimin getirdiği yenilikleri araştırma, gereken öğrenme süreçlerini başlatma ve sürdürme kişinin kendi iradesi ile olmadığı sürece kalıcı olmayacaktır. Bu yeni düzende çalışanlara yakından liderlik etmek ve gelişimleri için onları harekete geçirmek liderler için çok daha güç olacağından, çalışanlar için meraklı ve proaktif olmak her zamankinden daha da önemli bir kişisel sermaye olarak öne çıkacaktır.

Yılmazlık kavramı ise psikolojik sermayenin önemli bir bileşeni olup çalışanın olumsuz yaşantılar sonrası hızla toparlanabilmesi hatta daha da yüksek bir motivasyonla işine devam edebilmesi ile ilgilidir (Luthans, Vogelgesang & Lester 2006). Pandeminin tüm insanların yaşamında neden olduğu aksaklıklar ve olumsuzluklar düşünüldüğünde, yılmazlık çalışanların performansları açısından çok değerli bir psikolojik sermaye olarak öne çıkmaktadır. Kurumların bu kapasite ve yetkinliklerin arttırılmasını teşvik etmek için mevcut performans ölçümü ve yönetimi sistemlerinde gerekli düzenlemeleri yapmaları; bu yetkinliklerin gelişimini hedefleyen eğitim faaliyetlerine öncelik vermeleri ve bu yetkinlikleri işe alım süreçlerine de yansıtmaları gerekmektedir.

İş yaşamında kuşaklar arası farklılıkların önemine dikkat çeken birçok akademik çalışma mevcuttur (Benson & Brown, 2011). Kuşakların, özellikle değişime ve adaptasyona ilişkin yaklaşımları ve yetkinlikleri açısından sahip oldukları farklılıklar içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Buna pandeminin daha yaşlı nüfusu daha olumsuz şekilde etkilediği gerçeği de eklendiğinde durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Daha yaşlı ve kıdemli olan çalışanlar üniversite deneyimi gibi yoğun öğrenme süreçlerini zaman olarak daha geride bırakmış ve iş yapış yöntemlerinde daha güçlü alışkanlıklar edinmiş durumdadır. Bu durum hızlı değişimlerle ve teknoloji ile iç içe yaşamış olan ve henüz güçlü iş alışkanlıkları edinmemiş olan daha genç çalışanlara göre

değişime adapte olmada daha çok olumsuzluk yaşamalarına neden olabilir.

Pandeminin getirdiği en önemli değişimlerden biri uzaktan çalışmanın yaygınlaşmasıdır. Bu yöntem birçok avantaj sağlamakla birlikte bazı olumsuzlukları da beraberinde getirebilir. Uzaktan çalışmanın olası yan etkileri arasında performans yönetiminin etkin bir şekilde yapılmasının güçleşmesi de yer almaktadır (KMPG, 2020). Evden çalışmanın, diğer yandan başka çalışma programlarında görülmeyen kendine özgü bazı sorunları bulunmaktadır. Öncelikle fiziksel olarak uzaktan çalışma nedeni ile çalışanın yöneticisi tarafından desteklenmesi, sorunlarına çözüm bulunması ve performansının değerlendirilmesi çeşitli yönlerden sorunlar taşımaktadır. Bazı kaynaklar söz konusu sorunlara çözüm olarak işgören ile işveren arasında çalışma koşullarını belirleyen bir sözleşme yapılmasını önermektedir. Böyle bir anlaşmanın uzaktan (evden) çalışmanın ne sıklık ve süre ile yapılacağını, tarafların birbirleri ile iletişim kurma zamanı ve biçimini, çalışanın performans ölçümü için gerekli kriterleri içermesi önerilmektedir (Uyargil ve diğerleri, 2018). Covid-19 pandemisi ile birlikte işletmelerin uzaktan çalışmanın dezavantajlarına dair sorunları daha çok yaşaması olasıdır. Uzaktan çalışma konusunda yukarıda bahsedilen bazı sorunların yaşanmaması adına evden çalışma sisteminin günümüz koşullarına uygun olarak yeniden yapılandırılması ihtiyacı ortaya çıkacaktır. İşletmelerin mevcut performans yönetimi uygulamaları yeni dönem ile birlikte ihtiyacı karşılamada yetersiz kalacaktır. İşletmeler, yaşanan gelişmelerden

ders çıkarmak, daha az etkilenmek ve küresel rekabeti sağlayabilmek adına yeni stratejiler oluşturacaklardır. Doğal olarak bu stratejileri destekleyecek yeni performans yönetim sistemlerini ve yetkinlik modellerini geliştirme yoluna gideceklerdir.

Son olarak, bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da işletmelerin iş analizlerini, iş tanımlarını, iş gereklerini ve yetkinlik çalışmalarını sağlıklı bir şekilde güncellemeleridir. İşletmeler ancak iş analizlerini günümüz koşullarını yansıtacak şekilde yaparsa iş süreçlerini ve çıktılarını doğru ölçebilecektir.

İş Değerlendirme (Değerleme) ve Ücret

Yapılan işin değerinin diğer işlerle karşılaştırmalı ve sistematik olarak belirlendiği sürece iş değerleme adı verilir (Uyargil ve diğerleri, 2018). İş değerleme çalışmalarında işler arasındaki değer farklılıklarını ortaya koymak için birçok faktör kullanılmaktadır. Son yıllarda iş yapısında yaşanan gelişmelere bağlı olarak kullanılan faktörlerde önemli değişiklikler olduğu gözlenmektedir. İşletmelerin stratejik hedeflerine ulaşması için iş analiz ve iş tanımları ile işlerin değerlendirilmesinde "yetkinliklerin" ağırlığı artmaktadır. Covid-19 pandemisinin bu faktörlerdeki değişikliği daha da hızlandırması beklenebilir. Zira yeni iş modelleri ve çalışma sistemlerine bağlı olarak işletmelerin çalışanlardan çok daha farklı yetkinliklere sahip olma beklentisi ortaya çıkacaktır.

KMPG (2020)'nin pandeminin iş yaşamına ilişkin sonuçlarına ilişkin çalışmasına göre birçok kurum için "Kritik personel" tanımı önemli derecede değişiklik gösterecektir. Esneklik, uyum kabiliyeti, çok fonksiyonluluk gibi özellikler ön plana çıkacaktır.

Özetle, işletmeler, pandemi sonrası belirleyeceği yeni stratejiler, yeni iş modelleri ve çalışma sistemlerine bağlı olarak çalışanlarından beklediği yetkinlikler değişim gösterecektir. Bu yetkinlikler, hem iş değerlendirmede önemli rol oynayarak işin değerini belirlemede farklılık yaratacak, hem de bu durum çalışanların ücretleri arasındaki farklılığı ortaya koymada önemli bir rol üstlenecektir. Bu durum işletmelerin iş değerlendirme çalışmalarını yeniden gözden geçirme zorunluluğunu ortaya çıkaracaktır.

İşveren Markası ve Yetenek Yönetimi

Yetenek yönetimi ve işveren markası, insan kaynakları yönetiminde son yıllarda ön plana çıkan önemli konulardandır. Covid-19 sonrası iş yaşamında bu unsurların önemini destekleyen birçok değişiklik ile karşı karşıya kalınması söz konusudur. Bu kavramların, pandemi sonrası daha da önemli hale gelmesi beklenmektedir. İşletmelerin rekabet edebilmeleri ve küresel bir oyuncu olabilmelerinin yolu yetenekli ve nitelikli çalışanlardan geçmektedir. Çalışanların uyum becerileri, proaktif davranış gösterebilmeleri ve gelişime açıklığı bu süreçte her zamankinden daha önemli hale gelmektedir. Bu yetenekli çalışanların işletmeye nasıl kazandırılacağının cevabı işveren markasında saklıdır. İşletmelerin, işe alım süreçlerini ilan vermek ve bu ilandaki pozisyona adayların başvurusunu beklemek yoluyla

yürütmesine dair işe alım yöntemlerinin günümüzde önemini kaybetmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sürekli bir çaba olarak işveren markasının oluşturulması insan kaynakları süreçlerini destekleyen bir ön unsur olarak ortaya çıkmaktadır. İşveren markasının oluşturulması doğru ve yetkin adayların kurumun işe alım çağrılarına ilgi duyması yoluyla insan kaynakları yönetiminin etkinliğini ve yetenek yönetiminin başarısını derinden etkileyecektir (Ötken ve Yolbulan, 2015). İşveren Marka yönetiminde işe alım sürekli bir faaliyettir. İK departmanı sadece anlık ihtiyaçları karşılamak için değil, "en fazla tercih edilen" işveren olmak için gereken faaliyetleri yürütmek için çaba göstermektedir. İK profesyonellerinin yalnızca diğer departmanların taleplerini karşılamak yerine daha derinlikli ve büyük resim odaklı hareket etmeye başlaması, İK'ya stratejik bir kimlik kazandırmaktadır.

İnsan kaynakları faaliyetlerinde anlık ihtiyaçlar yerine, stratejik bakış açısıyla uzun vadede adayları cezbeden ve eldeki insan kaynağını koruyabilen uygulamaların geliştirilmesi adına, işveren markasına yatırım yapılarak ve bu yolla "tercih edilen" bir işletmeye dönüşmek yüksek önem arz etmektedir (Baş, 2011). Bu stratejik kimlik özelliği pandemi sonrası İK'nın önemini daha da artıracaktır. Çünkü işletmenin devamlılığını sağlamak, daha çevik bir işletme haline dönüşmek ve rekabetçi bir yapı ortaya koymak, işe alım süreçlerinin etkililiğini artırmak için işveren markası yaratabilmekle yakından ilişkilidir (Ötken ve Yolbulan, 2015). Aynı şekilde pandemi sürecinde İK birimlerinin çalışanlarına yönelik ortaya koydukları çözümler,

örneğin çalışanlarının, ailelerinin sağlığına yönelik geliştirmeler, sürekli iletişim, hızlı kararlar alabilme, çalışanların motivasyonlarını yüksek tutma, iş-yaşam dengesinin korunması, çevrimiçi eğitimler vb. birçok çözümsel faaliyetler, özellikle çalışan bağlılığını arttırma ve olumlu işveren markası yaratılmasında ciddi katkılar sağlayacaktır.

İşletmelerin zorlu rekabet koşullarında yaşamını devam ettirebilmek amacıyla uygun bilgi ve yetkinliklerle donanmış üyelere sahip olması (Altınöz, 2010, Aktaran: Ötken ve Yolbulan, 2015) ve bu yeteneklerin sürdürülebilirliğini sağlamaları gerekmektedir (Ötken ve Yolbulan, 2015). Diğer bir ifadeyle, başarılı bir işveren markası oluşturulması ile çalışanları işletmeye çekmek tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda yeteneklerin işletmede kalmalarını sağlamaya yönelik çözümlerin de ortaya konması gerekli hale gelmektedir.

Günümüzde yetenekli adayların işletmeleri seçmeye başladığı bir dönemde, çalışanların işletmelerden beklentileri (dışsal ödüller ve içsel ödüller) o kurumda çalışıp çalışamayacakları konusunda önemli bir belirleyici hale gelmiştir. Sadece dışsal ödüllerin yetenekleri elde tutmaya yetmeyeceğini söylemek mümkündür. Covid-19 pandemisi süresince ve sonrasında yetenekli çalışanların elde tutulup tutulamayacağı noktasında özellikle İK Birimlerinin bu süreçte ortaya koyduğu, iç motivasyonu hedefleyen uygulamaların etkisi büyük olacaktır. Örneğin, çalışma koşulları, ücret ve yan haklar kadar, iş ve özel yaşam dengesi, kariyer imkanları, eğitim ve kişisel gelişim, sorumluluk, tanınma, başarı ve kurum kültürü gibi konularda da yetenekli çalışanların beklentilerinin ne kadar karşılandığı işletmenin

işveren markası kimliğinde gizlidir. Sonuç olarak başarılı bir işveren markası uygulaması hem yeteneklerin işletmeye çekilmesinde hem de elde tutulmasında önem arz etmektedir.

Kültür, Pandemi ve İnsan Kaynakları Yönetimi

Uzaktan çalışma kavramının farklı kültür yapılarında faklı sonuçlar ve algılar doğurması beklenen bir durumdur. Türkiye'nin yüksek çerçeveli (high context), yüksek toplulukçu ve yüksek belirsizlikten kaçınma özellikleri taşıyan kültür yapısı (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2005; Hofstede, 1980) uzaktan çalışmanın getirdiği yeniliklerin nasıl algılandığını ve dolayısı ile avantaj ve dezavantajların nasıl şekillendiğini derinden etkilemektedir. Yüksek çerçeveli kültürler, iletişimde ne söylendiği kadar nasıl söylendiğinin önem kazandığı, duyguların bedenen ifade edilmesi, uygun beden dili kullanımı, yüz yüze iletişim ve kişisel mesafeler gibi unsurların iletişimin etkinliği üzerinde belirleyici olduğu kültürlerdir (Nishimura, Nevgi & Tella, 2008; Kim, Pan & Park, 1998). Bu açıdan bakıldığında, telekonferans, sanal toplantı vb. yüz yüze aynı ortamda olmadan yapılan iletişimin, çalışanların alışagelmiş olduğu iletişimin yerini tutması yüksek çerçeveli kültürler için daha da güç hale gelmektedir. Yazı dili ya da daha formel kanalların yerine daha çok informel kanalların kullanılmasını tercih eden; birebir ilişkilere yatırım yaparak ve iş ve iş dışı yaşamdaki rolleri birbirinden tamamen ayrı tutmadan işteki iletişimi sürdürme eğiliminde olan çalışanlar için uzaktan çalışmak mevcut alışkanlar ve iş yapma tercihleri için daha yüksek tehditler içermektedir.

Toplulukçu kültürler için bir gruba ait olma, birlikte hissetme ve kabul görme gibi ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır (Hofstede, 2011). Her ne kadar fiziksel mesafeler psikolojik mesafelere yol açmak zorunda olmasa da (Caligiuri vd., 2020), 'gözden ırak olan gönülden de ırak olur' gibi kültürün yüksek çerçeveli ve toplulukçu yönünü vurgulayan atasözleri, liderlerin yeni çalışma düzeninde bu kültürel özellikleri daha çok göz önünde bulundurmaları gerektiğini göstermektedir. Birliktelik, beraberlik, harmoni gibi bu kültür için yüksek önem arz eden unsurların uzaktan çalışma gibi iş yöntemlerinde hissedilmesi imkânsız olmamakla birlikte daha çok emek isteyen daha zorlu bir süreç gerektirir.

Belirsizlikten kaçınma boyutunda yüksek olan kültürler alışkanlıklarına ve düzene daha bağlı ve belirsizlik toleransı daha düşük olan bir yapı arz eder (Hofstede, 2011). Bu boyutta oldukça yüksek özellikler gösteren Türkiye özelinde, pandeminin alışkanlıkları ve mevcut çalışma düzenini zorlayan yapısı sonuçlar üzerinde daha etkili olabilir. Çevrimiçi sistemler, uzaktan çalışma, yüksek teknoloji kullanımı, yeniden tanımlanan sorumluluk ve iş yapış şekilleri, iş alışkanlıklarına ve konfor alanına daha bağlı olan bireylerde daha yüksek stres ve olumsuz psikolojik sonuçlara yol açabilir. Pandeminin getirdiği zorunlu değişikliklerin zamana yayılarak ve bu kültürel özelliklerle uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerekliliği liderlerce göz önünde bulundurulması önem arz eden bir durumdur.

İş Hukuku

Covid-19 pandemisi ile birlikte oluşan değişimin getirdiği koşullar iş hukukuna da yansımış ve çalışanlar ve işverenler için birçok meseleyi gündeme getirmiştir (Deloitte, 2020:4). Bunlar sırasıyla; (http://www.tmmob .org.tr/, 2020);

- Salgın Sebebiyle İşyerinde Alınması Gereken Önlemler
- Çalışmaktan Kaçınma Hakkı
- İşverenin, İşçilerine "Ücretsiz İzin" Kullanmalarını Teklif Etmesi
- Telafi çalışması
- Hastalık masraflarının karşılanması
- "İşverenin İş Kanunu Kapsamında 'Zorlayıcı Sebep' Bulunması Halinde Yarım Ücret Ödemesi Uygulamasına Gitmesi
- 'Sağlık Sebepleri' ile İşçinin Haklı Nedenle Fesih Hakkını Kullanması
- 'Zorlayıcı Neden' ile İşçiye ve İşverene Tanınan İş Sözleşmesinin Feshi Hakkının Kullanılması
- İşverenin Hak Eden İşçilere Zorunlu Olarak Yıllık İzin, İdari İzin veya Toplu İzin Kullandırması" şeklinde sıralanabilir.

Covid-19 pandemisi çalışma hayatına birçok etkisi olmasıyla birlikte hukuki açıdan da hem işletmeleri hem de çalışanları bağlayıcı birçok konunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte pandemi sürecinde yapılan kanun değişiklikleriyle (Örneğin, "ücretsiz

izin" konusunda yapılan değişiklikler gibi) süreç yönetilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Covid-19 pandemisi ile birlikte, insanlar kendilerini virüse karşı koruyabilmek amacıyla fiziksel mesafe ve karantina gibi önlemlere yönelirken, işletmelerin de virüsün olası etkilerini en aza indirgemek amacıyla şimdiye kadar iş yaşamında az rastladığımız oranda yeni uygulamalara yöneldiğini görmekteyiz. Pandemi sonrası, özellikle üretim işletmeleri yaşadıkları acı tecrübenin etkilerini önümüzdeki dönem daha az yaşamak adına "Endüstri 4.0" uygulamalarını daha hızlı uygulamaya dönüştüreceklerdir. Beraberinde bu durum üretimde insan kaynaklarına olan ihtiyacı azaltacak ancak aynı zamanda daha nitelikli işgücü ihtiyacını ortaya çıkaracaktır.

Hizmet işletmelerinde süreç biraz daha farklı olmasına rağmen, hizmet işletmeleri de pandemi sonrası teknolojinin kendilerine sunduğu bütün imkanları değerlendirerek önümüzdeki yıllarda yeni iş modelleri yaratarak varlıklarını devam ettirmeyi hedefleyeceklerdir.

Vnoučková (2020), Covid-19 pandemisinin getirdiği yenilikler açısından insan kaynakları yönetiminin ele alması gereken unsurlar üzerine yaptığı çalışmada, eğitim ve işe alımda teknoloji kullanımının yaygınlaşması, iş gücünün daha küçük takımlara bölünmesi, kısmi zamanlı çalışma ve işten çıkarmaların yaygınlaşması, bilgi güvenliğinin öneminin artması, kuşaklar arası farklılaşmanın belirginleşmesi ve çalışma koşullarındaki koruyucu ekipman

kullanımı ve fiziki dönüşümler gibi değişimleri vurgulamıştır. Kaushik & Guleria (2020) evden çalışmanın her sektör için kolay bir dönüşüm süreci olmadığını ve çalışanların zaman yönetimi, iş aile çatışması ve odaklanama gibi sorunlar yaşayabileceğini vurgulamıştır.

Yaşanan pandemi ve sonrasında işletmelerin yeni stratejiler ve yeni iş modelleri geliştirdikleri yeniden yapılanma süreçlerine girmeleri kaçınılmaz olacaktır. Bu sürecin önemli ve kritik unsurlarından birini de insan kaynakları yönetimine yönelik çalışmalar oluşturacaktır. İşletmelerin yeniden yapılanma hedefleri, yeni stratejileri uygulamaları ve dijital dönüşüm beklentileri beraberinde yeni işler ve yeni yetenek ihtiyaçları ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla bu işlerin yeniden analiz edilmesi, tasarlanması ve yeni yetkinlik modellerinin tanımlanması insan kaynakları çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturacaktır. "Dijital dönüşüm" ve "Endüstri 4.0" alanındaki gelişmelerin özellikle insan kaynakları planlama çalışmalarını etkilemesi kaçınılmazdır. Daha az ama daha nitelikli işgücü anlayışı ortaya çıkacaktır. Teknolojik gelişmelerle birlikte ve pandeminin yarattığı koşullar nedeniyle işe alımların daha çok dijital ortamda gerçekleşmesi, beraberinde maliyetleri düşüreceği gibi uygun adaylara da ulaşmayı kolaylaştıracaktır ki işletmelerin son yıllarda bu yöntemlerle işe alım uygulamalarında artan bir eğilim izlenmektedir.

Yine insan kaynakları yönetiminin önemli konularından biri olan oryantasyon ve eğitim çalışmaları da farklı bir boyutta yürütülmeye başlanacaktır. Uzaktan çalışmanın (evden çalışmanın) Covid-19 pandemisi sonrası daha da ağırlık kazanması söz konusudur. İşe

alımının dijital ortamda gerçekleştiği ve çalışanın işletmenin yerleşkesinde değil de tamamen uzaktan çalışma şeklinde işe başladığı bir durumda, oryantasyon çalışmaları konusunda da insan kaynakları biriminin yeni çözümlemeler ortaya koyması gerekli olacaktır. Aynı şekilde işletmelerin çeşitli amaçlarla çalışanlarına verdikleri eğitimlerin daha çok dijital ortamda (çevrimiçi) verilmesine yönelik eğilimler artacaktır. Dijital ortamda verilen eğitimlerin yüz yüze eğitimlerin niteliğini yakalamasında, uzun vadede teknolojideki gelişmelere bağlı olarak dijital eğitimlerin içeriğinin daha kaliteli hale dönüştürülmesi oldukça değerlidir.

İş değerleme, ücret ve performans yönetimi konuları pandemi sonrasında işletmeleri ve özellikle insan kaynakları birimini oldukça meşgul edecek konuların başında gelecektir. İş değerleme çalışmalarında yeni çalışma modellerine bağlı olarak işin değerini ortaya koymada önemli olan temel faktörler ve alt faktörlerde değişikliklerin yaşanması beklenmelidir. Dolayısıyla bu durum çalışanların temel ücretlerinde (ücret yapısında) de farklılık yaratacaktır.

Covid-19 pandemisi sonrası, işletmeleri ve insan kaynakları birimini yakından ilgilendiren ve gelecekte daha da çok ön plana çıkacak konulardan biri de esnek çalışma uygulamalarıdır. Pandemi öncesi, teknolojiye dayalı hizmet veren işletmeler hariç işletmelerin daha çok çalışanların motivasyonu arttırmaya yönelik bir uygulama olarak değerlendikleri uzaktan çalışma seçeneğini gelecekte zorunlu bir çalışma modeline dönüştürmeleri olası görülmektedir. Bu modelde,

çalışanların motivasyonu, kurum kültürü, iş-yaşam dengesi, zaman yönetimi, iletişim konusundaki becerileri, öz disiplin gibi insan kaynaklarını zorlayacak ve meşgul edecek konular gündeme gelmektedir. Bunların doğru bir şekilde yönetilmesi günümüzde kurumsal başarı açısından daha da fazla önem arz etmektedir.

Kariyer yönetimi konusu da Covid-19 pandemisi sonrası, işletmelerin gündemini ciddi anlamda meşgul edecek önemli konulardandır. İşletmelerin bazıları pandemi sürecinde varlıklarını devam ettirmede başarılı olamamışlardır. Bazı işletmeler de küçülmeye giderek çalışanlarını işten çıkarmak zorunda kalmışlardır. Birçok işletme için yeniden yapılanıp yeni iş modelleri ortaya koymak zorunlu hale gelmiştir. Bu gelişmeler, çalışanların kariyerine doğrudan yansıyacaktır. Çalıştığı kurumda başarılar ortaya koyan ve kariyer beklentisi içinde olan çalışanların etkin yönetimi kurumların performansı açısından önemlidir. Aynı şekilde dijital dönüşüme bağlı olarak yeni mesleklerin de ortaya çıkması yeni kariyer arayışlarını da beraberinde getirecektir. Yine bu süreçte işletmelerin küresel piyasalarda varlığını devam ettirebilmelerinde yetenekli çalışanlara olan ihtiyaçları her geçen gün daha da artacaktır. Özellikle önümüzdeki yıllarda iş piyasasında ağırlıklı çalışan Y ve Z kuşağının hakimiyeti daha yüksek olacaktır. Bu kuşaklar içindeki yetenekli çalışanların işletmeye çekilmesi ve elde tutulması her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. İşletmelerin bu bağlamda işveren makasına yönelik çalışmaları yeteneklerin işletmeye çekilmesi ve elde tutulmasında önemli bir katalizör rolü üstlenecektir. “İşveren

Markası" ve "Yetenek Yönetimi" çalışmalarında insan kaynakları birimleri ve bu birimin yapacağı uygulamalar daha da önem kazanacaktır.

İş Hukukuna yönelik düzenlemeler ve Covid-19 pandemisi ile gelen gelişmeler hem işletme hem de çalışanlar açısından insan kaynaklarının bu konudaki çözümlerini önemli hale getirmektedir. İşletmelerin ve insan kaynakları biriminin işten çıkarma olgusunu en son çare olarak düşünmesi gerekmektedir. İnsan kaynakları biriminin, insan kaynakları planlaması ve iş hukuku çerçevesinde, çalışanların işten çıkartılmamasına yönelik imkân dahilindeki bütün çözümleri üst yönetime sunması ve bu konuda çalışanlara güven vermesi önem arz etmektedir.

Liu, Lee ve Lee (2020) ise pandeminin bir kriz olduğu gibi bir fırsat olarak da algılanması gerektiğini ve stratejik çeviklik, girişimcilik ve yılmazlık gibi unsurlar yoluyla kurumların bu süreci başarıyla atlatabileceğini öne sürmüştür.

Sonuç olarak, pandemi sonrası yeni bir iş yaşamı gerçeği söz konusudur. İnsan kaynakları biriminin Covid-19 pandemisi sürecini çok iyi irdelemesi ve iş yaşamındaki değişimleri ve gelişmeleri yakından takip ederek işletmelerinin varlığını devam ettirebilecek ve rekabet üstünlüğü sağlayabilecek çözümleri üst yönetimle birlikte hayata geçirecek misyonu üstlenmesi zorunlu hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Altınöz, M.(2010). Effects of Retaining Skillful Employees on the Career Management: A Field Study, World Academy of Science, Engineering and Tecnology, Vol.71, 495-499

Akkermans, J., Richardson, J., & Kraimer, M. (2020). The Covid-19 crisis as a career shock: Implications for careers and vocational behavior.

Aşar, A. (2020). "Teknolojiye ve Dijital Dönüşüme Yapılan Yatırımlar Daha da Hızlanacak", http://petroturk.com/akaryakit/is-dunyasinda-dijital-donusum-koronavirus/ (Erişim tarihi: 09.05.2020)

Avcı, N. (2019). İnsan Kaynaklarından Yetenek Yönetimine Endüstri 4.0, Kriter Yayınları.

Baş, T. (2011). İşveren Markası, Optimist Yayınları, İstanbul.

Bartram, D. (2000). Internet recruitment and selection: Kissing frogs to find princes. *International journal of selection and assessment*, *8*(4), 261-274.

Benson, J., & Brown, M. (2011). Generations at work: are there differences and do they matter?. The international journal of human resource management, 22(9), 1843-1865.

Bingöl, D. (2019). "İnsan Kaynakları Yönetimi", 11. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.

Caligiuri, P., De Cieri, H., Minbaeva, D., Verbeke, A., & Zimmermann, A. (2020). International HRM insights for navigating the COVID-19 pandemic: Implications for future research and practice. *Journal of International Business Studies*, 1.

Carnevale, J. B., & Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of Business Research*.

Cho, E. (2020). Examining boundaries to understand the impact of COVID-19 on vocational behaviors.

Deloitte (2020). COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf

Dessler, G. (2019). İnsan Kaynakları Yönetimi, Çeviri Editörleri: İrge Şener, Melisa Erdilek Karabay, Onbeşinci Baskıdan Çeviri, Palme Yayınevi, Ankara.

Gürbüz, S. (2018). "İnsan Kaynakları Yönetimi: Teori, Araştırma Uygulama", 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Hofstede, G. (1980), Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values, Sage, Beverly Hills, CA.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, *2*(1), 2307-0919.

Hofstede, G. H., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2005). *Cultures and organizations: Software of the mind* (Vol. 2). New York: Mcgraw-hill.

Kaushik, M., & Guleria, N. (2020). The Impact of Pandemic COVID-19 in Workplace. European Journal of Business and Management. Vol.12, No.15

Kim, D., Pan, Y., & Park, H. S. (1998). High-versus low-Context culture: A comparison of Chinese, Korean, and American cultures. *Psychology & Marketing*, *15*(6), 507-521.

KMPG (2020). "Covid-19 ile Çalışma Hayatındaki Yeni Uygulamalar Anket Raporu", Nisan. https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/04/covid19 -calisma-hayatindaki-yeni-uygulamalar.pdf

Liu, Y., Lee, J. M., & Lee, C. (2020). The challenges and opportunities of a global health crisis: the management and business implications of COVID-19 from an Asian perspective. *Asian Business & Management*, 1.

Luthans, F., Vogelgesang, G. R., & Lester, P. B. (2006). Developing the psychological capital of resiliency. *Human Resource Development Review*, *5*(1), 25-44.

Nishimura, S., Nevgi, A., & Tella, S. (2008). Communication style and cultural features in high/low context communication cultures: A case study of Finland, Japan and India. *Teoksessa A. Kallioniemi (toim.), Uudistuva ja kehittyvä ainedidaktiikka. Ainedidaktinen symposiumi*, *8*(2008), 783-796.

Noe, R. A. (2009). İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi. Çev: Canan Çetin, Dördüncü Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Ötken, A.B. ve Yolbulan, O. E. (2015). "Şimdi işveren Markası Zamanı", Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Özden, M.C. (2005). Kariyerim'i Baştan Yarat, Editör: Deniz Yalım, İnsan Kaynaklarında Yeni Eğilimler, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Spurk, D., & Straub, C. (2020). Flexible employment relationships and careers in times of the COVID-19 pandemic. *Journal of Vocational Behavior*

TMMOB Makina Mühendisleri Odası (2020). "Covid-19 Pandemi Sürecinde İş Hukuku Açısından Çalışan Haklarının Değerlendirilmesi", http://www.tmmob.org.tr/icerik/mmo-covid-19-pandemi-surecinde-hukuku-acisindan-calisan-haklarinin-degerlendirilmesi (Erişim tarihi, 01.06.2020)

Timur, H. (2008). "Organizasyon, Reorganizasyon, İş Tanımları ve Norm Kadro, Siyasal Yayınevi, Ankara.

Uyargil, C. ve diğerleri (2018). "İnsan Kaynakları Yönetimi", Yenilenmiş 8. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.

Vnoučková, L. (2020). Impact of COVID-19 on human resource management. *Revista Latinoamericana de Investigación Social*, *3*(1), 18-21.

Yurdakul, S. (2018). "Dördüncü sanayi devrimi ve insan kaynaklarına etkisi", https://www.dunya.com/kose-yazisi/dorduncu-sanayi-devrimi-ve-insan-kaynaklarina-etkisi/417936.

BÖLÜM 2

COVID-19 PANDEMİSİNE FİNANSAL PİYASA ENSTRÜMANLARININ TEPKİSİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALDIRMAZ AKKAYA[2]

[1] Bu çalışmanın İngilizce özeti International Conference on Covid-19 Studies isimli konferansta sunulmuş ve özet bildiri kitabında yayınlanmıştır.

[2] Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Kemaliye Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, Erzincan, Türkiye. faldirmaz@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Nuclear Threat Initiative (NTI), Johns Hopkins Center for Health Security (JHU) ve The Economist Intelligence Unit (EIU) işbirliği ile yapılan ve NTI tarafından Ekim 2019'da yayınlanan, Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne üye olan 196 ülkenin imzaladığı International Health Regulations (IHR) anlaşmasının, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 195 katılımcısına yönelik olarak yapılan kapsamlı bir değerlendirmeyi içeren Küresel Sağlık Güvenliği Endeksi (GHS Index – Global Health Security Index)'nde ulusal sağlık güvenliğinin tüm dünyada zayıf olduğu ve hiçbir ülkenin olası bir salgın hastalık karşısında yeterince hazır olmadığı belirtilmektedir ve hükümetler ile uluslararası örgütlerin acilen hızla yayılan pandemi tehdidine karşı yeterliliklerini geliştirmesi önerilmektedir. Raporda ayrıca, bu konuda Dünya Bankası Uluslararası Kalkınma Birliği'nin de katılımıyla yeni, çok taraflı küresel sağlık güvenliği fonu gibi yeni finansman mekanizmalarının da geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (NTI, 2019: 12-13). Hatta 15 Ocak 2020 tarihinde, Dünya Ekonomik Forumu (WEF – World Economic Forum) tarafından yayınlanan Küresel Risk Raporu 2020'de etki bakımından en önemli 10 risk arasında, 10. sırada bulaşıcı hastalıklar bulunmaktadır ve ülkeler sağlık sistemlerinin güvenlik açıklarını kapatmaları konusunda uyarılmaktadır. Aksi halde ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar ve sosyal kopuşlar ile çatışmaların kaçınılmaz olacağı belirtilmektedir (WEF, 2020: 79). Her iki rapor da COVID-19 öncesi, dünyayı olası bir pandemiye karşı uyarmıştır ancak ne yazık ki bu riske karşı hiçbir

ülke herhangi bir hazırlık geliştirmemiştir ve dolayısıyla kaçınılmaz olanla karşı karşıya kalınmıştır.

31 Aralık 2019'da Çin, zatürre benzeri bir hastalığın 41 kişide görüldüğünü dünyaya bildirmiştir (WHO1, 2020). 7 Ocak 2020'de ise, Çinli yetkililer bu hastalığın yeni bir virüs olduğunu, SARS ve MERS gibi koronavirüs familyasından olduğunu ve 2019-nCoV virüsü olarak isimlendirildiğini dünya kamuoyuyla paylaşmıştır (WHO2, 2020). 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü hastalığın Çin dışında 18 ülkede daha görüldüğünü, vakaların hızla artış gösterdiğini ve bu nedenle küresel halk sağlığı acil durumu ilân ettiklerini bildirmişlerdir (WHO3, 2020). 11 Şubat 2020'de ise Dünya Sağlık Örgütü hastalığın ismini COVID-19 olarak deklare etmiştir (WHO4, 2020). Büyük bir hızla Çin sınırlarını aşarak küreselleşen virüs salgını, sağlık endişesiyle, toplumsal yaşamı bütünüyle etkilemiştir. Virüse karşı herhangi bir aşı ya da ilacın geliştirilememiş olması, her geçen gün vaka sayılarında ve ölümlerdeki artış oranı belirsizlik ortamını beslemekte ve bu da risk ve korkunun da yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Yaşamı durma noktasına getiren bu korku ve panik havası, hiç kuşkusuz küresel ekonomiyi, dolayısıyla finansal piyasaları da etkilemektedir.

Çalışma kapsamında COVID-19'un ülkemiz finansal piyasaları üzerindeki etkisini değerlendirebilmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle ülkemiz finansal piyasalarında işlem gören pay piyasası ürünlerinden BIST-100 Endeks değerinin (XU100), BIST MALİ (Finansal Bileşenler) Endeks (XUMAL) değerinin, Vadeli İşlem ve Opsiyon

piyasası ürünlerinden Altın Vadeli İşlemleri değerinin, döviz piyasasından Euro ve Dolar kurları değerlerinin ve sanal para piyasasından Bitcoin'in değerinin COVID-19 salgınından etkilenip etkilenmediği, etkileniyorsa ne kadar etkilendiği doğrusal regresyon modeli ile tespit edilmeye çalışılmış ve ardından söz konusu finansal değişkenlerin birbirlerinden etkilenip etkilenmediği, etkileniyorsa ne oranda etkilendiği ise SVAR (Structurel Vector Autoregressive) analizi ile incelenmiştir.

COVID-19 salgınının finansal ve reel piyasalara etkisi ve sonuçları, salgın belirsizliğini koruduğu için, henüz tam olarak ölçülemese de bu konuda yapılan araştırmaların bazıları çalışmamızın literatürünü oluşturmuştur.

1.LİTERATÜR TARAMASI

Goodell (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmasında literatürden faydalanarak geçmişte yaşanan büyük pandemi ve salgınların sonuçları üzerinden, COVID-19'un finansal piyasalara ve kurumlara etkisini değerlendirmeye çalışmıştır. Ona göre, COVID-19 küresel boyutta, 1918 influenza pandemisinden bu yana benzersiz sonuçlar ortaya çıkaracaktır ve eşi görülmemiş ölçekte ekonomik tahribat yaratmaktadır. Goodell, COVID-19'un sermaye maliyetlerini, emeklilik planlamasını, sigorta sektörünü, finansal sistemleri koruyan hükümetlerin rolünü, sosyal güvence ve ona eşlik eden işlem maliyetlerini, siyasal istikrarı nasıl etkileyeceği konularının uzun yıllar

boyunca finans akademisyenlerince çalışılacak konular olduğunu vurgulamaktadır.

Onali (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmasında COVID-19 vaka ve ölüm sayısının ABD borsası (Dow Jones ve S&P 500 endeksleri) getirileri ve volatilitesi üzerindeki etkisini araştırmıştır. 8 Nisan 2019 – 9 Nisan 2020 aralığındaki verileri kapsayan GARCH (1,1) modelinin sonuçlarına göre, ABD ve diğer altı ülkeden (Çin, İtalya, İspanya, İngiltere, İran ve Fransa) bildirilen vaka ve ölüm sayısındaki değişikliklerin, 2020'nin ilk üç ayında, Çin'den bildirilen vaka sayısı dışında, ABD borsalarının getirisi üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. VAR modelleri sonucuna göre, İtalya ve Fransa'dan bildirilen ölüm sayısı Dow Jones'un getirileri üzerinde olumsuz bir etkiye sahipken, volatilite endeksi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Markov-Switching modelleri sonucuna göre ise, şubat ayının sonunda volatilite endeksinin borsa getirileri üzerindeki olumsuz etkisi üç kat artmıştır.

Yılmazkuday (2020), Mayıs 2020'de yayınlanan çalışmasında ABD'deki COVID-19 vakalarının, 31 Aralık 2019-1 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki günlük verileri kullanarak, S&P 500 Endeksi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmada SVAR (structural vector autoregression) modeli kullanılarak, ABD'de kümülatif günlük vaka sayılarındaki %1'lik artışın, S&P 500 endeksinde kümülatif olarak bir gün sonra yaklaşık %01 oranında azalmaya ve bir ay sonra %03 oranında azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca S&P 500 endeksinin tarihsel ayrıştırılması yoluyla ulaşılan

sonuç ise, COVID-19 vakalarının S&P 500 endeksi üzerindeki olumsuz etkilerinin en çok Mart 2020'de olduğudur.

Günay (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmasında döviz piyasalarındaki COVID-19 sonrası oluşan mevcut durumu 2008-2009 yıllarında Küresel Finansal Krizde görülen türbülans ile karşılaştırarak analiz etmiştir. Çalışmada Kapetanios m-break birim kök testti, aşağı yönlü varyans, yukarı yönlü risk, volatelite çarpıklığı, Gaussian VaR, tarihsel VaR ve modifiye edilmiş VaR testleri kullanılmıştır. Yöntemlerin çoğunun sonuçlarına göre, döviz piyasalarındaki kargaşa henüz Küresel Finansal Kriz dönemindeki kadar kötü değildir. Ancak Japon Yen'i her türlü risk göstergesinde en şiddetli artışı göstererek, diğerlerinden farklı bir tablo ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, volatelite çarpıklığı da medyadaki karamsarlığa paralel olarak farklı bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Demirhan (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmasında hisse senedi piyasa endekslerini ve CDS primlerini, ilk vakanın görüldüğü Çin ve 1 Nisan 2020 itibarıyla en fazla sayıda vakanın görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya için Türkiye ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Buna ek olarak COVID-19 salgınının Türkiye piyasalarında yarattığı etkiyi analiz etmek için 5 yıl vadeli CDS primleri ve BİST 100 getirilerindeki değişkenliği (volatiliteyi) hesaplamıştır. Araştırma sonucunda, finansal varlık riskinin en temel göstergesi olan volatilitenin yaşanan COVID-19 salgınına bağlı olarak artması, uzun vadede yatırımcıların Türkiye piyasaları ile ilgili olumsuz beklentilerinin oluşmasına ve fon çıkışlarına neden

olabileceğine ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada ülke CDS primlerinin hisse senedi piyasalarıyla benzer davranış sergilediği, gelişen olaylara hızlı tepki verdiği ve riski gözlemlemede önemli bir enstrüman olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

De Vito ve Gomez (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmalarında COVID-19'un borsada işlem gören firmaların likidite riskini nasıl etkileyeceğini incelemişlerdir. Bunun için, 26 ülkeden 14.245 firmanın 2018 yılı verilerini toplayarak, muhasebe literatüründe kısa ve uzun vadeli likidite riskini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan üç finansal oranı hesaplamışlardır. Daha sonra firmaların tam veya kısmi esnekliğe sahip olduğunu varsayarak, sırasıyla %50 ve %75 oranlarında satışlardaki düşüşe karşılık simüle edilmiş senaryoyla üç likidite oranına stres testi uygulamışlardır. En olumsuz senaryoda ve kısmi işletme esnekliği varsayımı altında, ortalama bir firmanın nakit varlıklarını yaklaşık iki yıl içinde tüketeceği, ayrıca tüm firmaların yaklaşık 1/10'inin altı ay içinde likit olmayan bir hale geleceği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar ayrıca, hükümetlerin COVID-19 nakit krizi riskini azaltmak için vergi ertelemeleri ve köprü kredileri olmak üzere iki farklı maliye politikasını incelemişlerdir. Analiz sonucunda, köprü kredilerinin şoktan sonraki 6 ay içinde büyük bir nakit krizini önlemede daha uygun maliyetli olacağına ulaşmışlardır.

Akhtaruzzaman, vd. (2020), Mart 2020'de yayınlanan çalışmalarında COVID-19 döneminde Çin ve G7 ülkelerinde finansal ve finansal olmayan firmalar aracılığıyla finansal bulaşmanın nasıl gerçekleştiğini

incelemişlerdir. Bu ülkelerdeki borsa şirketleri ile finansal olmayan şirketlerin hisse senedi getirileri arasında yaptıkları dinamik koşullu korelasyonun önemli bir artış yaşadığı, bu artışın finansal firmalarda daha yüksek olduğu ve bunun da finansal firmaların finansal bulaşma iletimindeki rollerinin daha önemli olduğunu gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar ayrıca firmaların optimal korunma oranlarının önemli ölçüde arttığı ve COVID-19 döneminde daha yüksek korunma maliyetlerine katlandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Zhang, vd. (2020), Nisan 2020'de yayınlanan çalışmalarında küresel finansal piyasalardaki ülkeye özgü risklerin ve sistemik risklerin genel modellerini haritalamayı amaçlamışlardır. Ayrıca ABD'nin yüzde sıfır faiz oranı ve sınırsız niceliksel genişleme (QE) uygulama kararı gibi politika müdahalelerinin potansiyel sonuçlarını ve bu politikaların küresel finansal piyasalara ne ölçüde belirsizlikler getirebileceğini analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda küresel finansal piyasa risklerinin pandemiye yanıt olarak önemli ölçüde arttığını, bireysel borsa tepkilerinin her ülkedeki salgının ciddiyetiyle açıkça bağlantılı olduğunu, ABD'nin sınırsız QE gibi geleneksel olmayan politika müdahaleleri ile daha fazla belirsizlik yarattığını ve uzun vadeli sorunlara neden olacağını, her ülkenin borsası ulusal düzeydeki politikalara ve pandeminin genel gelişimine farklı tepki verdiği için ülkelerin birlikte çalışmadığını bulmuşlardır ve küresel toplumdaki dağılma eğiliminin virüsten daha tehlikeli olduğunu belirtmişlerdir.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Araştırmada kullanılan finansal değişkenlerin 19.05.2019-10.05.2020 tarih aralığını kapsayan günlük ve haftalık verileri www.tr.investing.com adresinden temin edilmiştir. Ülkemizde COVID-19 salgının neden olduğu 15.03.2020-10.05.2020 tarih aralığını kapsayan haftalık vaka sayıları ise, www.covid19.saglik.gov.tr adresinden alınmıştır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmada finansal piyasa değişkenlerinin toplumsal ve ekonomik yaşamı tamamen değiştiren COVID-19 pandemi sürecine verdiği tepkinin değerlendirilmesi ve aynı dönemde söz konusu değişkenlerin birbirini etkileme gücünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın ilk aşamasında COVID-19 vaka sayısı ile söz konusu finansal değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için basit doğrusal regresyon modelinden faydalanılmıştır. Dar (2020), basit doğrusal regresyon modelini *"tek bir açıklayıcı(bağımsız) değişken ile açıklanan(bağımlı) değişken arasında doğrusal(lineer) bir ilişki olduğunda, açıklayıcı(bağımsız) değişken yardımıyla açıklanan (bağımlı) değişkeni tahmin etmek (öngörmek) için kullanılan bir yöntemdir."* olarak tanımlamıştır. Aşağıdaki istatistiksel formülle hesaplanmaktadır (Serper, 2004: 279);

$$\hat{Y}_t = a + bX_t + e_t \qquad \text{(I)}$$

$\hat{Y}_t$: X bağımsız değişkeninin belirli bir değeri veri iken Y bağımlı değişkeninin tahmin edilen değeridir.

a: α parametresinin tahminidir.

b: β parametresinin tahminidir.

e_t: u_t hata teriminin tahminidir.

Araştırmanın ikinci aşamasında çalışmada kullanılan finansal değişkenlerin birbirlerini etkileme gücü SVAR (Structurel Vector Autoregressive) analiziyle değerlendirilmiştir. Çoklu zaman serileri arasındaki doğrusal bağımlılıkları yakalamak için kullanılan VAR (Vector Autoregressive) modelleri, sistemdeki her bir değişkenin kendisi ile birlikte tüm değişkenlerin gecikmeli değerleri üzerine tanımlanan çok boyutlu doğrusal modellerdir (Temurlenk, 1998: 56). İktisadi varsayımlara ve kısıtlamalara yer verilmeyen VAR modellerinde sonuçlar ancak varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları yardımı ile yorumlanabilmektedir. Bu da elde edilen katsayıların net sonuçlar vermemesine neden olmaktadır (Karadaş ve Koşaroğlu, 2019: 47). SVAR modellerinde değişken dinamiklerine kısıtlamalar önceden konulur ve diğerleri dışsal şok olarak kabul edilir ve VAR modellerinde olduğu gibi katsayıları belirlemek yerine, dışsal şoklara yoğunlaşılır (Şengönül vd., 2018: 72). SVAR modellerinde değişken dinamiklerine konulan kısıtlamalar eş zamanlı (kısa dönem) olmak yerine, uzun dönem kısıtlamalar da olabilir. Uzun dönem kısıtların uygulanabilmesi için, her bir şokun en az bir değişken üzerinde sürekli etkiye sahip olması gerekmektedir. Uzun dönem çarpanı, yapısal şokun belirli bir içsel değişken üzerindeki etkilerini

gösteren hareketli ortalama katsayılarının kümülatif olarak toplamından elde edilmektedir (Güneş vd., 2013: 8). SVAR modelinin denklemi aşağıdaki gibidir (Pfaff, 2008: 4);

$$Ay_t = A_1^* y_{t-1} + \cdots + A_p^* y_{t-p} + B\epsilon_t \qquad \text{(II)}$$

ϵ_t: Yapısal hata terimleri vektörü

A_i^*: Her $i = 1, \ldots\ldots, p$ için (kxk) katsayı matrisleri.

SVAR modelinde A ve/veya B matrislerine kısıtlamalar konularak şoklar tanımlanabilir. Uygulanan kısıtlamalara bağlı olarak, SVAR modeli üç grupta incelenebilir (Pfaff, 2008: 4):

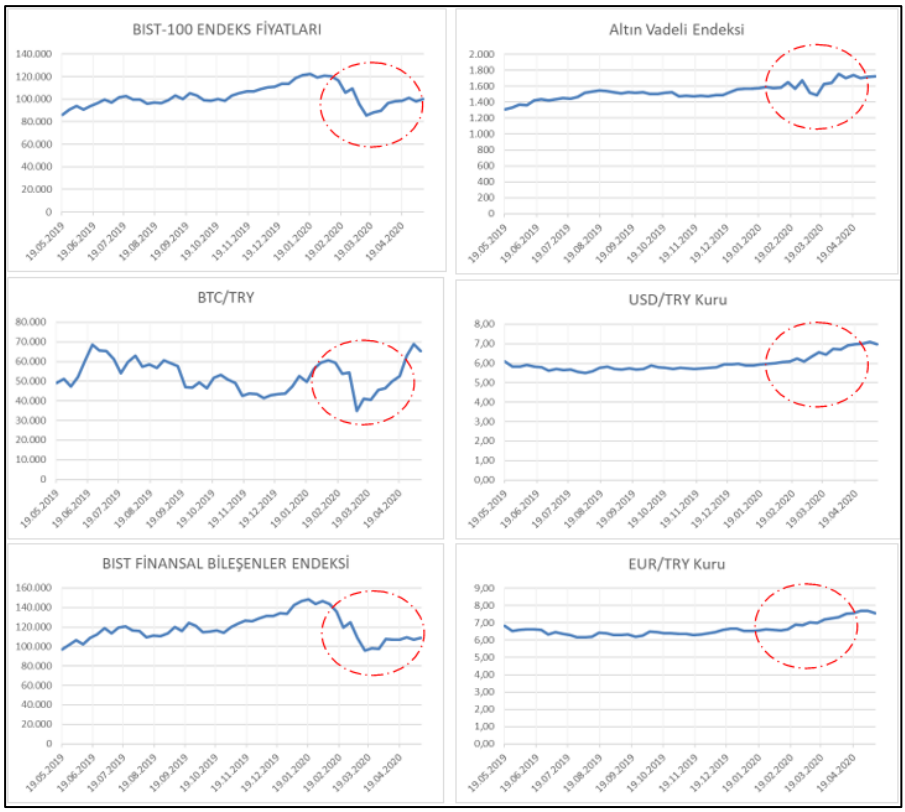
A modeli: B matrisi I_K (birim matris) olarak ayarlanmıştır (tanımlama için minimum kısıtlama sayısı K(K-1)/2'dir).

B modeli: A matrisi I_K olarak ayarlanmıştır (tanımlama için uygulanacak minimum kısıtlama sayısı A modeliyle aynıdır).

AB modeli: Her iki matrise de kısıtlamalar getirilebilir (tanımlama için minimum kısıtlama sayısı K2 + K (K - 1) / 2'dir).

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmada kullanılan finansal değişkenlerin, küresel çapta hızla yayılım gösteren COVID-19 salgınının başlangıç tarihinde ve yayılma sürecindeki eğilimlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu nedenle Şekil 1.'de araştırmada kullanılan finansal değişkenlerin 19.05.2019-10.05.2020 tarihleri aralığındaki bir yıllık aylık bazda eğilim grafikleri incelenmiştir.

Şekil 1: Finansal Değişkenlerin Yıllık Gösterimi

Şekil 1.'de de görüldüğü gibi, araştırmada kullanılan finansal değişkenlerin tümünde özellikle pandemi sürecinde bir hareketlenme görülmektedir. Grafiklerde pandeminin başlangıç tarihi olan Ocak 2020 sonrasında aşağı ve yukarı yönlü hareketlenmelerde artış gözlemlenmesine karşın, hastalığın ülkemizde başlangıç tarihi olan Mart 2020'de bütün finansal değişkenlerde sert inişler ya da çıkışlar gözlemlenmektedir. Bu nedenle analizin bundan sonraki aşamasında, araştırmada kullanılan finansal değişkenler ile COVID-19 pandemi süreci arasındaki istatistiksel ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde 10 Mart 2020 tarihinde görülen ilk COVID-19 vakasının ardından ilk önlemler alınmaya başlanmış ancak vaka sayılarındaki artış hızı giderek yükselmiştir. Belirtilen tarih sonrası vaka sayıları ile çalışmada kullanılan finansal değişkenler arasındaki istatistiksel ilişki Basit Doğrusal Regresyon modelleri ile ölçülmeye çalışılmıştır. COVID-19 vaka sayısının bağımsız değişken olarak kullanıldığı regresyon analizinde her bir finansal değişken bağımlı değişken olarak ayrı ayrı modellenmiştir. Regresyon analizlerinin sonuçları Tablo 1.'de görüldüğü gibidir;

Tablo 1. Finansal Değişkenler ile Covid-19 Vaka Sayısı Arasındaki İlişki

Finansal Değişken	**Prob. Değeri (F statistic)**	**β1 Değeri**	**R^2 Değeri**
BIST 100 Endeks Değeri	0.000532*	0.018873	0.838096
USD/TRY Kur Değeri	0.007396*	0.009426	0.664824
EUR/TRY Kur Değeri	0.000880*	0.009740	0.813627
Altın Vadeli Endeksi	0.000084*	0.016812	0.903586
BTC/TRY Değeri	0.014877**	0.051491	0.595336
BIST Finansal Bileşenler Endeksi	0.002276*	0.016016	0.757345

*%1 düzeyinde anlamlılık derecesini, **%5 düzeyinde anlamlılık derecesini göstermektedir.

Tablo 1.'de gösterilen regresyon modellerinde hem bağımsız değişken olarak tanımlanan, ülkemizde görülen resmi Covid-19 vaka sayılarının, hem de bağımlı değişkenler olarak çalışmada kullanılan finansal değişkenlerin logaritmik değerleri kullanılmıştır.

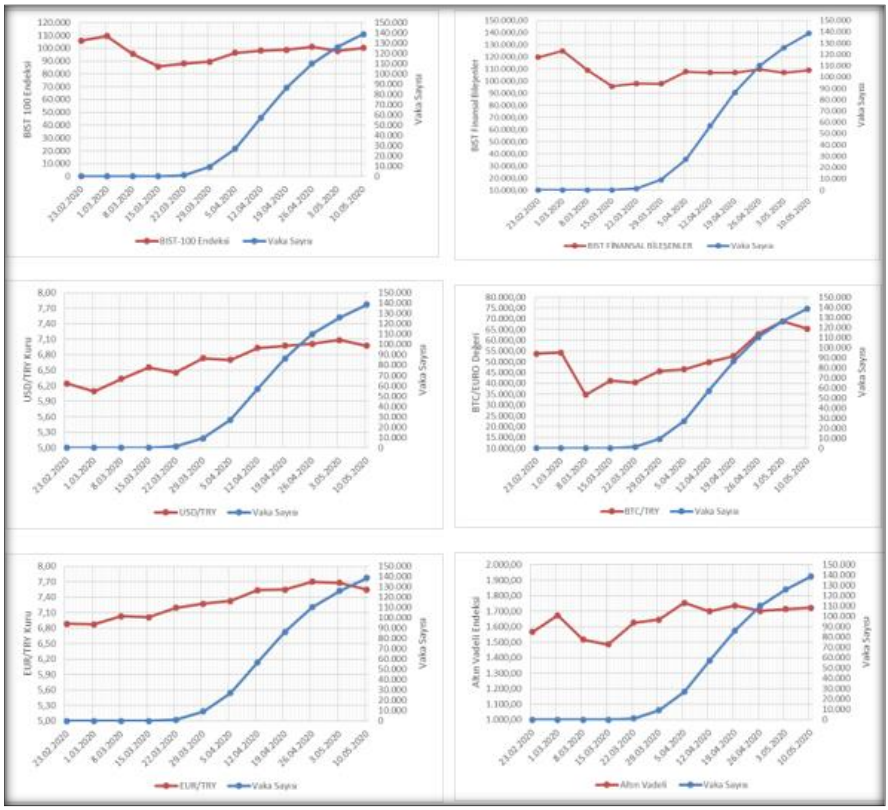
Buna göre, bütün finansal değişkenler ile bağımsız değişken olarak tanımlanan Covid-19 vaka sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı

ilişkiler bulunmaktadır. Bu bağlamda β1 ve R2 değerleri üzerinden yorum yapıldığında;

- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, BIST-100 endeks değerini yaklaşık olarak %2 oranında değiştirmektedir ve bu değişim %84 düzeyinde vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.
- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, USD/TRY kurunu yaklaşık olarak %0,9 oranında değiştirmektedir ve bu değişim %66 düzeyinde vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.
- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, EUR/TRY kurunu yaklaşık olarak %1 oranında değiştirmektedir ve bu değişim %81 düzeyinde vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.
- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, altın vadeli endeks değerini %1,7 oranında değiştirmektedir ve bu değişim %90 düzeyinde vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.
- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, BTC/TRY değerini %5 oranında değiştirmektedir ve bu değişim %59 oranında vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.
- Vaka sayılarında meydana gelen %1'lik bir değişim, diğer değişkenler sabitken, BIST finansal bileşenler endeksini %1,6

oranında değiştirmektedir ve bu değişim yaklaşık olarak %76 düzeyinde vaka sayısı değişimi ile açıklanabilmektedir.

Şekil 2.'de vaka sayısı ile çalışmada kullanılan finansal değişkenlerin eğilimleri, ülkemizde henüz vakaların görülmediği 23 Şubat 2020 ile vaka sayısının artmaya devam ettiği 10 Mayıs 2020 tarihleri arasında incelenmiştir.

Şekil 2. Finansal Değişkenler ve Vaka Sayıları Grafikleri

Grafiklere göre, BIST-100, BIST Finansal Bileşenler ve Altın Vadeli endekslerinde, ülkemizde vakaların görülmeye başlamadığı ancak endişesinin hissedildiği 1 Mart 2020 tarihi ile 15 Mart 2020 tarihleri

arasında düşme eğilimi görülmektedir. 15 Mart sonrasında vaka sayısında hızla artış olsa da her üç endeksin de yeniden yükselme eğilimine girdiği, hatta altın vadeli endeksinin zaman zaman 1 Mart seviyesinin üstüne çıktığı görülmektedir. BIST 100 ve BIST Finansal Bileşenler endekslerinin vaka sayısındaki hızlı artışa rağmen, 5 Nisan sonrasında küçük hareketler dışında, durağan ilerlediği görülmektedir. Diğer taraftan USD/TRY ve EUR/TRY kurlarında 01 Mart sonrası 3 Mayıs'a kadar sürekli yükselme eğilimi görülürken, BTC/TRY kurunda 1 Mart ile 8 Mart arasında görülen düşme eğiliminden sonra 3 Mayıs'a kadar sürekli yükselme eğilimine girdiği görülmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında söz konusu finansal değişkenlerin birbirlerini etkileme gücü SVAR (Structurel Vector Autoregressive) analiziyle ölçülecektir. Bunun için öncelikle serilerin durağanlığının ölçülmesi gerekmektedir.

Tablo 2. Durağanlık Testleri

SERİLER	ADF Birim Kök Testi		PP Birim Kök Testi		Kırılmalı Birim Kök Testi	
	t istatistiği	Prob*	t istatistiği	Prob*	t istatistiği	Prob*
LNBIST 100	-6.4242	0.0000*	-6.4714	0.0000*	-7.0070	<0.01*
LNUSD TRY	-8.4316	0.0000*	-8.4237	0.0000*	-9.4483	<0.01*
LNEUR TRY	-7.4694	0.0000*	-7.4778	0.0000*	-8.2556	<0.01*
LNALT VAD	-9.6018	0.0000*	-10.0474	0.0000*	-10.7867	<0.01*
LNBTC	-7.5128	0.0000*	-7.5128	0.0000*	-10.1957	<0.01*
LNFİN	-6.7619	0.0000*	-6.8140	0.0000*	-7.6463	<0.01*
Kritik Değer %1 = -3.5683					Kritik Değer %1 = -4.9491	
Kritik Değer %5 = -2.9211					Kritik Değer %5 = -4.4436	
Kritik Değer %10 = -2.5985					Kritik Değer %10 = -4.1936	

*%1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Seriler, ADF (Augmented Dickey-Fuller), PP (Phillips-Perron) ve Kırılmalı birim kök testlerinin her birinde birinci fark düzeyinde durağanlaşmıştır. Bu nedenle analizde kullanılacak olan bütün seriler birinci dereceden entegre seridir.

SVAR modelinin uygulanabilmesi için öncelikle kısıtsız VAR (Vector Autoregressive) modelinin kurulması ve değişkenlerin gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. VAR modeli için en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde 5 kriter kullanılmaktadır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik ayrıntılar Tablo 3'de gösterilmiştir;

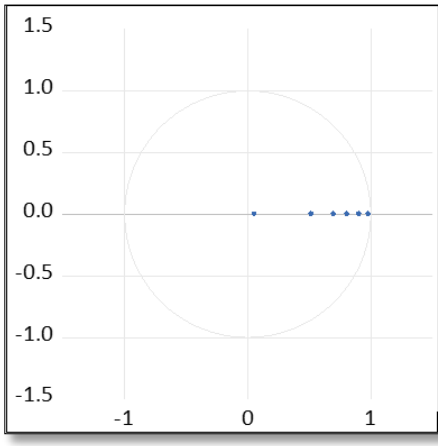
Tablo 3. Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	558.6237	NA	1.01e-17	-22.10495	-21.87551	-22.1758
1	**771.6573**	**366.4177***	**8.60e-21***	**-29.18629***	**-27.58019***	**-28.57468***
2	805.8844	50.65607	9.83e-21	-29.11537	-26.13262	-27.97952
LR: Modifiye edilmiş ardışık LR test istatistiği (her bir test %5 düzeyinde)						
FPE: Son tahmin hatası						
AIC: Akaike bilgi kriteri						
SC: Schwarz bilgi kriteri						
HQ: Hannan Quinn bilgi kriteri						

*Kriter tarafından seçilen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tabloya göre, bu çalışmada kullanılan seriler için tüm kriterler birinci gecikme uzunluğunun en uygun gecikme uzunluğu olduğunu işaret etmektedir.

Belirlenen optimum gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen VAR modelinin istikrarlı olup olmadığı, AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri (Inverse Roots of Characteristic Polynomial – AR Roots) grafiğine ve verilerine bakılarak anlaşılabilir. Çalışmada kullanılan serilerin 1. Gecikme uzunluğunda tahmin edilen VAR modelinin AR Roots grafiği ve verileri Şekil 3.'te görüldüğü gibidir;

Root	Modulus
0.981080	0.981080
0.905860	0.905860
0.809803	0.809803
0.698859	0.698859
0.517251	0.517251
0.053295	0.053295

Şekil 3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Şekil 3.'te görüldüğü gibi, grafikte bütün kökler birim çemberin içinde yer almaktadır ve verilerde ise, modulus verilerinin hepsi 1'den küçüktür. Bu nedenle tespit edilen gecikme uzunluğunda VAR süreci durağandır denilebilir.

Birinci gecikme uzunluğunda tahmin edilen VAR modelinin durağanlığı tespit edildiği için, SVAR (Structural Vector Autoregressions) analizi yapılabilir. Analize değişkenler arası uzun dönem ilişkilerin ölçülmesiyle başlanacaktır. Bunun için A ve B matrisi kullanılmıştır. Yapısal şokların belirleyicisi olan uzun dönem kısıtlamalar matrisi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Uzun Dönem Kısıtlamalar Matrisi

C (16)	0	0	0	0	0
C(1)	C (17)	0	0	0	0
C(2)	C(6)	C (18)	0	0	0
C(3)	C(7)	C(10)	C (19)	0	0
C(4)	C(8)	C(11)	C(13)	C (20)	0
C(5)	C(9)	C(12)	C(14)	C(15)	C (21)

Tablo 4.'te verilen uzun dönem kısıtlamalar matrisine göre sisteme uygulanan yapısal şoklar aşağıdaki gibidir;

ŞOK 1: Vadeli Altın endeksinde meydana gelen değişiklikleri,

ŞOK 2: BIST 100 endeksi ve Vadeli Altın endeksinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikleri,

ŞOK 3: BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikleri,

ŞOK 4: EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikleri,

ŞOK 5: BIST Finansal Bileşenler, EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikleri,

ŞOK 6: USD/TRY, BIST Finansal Bileşenler, EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikleri göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin, kısıtlama matrisi ile belirlenen şoklara karşı verdikleri tepkilerin incelenebilmesi için SVAR modeli

yardımı ile elde edilen uzun dönem çarpan matrisi sonuçları Tablo 5.'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Uzun Dönem Çarpan Matrisi Sonuçları

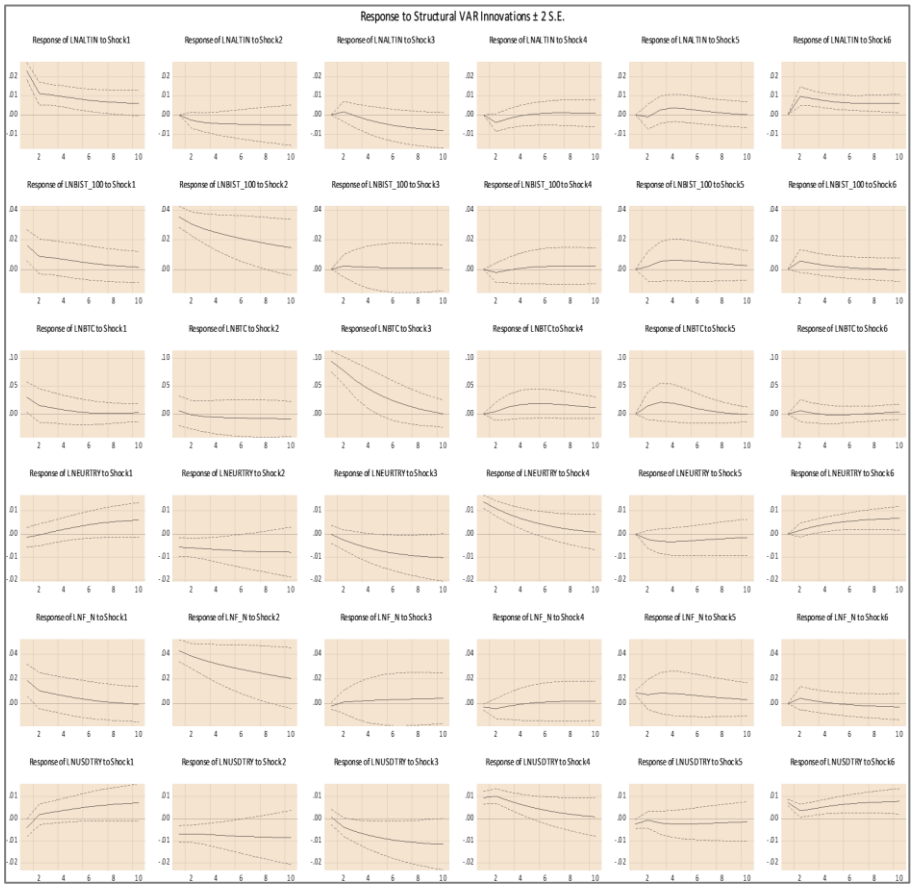
SERİLER	LNALTIN	LNBIST-100	LNBTC	LNEURTRY	LNFIN	LNUSDTRY
LNALTIN	0.022879 (0.0000)*	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LNBIST-100	-0.710417 (0.0010)*	0.035366 (0.0000)*	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
LNBTC	-1.189094 (0.0605)***	-0.163344 (0.6608)	0.094027 (0.0000)*	0.000000	0.000000	0.000000
LNEURTRY	-0.056536 (0.5625)	-0.162222 (0.0035)*	0.001339 (0.9489)	0.014018 (0.0000)*	0.000000	0.000000
LNFIN	-0.005155 (0.9345)	-1.188693 (0.0000)*	0.020913 (0.1180)	-0.200750 (0.0253)**	0.008982 (0.0000)*	0.000000
LNUSDTRY	0.088715 (0.0777)***	-0.240098 (0.0794)***	-0.002943 (0.7885)	0.614866 (0.0000)*	0.275634 (0.0140)**	0.007196 (0.0000)*

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5.'de, uzun dönem çarpan matrisiyle elde edilen katsayılardan BITCOIN'in Vadeli Altın dışında hiçbir finansal değişkenle istatistiksel bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan EUR/TRY kuru ve Finansal Bileşenler endeksinin de Vadeli Altın ile istatistiksel bir ilişkisi görünmemektedir. Bunların dışında kalan bütün finansal değişkenler arasında %1 seviyesinden %10 seviyesine kadar istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Ancak VAR analizinde olduğu gibi, SVAR analizinde uzun dönem çarpan matrisi ile elde edilen katsayılar iktisadi olarak yorumlanamamaktadır, sadece işaretleri değerlendirilebilmektedir. Analizde kullanılan değişkenlerin şoklara karşı verdikleri tepkilerin yorumlanabilmesi için etki-tepki sonuçlarının ve varyans ayrıştırmasının analiz edilmesi gereklidir. SVAR modelinde Yapısal Ayrıştırma (Structural Decomposition) ile elde edilen etki-tepki sonuçları, değişkenlerin şoklardaki standart

sapmaya verdiği tepkinin yönünü göstermektedir (Güneş vd. 2013: 11).

Şekil 4.'de oluşturulan SVAR modeli doğrultusunda yapılan yapısal ayrıştırma ile elde edilen etki-tepki sonuçlarının grafikleri görülmektedir. Şekilde görülen etki-tepki sonuçları grafiklerinde, piyasada meydana gelen olası şokların finansal değişkenler üzerinde ne yönde etki oluşturduğu ve bu etkilerin kaç dönem devam ettiği görülebilmektedir.

Şekil 4. Yapısal Etki-Tepki Sonuçları

Şekil 4.'te yer alan grafiklerin analizine öncelikle vadeli altın endeksinin şoklara verdiği tepkinin değerlendirilmesiyle başlanacaktır. Sistemde oluşan Şok 1 etkisi, yani vadeli altın endeksinde ortaya çıkan bir değişiklik sonucunda, vadeli altın endeksi 1. dönem oldukça sert bir yükseliş tepkisi göstermesine karşın, 2. dönem sonrasında şokun etkisini giderek azalmakta ve 10. dönemde etki sıfıra yaklaşmaktadır. Sistemde ortaya çıkan Şok 2, BIST 100 endeksi ve Vadeli Altın endeksinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikler sonrasında, Vadeli Altın endeksinin negatif yönlü tepki gösterdiği ve 10. döneme kadar küçük miktarlarda düşmeye devam ettiği görülmektedir. Uzun dönem çarpan matrisinde BIST-100 endeksi ile Vadeli Altın endeksi ilişki yönünün negatif olduğu görülmektedir. Sistemde ortaya çıkan Şok 3, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikler sonrasında, Vadeli Altının ilk dönem pozitif yönlü küçük bir tepki gösterdiği ancak 2. dönem sonrasında negatife döndüğü ve 10. döneme doğru -1'e yaklaştığı görülmektedir. Uzun dönem çarpan matrisinde Vadeli Altının hem BIST-100 ile hem de BITCOIN ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. İlk dönem gerçekleşen pozitif yönlü tepkinin, Vadeli Altın endeksinin kendi etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Sistemde ortaya çıkan Şok 4, EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişiklikler sonrasında, Vadeli Altının ilk dönem küçük miktarda negatif tepki verdiği, 2. dönem pozitif yönlü hareket ettiği ve 4. dönem sonrasında ise 0'a paralel ilerleyen pozitif yönlü küçük tepkiler verdiği görülmektedir. Uzun dönem çarpan

matrisinde EUR/TRY ile Vadeli Altın arasında herhangi bir istatistiksel ilişki görünmemesine karşın, diğerlerinin negatif etkisini azalttığı ve Vadeli Altının kendisinden kaynaklanan pozitif etkisini öne çıkardığı düşünülmektedir. Sistemde ortaya çıkan Şok 5, BIST Finansal Bileşenler, EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST 100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişikliklerin etkisiyle Vadeli Altının ilk aşamada durağan bir seyir izlediği, 2. dönem itibariyle küçük düzeyde pozitif yönlü tepki verdiği, 4. dönemde tepkinin durağanlaştığı, 5 ve 6. dönemlerde negatif yönlü bir seyir izlediği ve 8. Dönemden itibaren 0'a paralel bir seyirde durağanlaştığı görülmektedir. Uzun dönem çarpan matrisinde Finansal Bileşenler ile Vadeli Altın arasında da EUR/TRY'de olduğu gibi, istatistiksel bir ilişki görünmemesine karşın, her iki değişkenin diğerlerinin negatif etkisini azalttığı ve Vadeli Altının kendisinden kaynaklanan pozitif etkisini Şok 4'ten daha fazla öne çıkardığı düşünülmektedir. Piyasada ortaya çıkan Şok 6, USD/TRY, BIST Finansal Bileşenler, EUR/TRY, BITCOIN, Vadeli Altın ve BIST-100 endekslerinde meydana gelen eş zamanlı değişikliklerin etkisiyle Vadeli Altının ilk aşamada hızlı bir pozitif yönlü tepki verdiği, 3. dönem sonrasında küçük düzeylerde negatif yönlü ilerlediği ve 6. dönem sonrasında 0 ile 1 düzeyleri arasında durağan bir seyire geçtiği görülmektedir. Uzun dönem çarpan matrisinde USD/TRY ile Vadeli Altın arasında pozitif yönlü istatistiksel ilişki görülmektedir. Burada ilk aşamada hem Vadeli Altının kendisinin hem de USD/TRY'nin pozitif yönlü etkisinin baskın olduğu, ancak sonrasında diğer değişkenlerin negatif etkisinin

öne geçtiği düşünülmektedir. Sonuç olarak Vadeli Altın endeksi, Şok 1, Şok 3 ve Şok 6'ya daha fazla tepki vermektedir.

BIST-100 endeksi, Şok 1 sonrasında ilk dönem hızlı bir pozitif yönlü tepki vermesine karşın, şokun etkisinin ilk dönemden 2. döneme kadar hızlı bir negatif yöne evrildiği ve 2. dönemden 10. döneme kadar da negatif yönlü küçük hareketlerle sıfıra yaklaştığı görülmektedir. Uzun dönem çarpan matrisinde Vadeli Altın ile BIST-100 arasındaki ilişkinin de negatif yönlü olduğu görülmektedir. Şok 2 etkisi sonrasında, ilk dönem oldukça hızlı bir tepkiyle 4 seviyelerine yaklaşan BIST-100 endeksi, pozitif yönlü ilk tepkinin ardından hemen ilk dönemde negatif yönlü eğilime geçmiştir. İlk dönemdeki pozitif yönlü sıçramanın, BIST-100'ün kendisine olan pozitif yönlü etkisi olduğu ancak sonrasında Vadeli Altının negatif etkisinin baskın olduğu düşünülmektedir. Şok 3 sonrasında, BIST-100'ün ilk dönem küçük pozitif yönlü bir tepki verdiği, ancak sonrasında etkiye duyarsızlaştığı görülmektedir. BITCOIN ile BIST-100 arasında istatistiksel anlamda herhangi bir ilişki bulunmamasına karşın, diğer değişkenler arasındaki ilişkinin bu sonuca neden olduğu düşünülmektedir. Şok 4 sonrasında, BIST-100'ün ilk aşamada küçük negatif yönlü bir tepki verdiği, ancak 2. dönemden 6. döneme kadar küçük pozitif yönlü tepki vermeye başladığı, 6. dönem sonrasında 0'a paralel durağan bir seyir izlediği görülmektedir. EUR/TRY ile BIST-100 arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusu olduğu için, ilk dönem sonrası pozitif yönlü tepkide etkisi olduğu düşünülmektedir. Şok 5 sonrasında, BIST-100'ün 1. dönemden 4. döneme kadar küçük pozitif

yönlü tepkiler verdiği, 6. döneme kadar durağan ilerlediği ve sonrasında küçük negatif yönlü eğilime geçtiği görülmektedir. Burada BIST-100 ile Finansal Bileşenler endeksi arasındaki negatif ilişkinin 6. dönem sonrasında etkin olduğu düşünülmektedir. Şok 6 sonrasında, BIST-100'ün 1. dönemden 3. döneme kadar küçük pozitif yönlü tepkiler verdiği, 7. döneme kadar küçük negatif yönlü hareketlerle ilerlediği ve sonrasında 0 seviyesinde durağanlaştığı görülmektedir. BIST-100'ün en fazla Şok 2'ye tepki verdiği, bunun da kendisine olan pozitif yönlü tepkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

BITCOIN'in Vadeli Altın dışında diğer finansal değişkenlerle arasında herhangi bir istatistiksel ilişkinin bulunmadığı daha önce belirtilmişti. Şok 1 etkisi sonrasında ilk olarak 3 seviyelerinde hızlı bir pozitif tepki veren BITCOIN, negatif yönlü ilerleyişini sürdürerek, 6. dönemden itibaren 0'a paralel bir seyir izlemektedir. Vadeli Altın ile negatif yönlü ilişkisinin bu süreci etkilediği düşünülmektedir. Şok 2'de yine, Vadeli Altın etkisiyle, negatif yönlü eğilimlerle 0'ın altına düştüğü görülmektedir. Şok 3'te kendi etkisi de devreye girdiği için, ilk aşamada 10 seviyelerinde pozitif bir sıçrama göstermesine karşın Vadeli Altının etkisiyle negatif yönlü ilişkisini sürdürdüğü ve 10. dönemde 0 seviyesine düştüğü görülmektedir. Şok 4, Şok 5 ve Şok 6'da yine kendi etkisiyle ilk başta küçük pozitif yönlü bir eğilime sahip olsa da bir süre sonra Vadeli Altın ya da Vadeli Altın ile diğer değişkenlerin birbirleri ile olan etkileşimleri nedeniyle negatif yönlü eğilime geçtiği düşünülmektedir.

EUR/TRY kuru ile Vadeli Altın arasında istatistiksel bir ilişki olmadığından Şok 1 etkisi yorumlanamamıştır. EUR/TRY kuru, Şok 2'nin etkisiyle ilk aşamada negatif yönlü bir tepki vermiş ve BIST-100 ile olan negatif yönlü ilişkinin etkisiyle, negatif eğilimini sürdürmüştür. Şok 3 sonrasında yine BIST-100'ün etkisi ile negatif yönlü eğilim görülmektedir. Şok 4'te değişim gösteren finansal değişkenler arasına kendisi de girdiği için, ilk aşamada 1 seviyesinin üstünde pozitif bir tepki vermesine karşın, negatif yönlü bir eğilime geçmiş ve 10. dönemde 0 seviyesine ulaşmıştır. Şok 5 sonrasında ilk aşamada 0'ın altında negatif yönlü eğilimini 3. döneme kadar sürdürdüğü, 5. döneme kadar negatif durağanlığını sürdürdüğü ve sonrasında pozitif yönlü küçük hareketlerle 10. dönemde 0'a yaklaştığı görülmektedir. Şok 6 sonrasında, USD/TRY ile olan pozitif ilişkisinin etkisiyle, pozitif yönlü hareket seyrini sürdürdüğü düşünülmektedir.

BIST Finansal Bileşenler endeksinin Vadeli Altın ile istatistiksel bir ilişkisi olmadığı için Şok 1 etkisi yorumlanamamıştır. Endeksin, Şok 2 sonrasında ilk aşamada hızlı bir pozitif tepki verdiği ancak, BIST-100 ile olan negatif yönlü ilişkisinin etkisiyle, negatif yönlü hareketini 10. dönemde 2 seviyelerine düşene kadar sürdürdüğü görülmektedir. Şok 3, Şok 4 ve Şok 6 sonrasında küçük yönlü pozitif ya da negatif tepkiler gösterdiği görülmektedir. Şok 5 sonrasında, kendi etkisi de devreye girdiği için ilk aşamada pozitif tepki vermesine karşın, küçük yönlü negatif eğilime geçtiği görülmektedir.

USD/TRY kuru, Şok 1 sonrasında ilk aşamada negatif bir tepkiyle 0'ın altında harekete başlamasına karşın, Vadeli Altın ile olan pozitif yönlü ilişkisinin de etkisiyle, pozitif yönlü eğilimini sürdürdüğü ve 10. dönemde 1 seviyelerine yaklaştığı görülmektedir. Şok 2 sonrasında kurun yine ilk aşamada 0'ın altında negatif bir tepkiyle başladığı ancak, BIST-100 ile olan negatif yönlü ilişkinin de etkisiyle, negatif yönlü eğilimine devam ettiği görülmektedir. Şok 3 sonrasında 0 düzeyinde negatif tepkiyle başlayan sürecin 10. döneme doğru negatif ilerleyerek -1'e düştüğü görülmektedir. Şok 4 sonrasında ilk aşamada pozitif yönlü tepki verdiği ancak ilerleyen dönemlerde tepkinin negatif yönde ilerlediği ve 10. dönemde 0 düzeyinde durağanlaştığı görülmektedir. Şok 5 sonrasında ilk aşamada negatif yönlü tepki vermesine karşın 3. döneme kadar pozitif yönlü harekete geçtiği, 3. dönemden 4. döneme kadar tekrar negatif yöne evirildiği, 4. dönem sonrasında yeniden küçük pozitif hareketlerle devam ederek 10. dönemde 0'a yakın negatif düzeyde durağanlaştığı görülmektedir. Kurun, kendi etkisinin de devreye girdiği Şok 6 sonrasında, ilk aşamada pozitif tepki verdiği, 2. döneme kadar negatif yönlü ilerlediği ve ardından tekrar küçük çaplı pozitif yönlü eğilimine devam ettiği görülmektedir.

Etki tepki sonuçları grafiklerine ek olarak, uygulanan modele göre şokların her bir değişken üzerindeki etkisini gösteren Varyans Ayrıştırması sonuçları Tablo 6.'da verilmiştir. Tabloda Vadeli Altında ortaya çıkan değişikliklerin %100 ile %53 arasında dönemler bazında düşen oranlarla Vadeli Altındaki değişimle açıklanabileceği, %12 ile

%21 arasında dönemler bazında artan oranlarla bütün finansal değişkenlerde ortaya çıkan değişimle açıklanabileceği, %2 ile %12 arasında dönemler bazında artan oranlarla Vadeli Altın, BIST-100 ve BITCOIN'deki değişiklikler ile açıklanabileceği görülmektedir.

BIST-100'deki değişikliklerin %80'inden fazlası artan oranlarla BIST-100 ve Vadeli Altında ortaya çıkan değişiklerle açıklanırken, dönemler bazında %17 - %8 arasında düşen oranlarla Vadeli Altında ortaya çıkan değişiklikle açıklanabileceği görülmektedir.

Tablo 6. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Variance Decomposition of LNALTIN:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.022879	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.027756	84.22929	0.971521	0.399292	1.988585	0.109714	12.30160
3	0.031264	77.45835	2.274218	0.355280	1.923775	0.874991	17.11339
4	0.034084	72.92261	3.544025	0.891803	1.628654	1.904063	19.10885
5	0.036456	69.18314	4.707176	2.088335	1.446538	2.473024	20.10179
6	0.038564	65.78287	5.759052	3.809052	1.359410	2.622894	20.66672
7	0.040535	62.56502	6.705028	5.874989	1.310397	2.544867	20.99969
8	0.042441	59.50510	7.552468	8.115230	1.264375	2.378042	21.18479
9	0.044314	56.62690	8.310175	10.39024	1.208584	2.194338	21.26976
10	0.046163	53.95976	8.987747	12.59962	1.143007	2.023056	21.28681

Variance Decomposition of LNBIST_100:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.038923	17.43786	82.56214	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.050701	13.24005	85.01064	0.215654	0.194320	0.142220	1.197117
3	0.058541	11.72433	85.54120	0.260081	0.154578	0.951193	1.368624
4	0.064297	10.79176	85.75416	0.264765	0.141393	1.739572	1.308354
5	0.068681	10.07268	86.00606	0.261189	0.175057	2.274017	1.210994
6	0.072097	9.486298	86.31294	0.257038	0.236940	2.585134	1.121651
7	0.074804	9.004908	86.63392	0.254310	0.309255	2.748783	1.048820
8	0.076980	8.610767	86.93765	0.253505	0.380710	2.825603	0.991763
9	0.078746	8.288738	87.20872	0.254719	0.445478	2.854550	0.947792
10	0.080193	8.025586	87.44242	0.257957	0.501296	2.858499	0.914242

Variance Decomposition of LNBTC:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.098824	9.129782	0.341718	90.52850	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.127521	6.886859	0.218776	91.19821	0.132567	1.321619	0.241972
3	0.143384	6.084882	0.266535	89.29228	0.888492	3.262131	0.205678
4	0.152729	5.606564	0.372439	87.31719	2.033499	4.487062	0.183251
5	0.158260	5.297778	0.508856	85.69834	3.288318	5.029229	0.177477
6	0.161539	5.106296	0.671616	84.39211	4.470696	5.185846	0.173439
7	0.163513	4.991394	0.862307	83.31448	5.483477	5.179058	0.169288
8	0.164756	4.922525	1.082759	82.40574	6.290644	5.125843	0.172490
9	0.165622	4.881693	1.333193	81.62375	6.894635	5.073323	0.193402
10	0.166326	4.861341	1.611726	80.93459	7.318381	5.033011	0.240952

Variance Decomposition of LNEURTRY:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.015213	0.826663	14.26083	0.006850	84.90566	0.000000	0.000000
2	0.020177	0.503454	16.92140	1.638336	78.78113	1.450779	0.704911
3	0.023777	0.492136	19.37672	4.827029	70.16104	2.939489	2.203581
4	0.026960	0.979022	21.37638	8.894584	60.81657	3.819426	4.114011
5	0.030041	1.903289	22.82306	13.15389	51.90866	4.127081	6.084016
6	0.033119	3.085758	23.75917	17.12972	44.06758	4.068848	7.888920
7	0.036200	4.352148	24.29673	20.59488	37.49737	3.826898	9.431967
8	0.039261	5.583362	24.55605	23.49942	32.14278	3.517488	10.70089
9	0.042268	6.715818	24.63612	25.88612	27.83500	3.202615	11.72432
10	0.045196	7.724769	24.60828	27.83207	24.38053	2.910485	12.54386

Variance Decomposition of LNF_N:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.048084	15.76456	80.24070	0.162972	0.342510	3.489262	0.000000
2	0.063282	11.80396	83.61591	0.145785	0.590305	3.376241	0.467792
3	0.073560	9.998507	84.97118	0.183694	0.504587	3.872750	0.469287
4	0.081182	8.815992	85.87194	0.244520	0.416029	4.249087	0.402428
5	0.087094	7.934116	86.58718	0.324312	0.368402	4.436301	0.349692
6	0.091817	7.250705	87.15894	0.420745	0.355107	4.490703	0.323801
7	0.095675	6.715590	87.59728	0.531743	0.363611	4.469264	0.322509
8	0.098879	6.295602	87.91408	0.655419	0.383898	4.410070	0.340926
9	0.101575	5.965959	88.12485	0.790073	0.409329	4.335314	0.374474
10	0.103869	5.707516	88.24598	0.934178	0.435919	4.256930	0.419479

Variance Decomposition of LNUSDTRY:

Period	S.E.	Shock1	Shock2	Shock3	Shock4	Shock5	Shock6
1	0.014543	8.151007	22.48439	0.254967	41.72922	2.897803	24.48261
2	0.019732	5.290303	24.09076	4.020739	48.64196	1.691748	16.26449
3	0.023886	4.998175	25.20122	8.895018	44.64136	1.838312	14.42592
4	0.027729	5.482473	25.83115	13.85936	38.29125	2.171198	14.36458
5	0.031478	6.335300	26.06088	18.37183	32.06943	2.330384	14.83218
6	0.035182	7.329032	26.01843	22.20251	26.73840	2.315249	15.39637
7	0.038830	8.326959	25.81678	25.33160	22.41847	2.198194	15.90799
8	0.042398	9.257389	25.53709	27.83959	18.99962	2.038384	16.32794
9	0.045858	10.09050	25.23090	29.83651	16.31356	1.870527	16.65801
10	0.049191	10.82007	24.92802	31.42794	14.19977	1.711614	16.91258

Factorization: Structural

Tabloya göre, BITCOIN'deki değişikliklerin %91 ile %81 arasında dönemler bazında düşen oranlarla BITCOIN'deki değişikliklerle açıklanabileceği, %9 ile %5 arasında dönemler bazında düşen oranlarla Vadeli Altındaki değişimle açıklanabileceği görülmektedir. Diğer değişkenlerin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığından yorumlanmamıştır.

EUR/TRY kurundaki değişimin %85 ile %24 arasında dönemler bazında düşen oranlarla Vadeli Altın, BIST-100, BITCOIN ve EUR/TRY kurundaki eş zamanlı değişimle açıklanabileceği, %14 ile %25 arasında dönemler bazında artan oranlarla BIST-100 endeksinde ortaya çıkan değişikliklerle açıklanabileceği, %2 ile %12 arasında dönemler bazında artan oranlarla bütün finansal değişkenlerdeki değişimle açıklanabileceği görülmektedir.

BIST Finansal Bileşenler endeksindeki değişikliklerin %80 ile %88 arasında dönemler bazında artan oranlarla BIST-100'de ortaya çıkan değişikliklerle açıklanabileceği, %15 ile %6 arasında dönemler bazında azalan oranlarla Vadeli Altında meydana gelen değişikliklerle açıklanabileceği %3 ile %4 oranında ise kendisindeki değişikliklerle açıklanabileceği görülmektedir.

USD/TRY kurundaki değişikliklerin %48 ile %14 arasında dönemler bazında azalan oranlarla Vadeli Altın, BIST-100, BITCOIN ve EUR/TRY kurundaki değişimle açıklanabileceği, %0,2 ile %31 arasında dönemler bazında artan oranlarla Vadeli Altın, BIST-100 ve BITCOIN'deki değişimle açıklanabileceği, %22 ile %26 arasında

dönemler bazında düşen ve artan oranlarla Vadeli Altın ve BIST-100'deki değişimle açıklanabileceği, %5 ile %11 arasında dönemler bazında artan ve azalan oranlarla Vadeli Altındaki değişimle açıklanabileceği ve %24 ile %14 arasında dönemler bazında azalan ve artan oranlarla bütün finansal değişkenlerdeki değişimle açıklanabileceği görülmektedir.

SONUÇ

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği günümüz koşullarında gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkeleri, geçmişte karşılaşılan büyük pandemilerle yeniden karşılaşılmayacağını düşünmüş olmalılar ki, giriş bölümünde bahsedilen GHS Index ve Küresel Risk Raporu 2020'yi ekonomik kaygılarından dolayı göz ardı etmişlerdir. Söz konusu raporlar dikkate alınsaydı, sağlık sistemlerindeki güvenlik açıkları kapatılacak, alt yapı olanakları geliştirilecek ve salgının bu kadar yayılmasının önüne geçilecekti. Sağlık sistemleri yeterince güvenli ve güçlü olsaydı, toplumsal yaşamda COVID-19 pandemisi sonrasında oluşan korku ve panik havası olmayacak ve küresel ekonomik sistemler sağlık sistemlerinden aldıkları güçle bu kadar büyük ölçekli bir sarsıntı yaşamayacaktı, dolayısıyla finansal piyasalarda da beklenen hareketlenmelerin dışına çıkılmayacaktı.

Ocak ayının başında bütün dünya beklenen ama önemsenmeyen adım adım hızla yayılan bir pandemi ile yüzleşmek zorunda kaldı. COVID-19 adı verilen bu pandemi toplumsal yaşamı, sağlık sistemlerini, ekonomiyi ve dolayısıyla finansal piyasaları da etkisi altına aldı. Bu

çalışmada, COVID-19'un finansal piyasalar üzerindeki etkisinin seçilen finansal değişkenler yardımıyla ölçülmesi ve söz konusu finansal değişkenlerin, ortaya çıkan bir şok etkisi sonucunda, birbirlerini etkileme gücünün ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle COVID-19 vaka sayılarının finansal değişkenler üzerindeki etkisinin tespiti için Basit Doğrusal Regresyon analizleri yapılmıştır, ardından finansal değişkenlerin, COVID-19 şoku gibi, ortaya çıkan herhangi bir şok etkisi sonucu birbirleri üzerindeki etkisinin tespiti için SVAR (Structurel Vector Autoregressive) analizi yapılmıştır.

Regresyon analizi sonucunda bütün finansal değişkenlerin vaka sayıları ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, COVID-19 vaka sayısında ortaya çıkan %1'lik bir değişimin, diğer değişkenler sabit kaldığında, araştırmada kullanılan finansal değişkenleri %1 ile %5 arasında etkilediği ve bu etkileşimlerin de %60 ile %90 arasında vaka sayısındaki değişimlerle açıklanabileceği tespit edilmiştir.

SVAR analizinde COVID-19'un şok etkisiyle pozitif ya da negatif yönlü tepkiler veren Vadeli Altın endeksinin, BIST-100 endeksinin, BITCOIN değerinin, EUR/TRY kurunun, BIST Finansal Bileşenler endeksinin ve USD/TRY kurunun birbirlerini etkileme gücü, oluşturulan şoklara karşı vermiş oldukları tepkiler ve bu tepkilerin süresi ölçülmüştür. Analiz sonucunda Vadeli Altın endeksinin ilk dönemlerde daha çok kendisindeki değişikliklerden etkilenirken, sonraki dönemlere doğru diğer bütün finansal değişkenlerdeki

değişimlerden artan oranlarda etkilendiği görülmüştür. BIST-100 endeksinin ilk dönemlerden itibaren artan oranlarla daha çok BIST-100 ve Vadeli Altında ortaya çıkan eş zamanlı değişimden etkilendiği, ikinci olarak da sadece Vadeli Altındaki değişimlerden azalan oranlarda etkilendiği görülmüştür. BITCOIN değerinin yüksek oranlı olarak azalan oranlarda kendinde ortaya çıkan değişimlerden etkilendiği ancak Vadeli Altındaki değişimlerden de azalan oranlarda etkilendiği görülmüştür. EUR/TRY kurunun ilk dönemlerde yüksek oranlarla Vadeli Altın, BIST-100, BITCOIN ve EUR/TRY kurundaki eş zamanlı değişimlerden etkilendiği ve bu etkinin giderek azaldığı ancak BIST-100 endeksindeki değişimden ve bütün finansal oranlarda ortaya çıkan eş zamanlı değişimden artan oranlarla etkilendiği görülmüştür. BIST Finansal Bileşenler endeksinin yüksek ve artan oranlarla BIST-100 endeksinden etkilendiği görülmüştür. USD/TRY kurunun ise, bütün finansal değişkenlerdeki değişimlerden etkilendiği görülmüştür.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, finansal piyasa enstrümanlarının, COVID-19 salgını gibi, beklenmeyen şoklar karşısında negatif veya pozitif yönlü ani tepkiler verdiğini ve bu enstrümanların da kendinde ortaya çıkan değişimlerin dışında diğer enstrümanlardaki değişimlerden de zincirleme olarak etkilenebildiğini ve dolayısıyla ani şokun etkisinin kimi zaman uzun dönemlere yansıyan kalıcı etkilere dönüştüğünü göstermiştir.

Yapılan literatür taramasında ve çalışmada elde edilen sonuçlar, ulusal hükümetler ve uluslararası birliklerin toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için daha fazla çaba sarf etmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim sağlıklı bir toplumsal yapı, küresel ekonominin ve dolayısıyla finansal piyasaların güvencesi olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Akhtaruzzaman, M., Boubaker, S., & Sensoy, A. (2020). Financial contagion during COVID–19 crisis. *Finance Research Letters*, 101604. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3584898>, Erişim tarihi: 04.04.2020.

Dar, U. (2020). Basit doğrusal regresyon. https://bookdown.org/ugurdar/dogrusalregresyon/basit-do%C4%9Frusal-regresyon.html, Erişim tarihi: 15.05.2020.

Demirhan, E. (2020). COVID-19 küresel salgınının Türkiye CDS primlerine ve BİST 100 endeksine etkisi, TEPAV Değerlendirme Notu, N202009.

De Vito, A., & Gómez, J. P. (2020). Estimating the COVID-19 cash crunch: Global evidence and policy. *Journal of Accounting and Public Policy*, 106741. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027842 5420300144

Goodell, J. W. (2020). COVID-19 and finance: Agendas for future research. *Finance Research Letters*, 101512.

Günay, S. (2020). COVID-19 pandemic versus global financial crisis: evidence from currency market. <http://dx.doi.org/10.2139/ ssrn.3584249>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.

Güneş, S., Gürel, S. P., & Cambazoğlu, B. (2013). Dış ticaret hadleri, dünya petrol fiyatları ve döviz kuru ilişkisi, yapısal VAR analizi: TÜRKİYE örneği. *Uluslararasi Yönetim Iktisat ve Isletme Dergisi*, 9(20), 1-17.

Karadaş, H. A., & Koşaroğlu, Ş. M. (2018). Petrol şoklarının Türkiye ekonomisinde oluşturduğu makroekonomik etkiler: SVAR analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 40-59.

NTI (Nuclear Threat Initiative). (2019). Global Health Security Index. < https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2020/04/2019-Global-Health-Security-Index.pdf>, Erişim Tarihi: 24.05.2020.

Onali, E. (2020). Covid-19 and stock market volatility. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3571453, Erişim Tarihi: 01.05.2020.

Pfaff, B. (2008). VAR, SVAR and SVEC models: Implementation within R Package Vars. *Journal of Statistical Software*, 27(4), 1-32.

Serper, Ö. (2004). Uygulamalı İstatistik 2. (5. baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şengönül, A., Karadaş, H. A., & Koşaroğlu, Ş. M. (2018). Makroekonomik değişkenler ve finansal değişkenlerin uzun dönem ilişkisi: SVAR analizi. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 12(1), 63-85.

Temurlenk, M. S. (1998). Türkiye'de iktisadi dalgalanmaların analizi: bir yapısal var modeli uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1-2), 55-70.

WEF (World Economic Forum). (2020). The Global Risks Report 2020. < http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf>, Erişim Tarihi: 24.05.2020.)

WHO1 (World Health Organisation). (2020). Pneumonia of unknown cause-China. <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/>, Erişim Tarihi: 25.05.2020)

WHO2 (World Health Organisation). (2020). Novel Coronavirus – China. <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/en/>, Erişim Tarihi: 25.05.2020).

WHO3 (World Health Organisation). (2020). WHO Director-General's statement on IHR Emergency Committee on Novel Coronavirus (2019-nCoV). <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-statement-on-ihr-emergency-committee-on-novel-coronavirus-(2019-ncov)>, Erişim Tarihi: 25.05.2020).

WHO4 (World Health Organisation). (2020). WHO Director-General's remarks at the media briefing on 2019-nCoV on 11 February 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020>, Erişim Tarihi: 25.05.2020).

Yılmazkuday, H. (2020). Covid-19 effects on the s&p 500 index. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3555433>, Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Zhang, D., Hu, M., & Ji, Q. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. *Finance Research Letters*, 101528. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101528>, Erişim Tarihi: 04.05.2020

BÖLÜM 3

COVİD-19 PANDEMİ SÜRECİNİN, BİREYLERİN YAŞAM MEMNUNİYETİ, KONUT VE ÇEVRE KALİTESİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU[1],
Öğr. Gör. Dr. Özge ATALAY ÇELİK [2],
Araş. Gör. Zeynep YİRMİBEŞOĞLU[3]

[1] İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, fundayirmibes@gmail.com
[2]İTÜ Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, atalay.ozge@gmail.com
[3]Boğaziçi Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, yirmibesogluz@gmail.com

GİRİŞ

Sağlık sosyolojisi, temelde hastalıkların toplumsal yapı ile olan ilişkilerini incelemektedir. Birçok toplumsal olgu ile sağlık arasındaki etkileşimleri konu alır. Sanayileşme, kentleşme, göç, toplumsal, mesleksel ve coğrafi hareketlilikler ile sağlık arasında nasıl bir ilişki olduğu, sağlık sosyolojisinin araştırma alanına girmektedir. Özellikle, sanayileşme ve kentleşme, hastalıkların artmasına, çeşitlenmesine ve farklılaşmasına sebep olmuş, ayrıca bireylerin (depresyon, stres, anksiyete vb.) ruhsal birtakım sıkıntıları da daha fazla yaşamasına etki etmiştir (Cirhinlioğlu, 2002).

Bugün yaşamakta olduğumuz süreçle birlikte, salgın psikolojisi önemli bir olgu haline gelmiştir. 'Salgın psikolojisi' ile toplumlar, en azından belli bir süre için denetimden çıkmış görünen duygusal bir girdabın içine düşerler (Strong,1990). En yakın temaslar yoluyla, taşındığı düşünülen yeni bir hastalığın görülmesi, bireysel ve toplumsal etkileşimin en can alıcı noktasını vurmuş ve toplumsal düzenin ne kadar kırılgan olduğunu ortaya çıkarmıştır. Toplumsal düzene yönelik tehditler, bedensel düzene ilişkin düşünceler içinde yansıtılır. Başka bir deyişle, toplum tehlike altındaysa onun içinde yaşayan beden de öyledir (Nettleton, 2010).

Modern toplumlar risklerle doludur. Her gün geçmişte toplumların karşı karşıya kaldıklarından çok daha büyük çapta kaza, hastalık ve büyük felaketler riskiyle yüz yüzeyiz: AIDS, nükleer savaş, nükleer kazalar, küresel ısınma ve terör vb. risk kavramları artık, post-modern toplumun tamamlayıcı bir özelliği olarak kullanılmakta, bu çerçevede

sosyal ve siyasal değişme teorisi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Risk, post-modern toplumun tanımlayıcı özelliğidir. Bizler bir risk toplumunda yaşıyoruz. Risk toplumu, denince ilk akla gelen adlardan biri olan Ulrich Beck riski, 'modernleşmenin yol açtığı ve yarattığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde olmak' biçiminde tanımlar. Modern toplumu, risk bağlamında ele alır ve risklerin günümüzde büyük ölçüde insan ürünü ve küresel olgular oldukları gerçeğinden hareket eder. Günümüz post-modern toplumunda birey sadece, doğa üzerindeki gücünü artırmakla kalmayıp bizzat doğanın kontrolünü de ele geçirmeye çalışmış, böylece kendi evrenini tam bir yıkım riski altına sokmuştur. Birey daha bağımsız, özgür hale gelirken ve kendi evreninin kontrolünü daha fazla ele geçirirken, paradoksal olarak hayata ve dünyaya yönelik risklerin; tek tek ulusları ve toplulukları değil, artık bütün insanlığı etkilediği ve çok daha büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir (Beck, 2019; Slattery, 2018).

Sağlık ve toplum ilişkisi düşünüldüğünde, sosyolojik olarak kritik noktalardan biri de farklı sınıfsal konumları olan bireylerin süreci nasıl yaşadığıdır. Modern toplum içindeki sınıfsal farklılıklar, eşitsizliği de doğrudan beraberinde getirmektedir. Sınıfsal farklılıklar; salgın, afet vb. toplumsal krizler aracılığıyla **"yeni eşitsizlikler"** yaratmaktadır. Risk ve sosyal sınıf artık doğrudan bağlantılı olmasa bile, risk ve servet arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Bugünkü toplumsal yaşamda 'eşitsizlik' sorunu, bir 'yaşam kalitesi' sorunudur artık. Eşitsizlik, doğrudan bireyin yaşam kalitesine etki etmekte;

bireyin nasıl yaşayacağı ve ne yaşayacağını belirlemektedir. Bireyler arasındaki eşitsizlikler, kriz durumlarında artmakta ve yeni eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu eşitsizlikler, farklı sınıfsal konumdaki bireylerin aynı hastalığı da farklı koşullarda yaşamalarına sebep olmaktadır. Aynı noktaya dikkat çeken Beck (2019), toplumsal piramidin "en altındakiler"in, risk karşısında daha aciz konumda olduklarını belirtir. "En üsttekiler", her ne kadar riskten kaçamasalar da, "riskten güvenlik ve özgürlük" satın alabilmektedirler.

Bugün yaşamakta olduğumuz süreçte risk, toplumun bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık, küresel bir risk toplumu söz konusudur. Bizden önceki nesillerin yaşamadığı ekolojik riskleri de içeren, güvenliğimizin tehdit edildiği, küresel bir düzende ve küresel risklerle yaşıyoruz. Sınıf-temelli toplumlarda amaç refah ve mutluluğu sağlamaya çalışmakken, risk toplumunda temel hedef sadece hayatta kalabilmektir. Güvenlik ve istikrarı sağlama çabası diğer tüm kaygıların önüne geçmiştir artık. Günümüzde riskin yol açtığı tahribat bütün toplumları, bütün toplulukları, bütün sınıfları etkilemektedir.

Bireyin hiç olmadığı kadar özgür göründüğü bir çağda insanlar, ironik olarak maddi, psikolojik ve ruhsal bakımdan daha aciz ve çaresiz, kendi hayatlarının ve çevrelerindeki dünyanın kontrolüne daha az sahiplerdir. Hayatta kalmak için, bireyler daha 'self-refleksif, daha disiplinli ve daha kontrollü' hale gelmek zorundadırlar (Slattery, 2018).

Bireylerin, riski nasıl değerlendireceklerini, onunla nasıl baş edeceklerini ve hayat tarzlarının kontrolünü daha fazla ele geçirmeyi, hayatta kalmak ve mutlu olmak istiyorlarsa eylemlerinin sorumluluğunu nasıl alacaklarını öğrenmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kişisel karar alma, toplumsal karar almanın temeli haline gelir. Politikacılar ve otorite sahipleri modern bir demokraside bireylere artık ne yapacaklarını söylemek yerine karşılaşabilecekleri riskler konusunda onlara bilgi vermeli ve itaati sağlamak yerine onları teşvik etmelidirler (Beck, 2019). Büyük ölçüde kontrol dışı ve tamamıyla öngörülemez olan bugün yaşamakta olduğumuz süreçte, kişisel kararlar artık uluslararası sonuçlara da sahiptir.

Bu çalışmada Covid-19 Pandemi sürecinin, bireylerin yaşam memnuniyetine, konut ve çevre kalitesine etkilerinin araştırılması, geleceğe yönelik yaşam tercihlerinin sorgulanması amaçlanmıştır.

1. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın temel amacı; Covid-19 Pandemi sürecinin, bireylerin yaşam koşullarına etkilerinin belirlenmesidir. Bu süreçte bireylerin yaşam memnuniyeti, özellikle konut ve çevre kalitesinin irdelenmesi hedeflenmiştir. Online yapılan bu araştırmaya 271 kişi katılmıştır. Çalışma, üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri ve yakınları ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılanlara bakıldığında, katılımcıların; %72,7'si kadın, %27,3'ü erkektir. Yaşları ise, ağırlıklı olarak 25-44 (%56.08) ile 45-64 yaş aralığında (%19,1) yer almaktadır.Hanehalkı Bilgileri

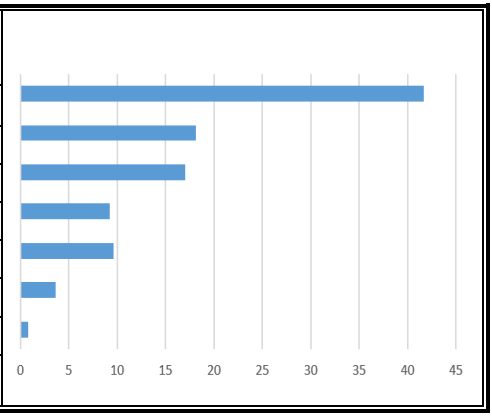
değerlendirildiğinde; hanede yaşayan kişi sayısı ağırlıklı olarak 2 ile 4 arasındadır.

Buna göre, hanelerin; %29,2'sinde 3 kişi, %23,2'sinde 4 kişi, %22,9'unda 2 kişi yaşamaktadır.

Hanehalkı gelirine bakıldığında, haneye giren gelirin çoğunlukla 10.000 TL ve üzerinde olduğu belirtilmiştir (%41,7) (*Tablo 1*).

Tablo 1. Hanehalkının Gelir Durumu

Gelir Durumu	Kişi Sayısı	%
10001 ve üstü	113	41,7
7001-10000	49	18,1
5501-7000	46	17
4001-5500	25	9,2
2501-4000	26	9,6
1001-2500	10	3,6
1000 lira ve altı	2	0,8
Toplam	271	100,0

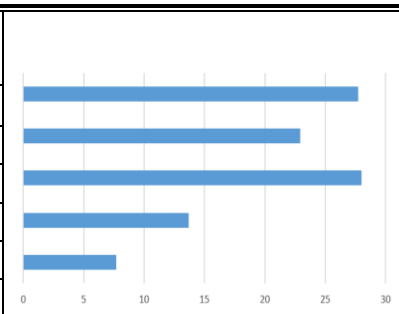
Pandemi Sürecinin Birey Üzerindeki Etkileri

Araştırmaya katılan katılımcıların %99,3'ü hastalığa yakalanmamış durumdadır. Çevresinde (aile, akraba, tanıdık vb.) yakalanma oranına bakıldığında ise, %59,4 oranı ile çevresinin de yakalanmadığını belirlenmiştir.

Pandemi sürecinin birey üzerindeki etkilerine bakıldığında; araştırmaya katılanlar, kendilerinin süreçten daha çok olumsuz olarak etkilendiklerini belirtmişlerdir (%50,6) (*Tablo 2*).

Tablo 2. Pandemi Sürecinin Birey Üzerindeki Etkileri

Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Etkilendim	75	27,7
Etkilendim	62	22,9
Kararsızım	76	28
Etkilenmedim	37	13,7
Hiç Etkilenmedim	21	7,7
Toplam	271	100,0

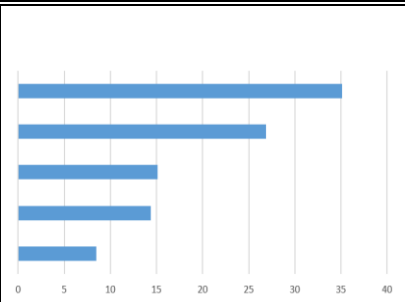

YAŞAM KOŞULLARI

Süreçte bireylerin yaşam koşullarına bakıldığında, kendi yaşadıkları olumsuzlukların altının çizildiğini söylemek olanaklıdır. Çalışma koşulları, yaşam kalitesi, uyku düzeni vb. konularda daha ağırlıklı olarak olumsuz değişimler söz konusudur.Pandemi öncesine göre yaşam kalitem çok etkilendi diyenlerin yüzdesi %35,1'dir (*Tablo 3*).

Tablo 3. Pandemi Sürecinin Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkileri

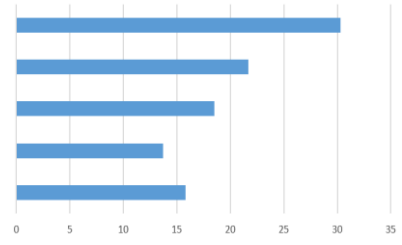
Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Etkilendim	95	35,1
Etkilendim	73	26,9
Kararsızım	41	15,1
Etkilenmedim	39	14,4
Hiç Etkilenmedim	23	8,5
Toplam	271	100,0

Pandemi sürecinin bireyin çalışma koşulları üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğu (%52) belirlenmiştir (*Tablo 4*).

Tablo 4. Pandemi Sürecinin Bireyin Çalışma Koşulları Üzerindeki Etkileri

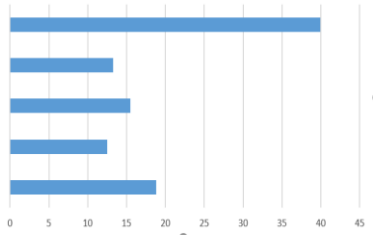
Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Etkilendim	82	30,3
Etkilendim	59	21,7
Kararsızım	50	18,5
Etkilenmedim	37	13,7
Hiç Etkilenmedim	43	15,8
Toplam	271	100,0

Pandemi sürecinin bireyin uyku düzeni üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde olumsuz etkilenenlerin oranının %43,2 olduğu görülmektedir (*Tablo 5*).

Tablo 5. Pandemi Sürecinin Bireyin Uyku Düzeni Üzerindeki Etkileri

Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Etkilendim	108	39,9
Etkilendim	36	13,3
Kararsızım	42	15,5
Etkilenmedim	34	12,5
Hiç Etkilenmedim	51	18,8
Toplam	271	100,0

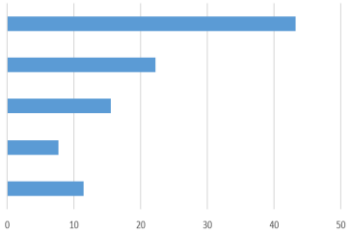

Birey ve İhtiyaçları

Bu süreçte bireylerin ihtiyaçlarını gidermek için, ağırlıklı olarak (%65.4) internetten alışveriş yaptığını söylemek olanaklıdır (***Tablo 6***).

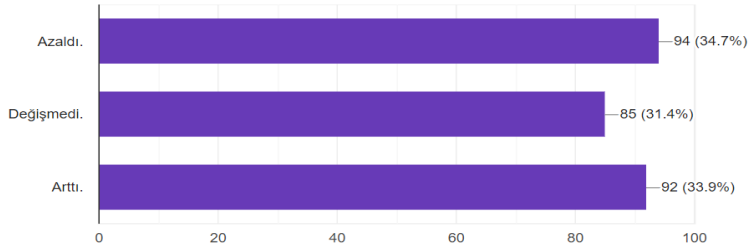
Tablo 6. Pandemi Sürecinin Bireyin İhtiyaçlarını Gidermek İçin İnternet Alışverişi Kullanma Düzeyi

Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Kesinlikle Katılıyorum	117	43,2
Katılıyorum	60	22,2
Kararsızım	42	15,5
Katılmıyorum	21	7,7
Hiç Katılmıyorum	31	11,4
Toplam	271	100,0

Çalışma ve Boş Zaman

Pandemi sürecinde bireylerin çalışmaya ayırdığı vaktin azaldığı yönünde görüş bildirenlerin yüzdesi %34,7 iken, değişmedi diyenlerin oranı %31,4'dür (*Şekil 1*).

Şekil 1. Pandemi Sürecinde Çalışma ve Boş Zaman

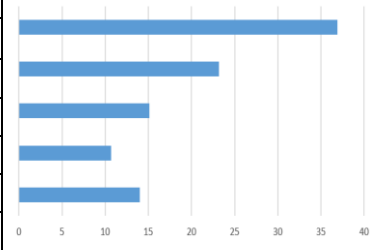
Pandemi sürecinde kitap okuma oranının arttığını belirtenler ise %33,9 iken, katılımcıların hobilerine ayırdıkları vaktin arttığını da (%46,9) söylemek olanaklıdır.

Sürecin Olumlu Etkileri: Sosyal İlişkiler

Bireyin sosyal ilişkilerine (aile, komşuluk vb.) bakıldığında; beklenenin aksine pandeminin olumlu etkide bulunduğu söylemek olanaklıdır (*Tablo 7, 8*).

Tablo 7. Pandemi Sürecinin Aile İlişkileri Üzerindeki Etkileri

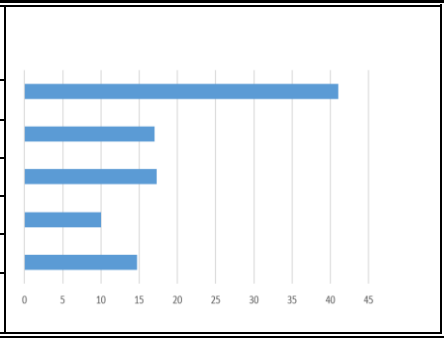
Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Olumlu	100	36,9
Olumlu	63	23,2
Kararsızım	41	15,2
Olumsuz	29	10,7
Çok Olumsuz	38	14
Toplam	271	100,0

Bireyin yaşamını ağırlıklı olarak ev içinde geçiriyor olması, sosyal ilişkilerini de olumlu bir biçimde etkilemiştir.

Tablo 8. Pandemi Sürecinin Komşuluk İlişkileri Üzerindeki Etkileri

Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Olumlu	111	41
Olumlu	46	17
Kararsızım	47	17,3
Olumsuz	27	10
Çok Olumsuz	40	14,8
Toplam	271	100,0

KONUT VE ÇEVRE KALİTESİ

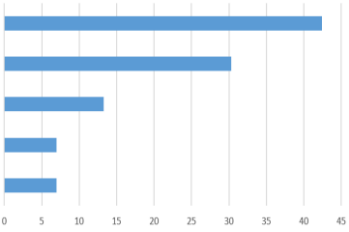
Konuta Dair Bilgiler

Araştırmaya katılanların %54,6'sı oturdukları evin sahibi, %41'i kiracı olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılar, bu süreçte yaşadıkları konutu değiştirmezken (%92,2), %72,6 oranı ile de yaşadığı konuttan memnun olduklarını belirtmişlerdir (*Tablo 9*).

Tablo 9. Pandemi Sürecinde Yaşanan Konuttan Memnuniyet

Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Çok Memnunum	115	42,4
Memnunum	82	30,3
Kararsızım	36	13,3
Memnun Değilim	19	7
Hiç Memnun Değilim	19	7
Toplam	271	100,0

Pandemi Sürecinde Konut ve Çevre Kalitesi Memnuniyeti

Pandemi Sürecinde 'Konut ve Çevre Kalitesi Memnuniyeti' değerlendirildiğinde; ankete katılan bireylerin yaşanan konutun büyüklüğünden memnun oldukları (%75,2), balkon büyüklüğünden memnun olanların çoğunlukta olduğu (%52,1), yaşanan konutun bahçesini kullanma sıklığının pandemi süresince düşük olduğu (%50,5), yaşanan konutun yakın çevresindeki park ve spor alanı kullanımı sıklığının düşük olduğu (%64,6), yaşanan konutun iç ve dış mahremiyetinin yeterli olduğunu söyleyenlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir (*Tablo 10*)

Tablo 10. Pandemi Sürecinde Konut ve Çevre Kalitesi Memnuniyeti

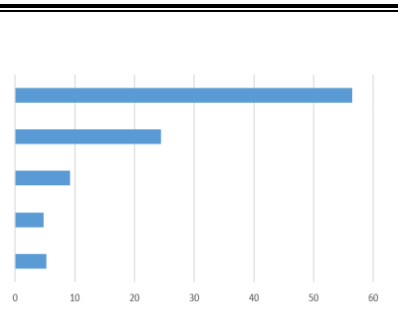
Pandemi Sürecinde Konut ve Çevre Kalitesi Memnuniyeti	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaşanan Konutun Büyüklüğünden Memnuniyet	%5,9	%5,9	%12,9	%22,1	%53,1
Yaşanan Konutun Balkon Büyüklüğünden Memnuniyet	%24,7	%7	%16,2	%17	%35,1
Yaşanan Konutun Bahçe Kullanımı Sıklığı	%43,5	%7	%15,9	%10	%23,6
Yaşanan Konutun Yakın Çevresindeki Park ve Spor Alanı Kullanımı Sıklığı	%49,8	%14,8	%12,9	%8,5	%14
Yaşanan Konutun Dış Mahremiyet (Ses, Görüntü vb.) Açısından Yeterliliği	%15,9	%10,3	%14	%24	%35,8
Yaşanan Konutun İç Mahremiyet Açısından Yeterliliği	%5,9	%8,5	%12,9	%24,7	%48

Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Kalitesi

Pandemi süreci, özellikle kentlerdeki bireylerin yaşam memnuniyetini ve yaşam kalitesini sorguladıkları görülmektedir (*Tablo 11*)

Tablo 11. Pandemi Sürecinde Kentlerdeki Yaşam Kalitesini Sorgulama Düzeyi

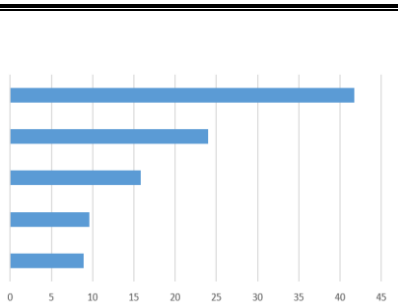
Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Kesinlikle Katılıyorum	153	56,5
Katılıyorum	66	24,4
Kararsızım	25	9,2
Katılmıyorum	13	4,7
Hiç Katılmıyorum	14	5,2
Toplam	271	100,0

Pandemi süreci katılımcıların, alternatif arayışları düşünmeye başladıkları bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alanda yaşama isteği %65,7 oranındadır (*Tablo 12*).

Tablo 12. Pandemi Sürecinde Kırsal Alanda Yaşama İsteği

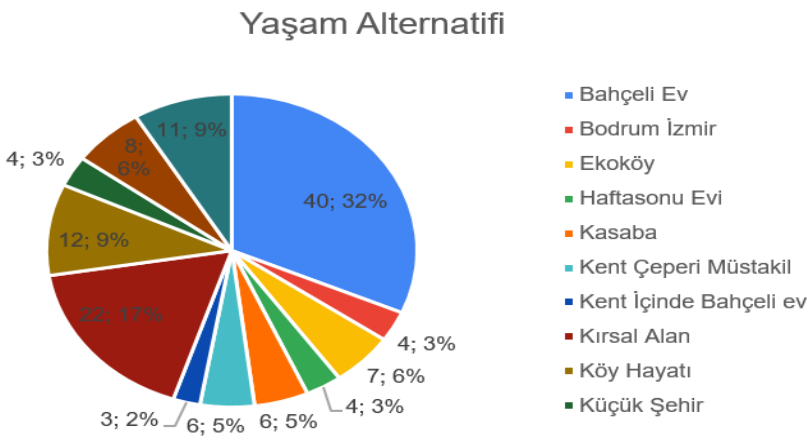
Pandemi Etkisi	Kişi Sayısı	%
Kesinlikle Katılıyorum	113	41,7
Katılıyorum	65	24
Kararsızım	43	15,8
Katılmıyorum	26	9,6
Hiç Katılmıyorum	24	8,9
Toplam	271	100,0

Ankete katılan bireylerin, pandemi sürecinde kent yaşamına alternatif yaşam biçimi önerisi kırsal alan ve bahçeli ev olarak öne çıkmaktadır.

- Bahçeli Ev %32
- Kırsal Alan %17
- Köy Hayatı %9

Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere tercihler sırasıyla; bahçeli ev (%32), Bodrum, İzmir (%3), eko-köy (%6), hafta sonu evi (%3), kasaba (%5), kent çeperi müstakil (%5), kent içinde bahçeli ev (%2), kırsal alan (%17), köy hayatı (%9), küçük şehir (%3), diğer (%15) olarak belirlenmiştir (***Şekil 2***).

Şekil 2. Pandemi Sürecinde Bireylerin Kent Yaşamına Alternatif Yaşam Biçimi Önerisi

Bu anket çalışması sonrasında ankete cevap veren bireylerin bir kısmı ile yapılan yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bireylere; "Dünya üzerinde son aylarda yaşadığımız pandemi süreci yaşamınızı nasıl etkiledi? Konut alanları planlaması için gelecekte nasıl bir **senaryo**

öngörürsünüz? Gelecekte nasıl bir konutta ve yerleşmede yaşamak istersiniz?" şeklinde sorular yöneltilmiştir.

Yapılan yüz yüze görüşmeler sonrasında şu değerlendirmeler öne çıkmaktadır:

"Pandemi sürecinde kendimizi izole etmemiz gerektiği için evlere kapandık. Herhangi bir işte çalışmayan bir öğrenci olarak, yaşamımı sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğum eylemler dışında (gıda alışverişi gibi) evden dışarı çıkmadım. "Evde kalmak" toplum sağlığını korumak adına bu süreçte hepimiz için birer sorumluluk olsa da ne yazık ki çoğu insan için aynı zamanda erişemedikleri bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte çalışmaya devam etmek zorunda kalan insanlar için ev kavramı veya evde kalmakla ilgili düşünceler Covid-19 öncesine göre değişmese de, evde kalan insanlar olarak bu konularda yeni fikirler edindik. Kendi yaşamım ve deneyimlerim üzerinden bulunduğum evle ilgili farklı bakış açıları edindim. 2013 yılından beri İstanbul'da ikamet etmekteyim ve 2016 yılından beri öğrenci evlerinde kalmaktayım. Bu süreçte 3 farklı semtte ikamet ettim ve dördüncü evimde kalmaktayım. Önceki evlerimin ikisi giriş katın altında yer alan, yeteri kadar ışık alamayan evlerdi; biri ise yüksek girişte olmasına rağmen (sokağa cephesi olmayan bir daire) binalar arasında sadece 1.5 metrelik boşluklar bulunması nedeniyle yeteri kadar ışık alamıyordu. Pandemi gündemi bu evlerden birinde kaldığım dönemde yaşanmış olsaydı; dışarı çıkamamanın yanında sürekli olarak yeteri kadar aydınlanamayan mekanlarda, pencerelerden insanları göremeyerek daha fazla sıkışmış

hissedebilirdim. Bu durumda birlikte yaşadığım insanla/insanlarla küçük ve karanlık bir yerde sıkışmanın getirdiği rahatsızlıkla hem daha huzursuz bir ortamda kalırdık, hem de ruh sağlığımızı korumamız daha zor olurdu diye düşünmekteyim. Şu anda kaldığımız evin arka cephesinin tamamen binalarla çevrili de olsa bir avluya bakması İstanbul'da, şehir merkezinde yaşayan insanların birçoğundan daha şanslı kılıyor bizi. Rant alanlarına dönüşen şehir merkezlerinde balkonu ve/veya bahçesi olan, yeşil alana erişimi yeterli olan, penceresinden bakıldığında bina yığını görmek zorunda olunmayan konut bulmak neredeyse imkânsız. Sadece bu kriterlere uyan konutlar dahi birçok insan tarafından erişilebilir değil. Önceki evlerimde, kendi deneyimlerim üzerinden belirttiğim olumsuz özelliklere ve daha da fazlasına birçok insan maruz kalmaktadır. Yeterli konut diye nitelendirilebilecek konutlara erişemeyen birçok insan bulunmakta ve bu insanların yaşam koşulları üzerindeki olumsuz etkiler pandemi sürecinde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ekonomik durumundan ötürü karanlık, küçük, rutubetli, riskli yapılarda yaşayan insanların birçoğu geçim sıkıntısı yaşamamak adına bu süreçte çalışmaya devam ederek sağlık koşullarını riske atmakta veya ücretsiz izin kullanmaya zorlanarak ya da işsiz kalarak ilerleyen süreçte geçimlerini nasıl sağlayacakları konusunda endişe duymaktadır. Daha ayrıcalıklı sayılan bizler evlerimizde nispeten daha iyi koşullarda yaşasak da bireyselliğimizi kaybetmemek için kendimize ait alanlara ihtiyaç duyuyoruz. Hane halkının kalabalık olduğu durumlarda özel alan ihtiyaçlarının karşılanması zorlaşmakta ve bu durum evdeki bireyler arasındaki iletişimin olumsuz

*etkilenmesine sebep olarak insanların psikolojisini olumsuz etkilemektedir. Herkesin yeterli konuta erişebilmesi gerekliliği bu süreçte daha da belirgin hale gelmektedir. Gelecekte konut planlaması yapılırken farklı hane büyüklüklerinin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, sosyal mesafenin rahatlıkla korunabilmesi ve bireysel alanların yaratılmasına olanak sağlanmalı, konut yoğunluklarının fazla olmamasına dikkat edilmeli, yeşil alan miktarı arttırılmalı, konutların yeteri kadar ışık alabildiklerinden emin olunmalı, yeterli konutun gereklilikleri sağlanmalı ve insanların nefes alabilecekleri balkon veya bahçe gibi fonksiyonların bulunmasına dikkat edilmelidir. Trafiğin veya konut alanları çevresinde gürültü kaynağı olabilecek diğer etkenlerin engellenmesi de, insanların evlerinde daha kaliteli vakit geçirebilmeleri açısından önemlidir. T.C. Anayasası 56. Madde' de belirtildiği üzere herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bu hakkın sadece ayrıcalıklı bir kesim tarafından değil, herkes tarafından erişilebilir olması önemlidir. Konut alanı planlaması yapılırken, farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurmak gereklidir." (*B.B., 2020, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, 3. Sınıf Öğrencisi.)

"Son dönemde yaşanan pandemi süreci kendi yaşamımda birçok değişikliği meydana getirdi. Üniversite hayatım boyunca ailemden uzakta, yurtta ikamet ediyordum. Eğitim süreci içerisinde günlük ihtiyaçlarımı kendi başıma hallediyordum. Ancak bu pandemi dönemiyle birlikte İstanbul'da ki eğitim ve barınma durumum bu süreçten etkilendi. Bu süreçte ailemin yanında kaldım. Bitirme

öğrencisi olarak online bir şekilde jürilerimizi gerçekleştirdik. Bu süreçte ilk defa böyle bir durumla karşılaştığımız için hem eğitim anlamında hem de yaşantımız açısından birçok tedirginlik ve bilinmezlik yaşadık. Annemin hemşire olmasından dolayı oldukça stresli ve tedirgin geçirdiğim bu dönemde bitirme projesine odaklanmakta ve uzaktan eğitime adapte olmakta problemler yaşadım. Normalde tek yaşadığım üniversite hayatımdan, ailemin yanında olmanın birçok avantajına da sahip oldum. Bu süreçte ailecek birlikte zaman geçirme olanağımız oldu. Sosyal anlamda arkadaşlarımız ve diğer insanlarla uzak kalmak zor oldu. Dışarıya bir markete gitmek bile kıymetli bir durum haline geldi. Sürekli canlı ve işlek olan cadde ve sokaklar ilk defa insansız ve boş bir durumla karşı karşıya kaldı. Aslında birçok yapabildiğimiz ve tükettiğimiz değerlerin ne kadar önemli olduğunu bu süreçte anlamış olduk.

Bir şehir plancısı gözünden pandemi sürecini ve kentleri birlikte ele aldığımda, pandemi kentlerde birçok önemli noktaya değinilmesi gerektiğini bize gösterdi. Örneğin, sosyal mesafe öncelikli konu olarak sokakların ve caddelerin geniş olması ve büyük kamusal alanların önemi ortaya çıktı. Özellikle evlerimiz bu dönemde yaşamsal aktivitelerimizin çoğunu gerçekleştirebildiğimiz mekanlar haline geldi. Bu yüzden evlerinde büyük ve kullanışlı olmasının önemli olduğu görülmektedir. Hastaneler bir diğer önemli kent donatıları olmuştur. Kentlerde bulunan sağlık alanları erişilebilirlik ve yeterlilik açısından planlanmalıdırlar. İnsanların yoğun yapılaşma ve nüfusa sahip kentlerden çok yeşil alanların olduğu düzenli planlamaların

gözlemlendiği alanlarda yaşaması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu zorlu süreçte görüldüğü üzere kentlerde pandemi riskinin yüksek olmasından dolayı insanlar kentlerden daha kırsal olan bölgeleri tercih ettikleri görülmektedir.

Gelecekteki yaşamak istediğim konut ve yerleşmeden bahsedecek olursam yüksek katlı yapılardan çok bahçeli müstakil evlerin artmasının gerektiği görüşündeyim. Özelikle bu süreçte tarım ve üretimin ne kadar önemli olduğunu gördük. İnsanların kendi bahçelerinde üretebileceği ya da kentlerdeki tarım alanları potansiyellerinin imara dönüştürülüp yapılaşma getirilmesi yerine bu alanlar kentliler için yeni ekonomik ve sosyal kaynak olarak kullanılmalıdır. Yaşadığım bölgede yeşil alanların kamusal mekanların oldukça fazla olmasını isterim. Bunun yanında geniş cadde, sokak ve yolların olduğu trafik problemlerinin az görüldüğü, yaya öncelikli ulaşımın ön plana çıkarıldığı yerleşmeler olmalıdır. Her insana hitap edecek kentsel mekanlar ve kullanımlar olmalıdır. Kentlerin pandemi veya afet riski durumlarında bunlara karşı tedbirli olacak şekilde planlanması gerekmektedir." (S.K.; 2020, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, 4. Sınıf Öğrencisi.)

"Son aylarda yaşadığımız pandemi süreci bize gösteriyor ki yeni bir sürecin başlangıcındayız. Bu salgınla beraber değerlerimiz, yaşamlarımız, günlük davranışlarımız değişmeye başladı ve bu etki altında konut alanları planlamasının değişmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Konut alanları fiziksel ve sosyal olarak iki ana konuda

etkilenmektedir. Fiziksel olarak şehirlerde kentsel dokularda daha geniş açık alanlar aranması ve yoğunluğu düşük kent merkezleri planlanması gibi değişiklikler görülebilir. İnsanlarda da az yoğun konut alanlarına taşınma eğilimi görülebilir. Bununla birlikte de küreselleşme ile hızlanan kırdan kente göç hareketlerinin pandemi süreci sonrası hızını kaybetmesi mümkün olabilir. Bunun dışında yeni normalin artık evden çalışma olmasıyla, kentsel merkezlerdeki iş alanları, ofis alanlarının nasıl planlanacağı şehir planlamanın sorularından biri olacaktır. Konut seçiminde yüksek binalar yerine daha az katlı veya tek aile evlerine talep artması gibi davranış değişiklikleri olabilir. Aynı zamanda karantina sürecini balkonu veya terası olmayan evlerde geçiren insanların küçük bir ev de olsa balkonu veya terası olan bir ev almak istemeleri kaçınılmazdır. Diğer yandan pandemi sürecinde bazı ülkeler kirasını ödeyemeyen vatandaşlarının kiralarını ödemiş veya haczini durdurmuştur. Bu yapılanlar pandemi sonrası da özellikle sosyal konut ihtiyacı olan ailelere böyle yardımlar yapılıp yapılamayacağını düşündürmüştür. Son olarak gelecekte yoğunluğu çok yüksek olmayan, yeşil alanları kente entegre olmuş, yürüyüş ve bisiklet yolları sürekli olan bir yerleşmede; balkon veya terası olan ve eğer ileride yine böyle bir pandemi süreci yaşanırsa uzun süre zamanımı geçirebileceğim genişlikte bir konut alanında yaşamak isterim."

(M.K.; 2020, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, 3. Sınıf Öğrencisi.)

"Pandemi süreci benim için büyük değişikleri de beraberinde getirdi. Erasmus programında bulunduğum Avusturya'da okulların kapatılmasıyla beraber dönüş biletimi alarak ertesi gün ülkeye döndüm. Çok özgür bir hayattan 14 gün boyunca odamda tam izolasyona geçiş yaptım. Bu büyük yaşam değişikliğinin bende farklı yansımaları oldu. Kapana kısılmışlık hissiyle her gün ağlamaya başlayınca karantinam biter bitmez ailemle beraber yazlığımızın bulunduğu Datça'ya gittik. Sokağa çıkma yasaklarının bir bölümünü burada, küçük ama kendi bahçesine sahip olması nedeniyle İstanbul'dan daha özgür olabildiğimiz evde geçirdik. Dönmeyi planlarken şehirler arası seyahat kısıtlamasıyla kalışımızı uzatmak durumunda kaldık. Yasaklarla beraber sahip olduğumuz bol vakit herkes gibi beni de mutfağa yöneltti. Mutfak yapılan hamur işleriyse yogaya. Daha sonra yasağın kalkmasıyla balkonu veya bahçesi bulunmayan 11. Katta bir dairede mahsur kaldığım İstanbul'a dönüş yaptık. Bu sırada Muğla'da yasak kaldırılmıştı ancak İstanbul'da devam etmekteydi. Ancak İstanbul'da yaşadığımız konuttan doğan bir avantajımız bulunuyordu. Sokağa çıkma kısıtlaması olsa bile sitenin sahip olduğu geniş araziye çıkma imkânı. Komşularımızın büyük çoğunluğu bu avantajı güzel havaların hâkim olduğu sokağa çıkma kısıtlaması günlerinde piknik yaparak kullandı. Hareket alanımın kısıtlanmasından dolayı yogayı bırakarak, kilo almamı da önlemek amacıyla hayatımdan süt ürünleri, bakliyat ve tahıl ürünlerini

çıkardığım bir evreye giriş yaptım. Tabi ki aldığım kitapları bitirmek, izleyemediğim film listemi temizlemek ve yabancı dilimi ilerletmek için de şans buldum bu süreçte. İnternet üzerinden girilen seminerler ve dersler ile de eğitim hayatına devam etme şansı yakaladım. Kişilerin temizlik anlayışının ve yaşam tarzının aile olsalar da farklı olması ve öncesinde sahip olduğum rahat yaşam nedeniyle ailemle uzun bir süreyi kapalı ve dar bir alanda geçirmekte ilk başta büyük sıkıntılara neden oldu ve yaşanan bu salgın hayatımı derin bir şekilde değiştirdi. Pandemi süreci daha uzun zamanda elbette ki konut alanları planlamasına da derin izler bırakacaktır. Bu yadsınamaz bir gerçektir. Kişisel fikrim ve bu süreçte katıldığım web seminerlerin edindiğim bilgilere dayanarak gelecekte pandemi etkisiyle;

- *Ortak alanların genişlemesi,*
- *Yeşil alanların artması,*
- *Yayılma,*
- *Toplumda bireyselleşme,*
- *İzolasyon,*
- *Araç kullanımının artması,*
- *Şehir merkezinin merkezden uzaklaşması,*
- *Refah devleti anlayışının önem kazanması,*
- *Hobi bahçeleri gibi alanlara talebin artması,*
- *Bireysel olarak ekim faaliyetlerinin artmasının gerçekleşmesini ön görmekteyim.*

Pandemi sürecinin yaşanmasıyla ailemle birlikte gelecekte sahip olmak istediğimiz konutu satın aldık. Pandemi süresinin bilinmezliği ve gelecekte yaşanması muhtemel diğer pandemiler için kendimize optimum imkanları sağlayabileceğimiz bir konut olarak yeni evimiz kendi bahçesine ve havuzuna sahip. Sokağa çıkma yasaklarında

balkon ve bahçenin önemi çok iyi anlaşıldı. Şu anda yaşadığımız ev balkona sahip değil. 11. Katta oturduğumuzdan bizim evimizde cam bütün olarak açılsa da sitedeki 13 ve üstü katlarda yer alan evlerin camları sadece yarım olarak açılmakta. Bu durum konutta yaşayanların temiz hava ihtiyacını yeteri kadar karşılayamamasına neden oldu. Konutta bulunan ve tercih etme nedenlerimizden bazıları ise, bu süreçle birlikte evde zaman geçirme dolayısıyla tüketim artmıştır. Ancak ailenin kendi içerisinde anlaşamadığı durumlar olmakta ve mutfaklar birden fazla menünün pişmesi için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle evin alt katına ikinci bir mutfak kurulmasının olumlu olacağı düşünülmüştür. Tabii ki açık alanın ve balkon sayısının artması birincil öncelik olarak karşımıza çıktı bunun dışında evin bireye kişisel alan verecek kadar da geniş olması gerekmekte.
Yaşanan en büyük sıkıntılardan biride kumanda kavgasıydı. Bu durumda yardıma bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlar yetişse de kanaatim ev içerisindeki televizyon miktarının artmasından yana." (Ş.I.; 2020, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, 4. Sınıf Öğrencisi.)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern birey, kaotik bir dünyada varlığını sürdürebilmek için daha bilinçli, daha risk bilinçli hale gelmek zorundadır. Bugün geldiğimiz noktada, hepimiz hem kendi eylemlerimiz hem de diğerlerinin eylemleri hakkında daha açık bir biçimde düşünmek hem kendi eylemlerimizin hem de devletlerin/hükümetlerin eylemlerinin

muhtemel sonuçlarını daha fazla dikkate almak zorundayız. Bugün artık tehdit altındaki bireyin ve hanenin/ailenin korunması yalnızca devletin koruması altında değil, Ulrich Beck'in ortaya koyduğu, "Bizler kendi kendimizi korumalıyız, hepimiz ancak bu şekilde daha iyi bir duruma gelebiliriz" anlayışı bugün yaşamakta olduğumuz durumu net bir şekilde açıklamaktadır.

Yaşamakta olduğumuz pandemi süreci, içinde bulunduğumuz koşulları, yaşam kalitemizi ve memnuniyetimizi sorgulamamıza sebep olmuştur. Bu süreçte, yaşam memnuniyeti dediğimizde birey açısından, ilk akla gelen olgu konut ve konut kalitesidir. Pandemi öncesinde Türkiye ölçeğinde yapılan araştırmalarda da büyük kentlerin, mutluluk ve yaşam memnuniyeti açısından daha az tatmin edici olanaklar sunduğu ortaya çıkmıştır (TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırmaları). Pandemi sürecinin bireyleri, bu durumu daha yoğun olarak sorgulamaya ve kent içindeki yaşam kalitesi ile alternatif yaşam biçimleri üzerinde düşünmeye sevk ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Beck, U., (2019) Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru, İstanbul: İthaki Yay.

Cirhinlioğlu, Z., (2002) 'Toplum ve Sağlık', Sosyolojiye Giriş, içinde (der.) Sezal, İ., s. 294-324, İstanbul: Beta Yay.

Giddens, A., (2000) Sosyoloji, Ankara: Ayraç Yay.

Nettleton, S., (2010) 'Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi', Sosyoloji Başlangıç Okumaları içinde (der.) Giddens, A., s.158-166, İstanbul: Say Yay.

Slattery, M., (2018) Sosyolojide Temel Fikirler, 'Risk Toplumu'-Ulrich Beck, Bursa: Sentez Yay.

Strong, P., (1990) 'Epidemic Psychology: A Model', Sociology of Health and Illness, 2/3(1990), s. 249-259.

TÜİK, (2004-2019) Yaşam Memnuniyeti Araştırması.

UNDP, (2020), UNDP Türkiye, "Covid 10 Pandemisi", https://www.tr.undp.org/ content/turkey/tr/home/ coronavirus.html

BÖLÜM 4

COVİD-19 KÜRESEL SALGININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ MALİ ETKİLERİ

Öğr. Gör. Murat ŞAHİN[1]

[1] Malatya Turgut Özal Üniversitesi ord.muratsahin@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8422-1350

GİRİŞ

Dünya'da yeni bir dönemin başlamasına sebep olan COVID-19 salgını her ne kadar sağlık alanında etkileri gözlemlense de sağlık ekonomilerinin varlığını mümkün kılan hatta insanların ikincil yaşam kaynağı olan ekonomilerinde etkilenmesine önemli ölçüde neden olmuştur. Nitekim 24 Haziran 2020 itibariyle Dünya Sağlık Örgütünün verilerine göre 9 milyonun üzerinde gerçekleşen vaka ve 450 bini aşan ölüm vakası ile savaşlarda bile gözle görülemeyecek derecede ülkeler açısından çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu virüsün bir anda küresel bir sağlık sorununa dönüşmesinin yanı sıra dünya ekonomisi üzerinde de olumsuz etkileri olmuştur. Nitekim sosyal uzaklaşma, tecrit ve seyahat kısıtlamaları Dünya'da ve Türkiye'de ekonominin sektörel dinamiklerini doğrudan etkilemiştir. Bu durum Türkiye'deki finansal göstergelere yansımış döviz kurları, dış ticaret, üretim, istihdam ve çeşitli piyasa verilerine de negatif etki etmiştir. Pandemi sonrası bizleri bekleyen yenidünya düzeninde ise Türkiye'nin iktisadi sürecine tesir etmesi muhtemel etmenler de çalışmada senaryo edilerek olası izlenimler güncel konular çerçevesinde bu makale çalışmasında yer almıştır. Bu çalışma, pandeminin Türkiye ekonomisi üzerindeki finansal etkilerini değerlendirirken, Türkiye ekonomisinin geleceğinde pandeminin oluşturabileceği riskli her türlü iktisadi gelişmeyi çeşitli yönleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, pandeminin ekonomik çıktılar üzerindeki sonuçlarından oluşmaktadır. Bulguları Türkiye'nin iktisadi yapısı üzerindeki negatif yönlü finansal tesirlerini içermektedir. Bunlara karşın pozitif yönlü ortaya çıkan/çıkacak fırsatlarda çalışmada yer almaktadır. Ayrıca biyo-güvenlik gibi yeni olguların da niteliği ve niceliği çalışma çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, pandeminin etkisin tüm Dünya'da insanların sağlıklarını kötü etkilediğini hatta insanların ölümüne sebebiyet verdiği gözlemlenmiş olup Dünya ve Türkiye ekonomisi üzerinde bıraktığı olumsuz izlerin giderilmesinin zaman alacağı aşikâr olmuştur. Ama her krizin ortaya çıkardığı fırsatların ise çeşitli stratejiler çerçevesinde avantaja çevrilmesi gerekmektedir. Dahası gelecekte ortaya çıkabilecek risk ve güvenlik tehditlerini yeniden değerlendirip bu konu ile ilgili literatürün ivedilikle oluşturulması gerekmektedir. Yaşadığımız çağ, teknolojik gelişmelerin ışık hızından daha öte geliştiğini göstermekte olup bununla birlikte Dünya'nın da bu hızda değiştiğini, yeni tehdit ve risklere adapta sürecinin daha dinamik sürdürülmesi gerektiğini, aksi halde çok büyük zararlar görmekle birlikte yok olmalarında kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada COVID-19 salgınının Dünya'dan ziyade Türkiye üzerindeki ekonomi etkileri yer almıştır. Ekonomik verileri salgının Dünya'da ve Türkiye'de başladığı zamanlar itibariyle ele alınmış olması ve önceki yıllarla karşılaştırılmış olması büyük bir ön görü sağlaması açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışmada gösterge veriler olarak; gayri safi yurtiçi hasıla, üretim ve talep göstergeleri, TCMB

beklenti anketi ve güven endeksleri, istihdam, dış ticarete ait datalar kullanılmıştır. Gerek salgını Dünya'da ve Türkiye'de kapsayan dönem gerekse salgından önceki yıllara ait verilerden de faydalanılmıştır. Esaslı olarak netleştirilmiş veriler kullanıldığından kesinleşmemiş veriler çalışmanın dışında tutulmuştur.

1.GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA

Tablo 1'e göre 2020 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yıla göre Tarım' da ve Sanayi'de 0,1'lik küçülme söz konusu da olsa Hizmetler kategorisinde Ticaret Ulaşım ve Konaklama, Bilgi ve İletişim, Finansal ve Sigorta Faaliyetleri gibi alt faaliyet alanlarında, 2020 yılı ilk çeyrekte önceki yılın ilk çeyreğine göre pozitif yönlü bir farklılık bulunmaktadır. Gerek Dünya'daki yeni ticari kutuplaşmanın gerekse salgının etkileri ile ülkemiz bu durumdan Avrupa ve Asya ülkeleri gibi ekonomik anlamda ciddi oranlarda zarar görmemiştir. Özellikle salgındaki üretim sektörlerin birbirine kayması ve krizin fırsata çevrilmesi sürecindeki üretim hamleleri ekonomik göstergeleri pozitif yönde başarılı şekilde tutulmasına neden olmuştur.

Tablo 1. Üretim Yoluyla GSYH İçindeki Paylar(Cari Fiyatlarla, Yüzde)

	2018				2019				2020
Sektörler	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç1
Tarım	2,6	4,0	9,8	5,8	2,9	4,6	11,5	5,9	2,8
Sanayi	22,2	21,9	21,5	23,6	23,5	23,4	20,7	21,9	23,4
İmalat		18,8	18,4	20,0	20,0	20,1	17,5	18,5	19,9
Hizmetler									
İnşaat	7,9	8,4	6,4	6,3	6,0	5,4	4,9	5,5	5,5
Tic. Ulş. Konak.	22,6	23,0	23,7	24,1	23,2	23,8	23,9	24,9	23,5
Bilgi ve İletişim	2,4	2,4	2,2	2,9	2,4	2,4	2,1	2,9	2,5
Finansal ve Sigorta Faal.	3,7	3,8	3,1	1,7	3,6	3,9	3,0	2,5	3,7
Gayrimenkul Faal.	7,6	6,9	6,2	6,7	7,4	6,8	6,2	6,5	7,2
Vergi-Sübvansiyon	10,8	10,9	10,3	9,9	9,4	9,9	9,9	10,5	9,9
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Aşağıda yer alan Tablo 2'ye göre harcama yoluyla GSYH değerlerinin yüzdelik dilimlerini incelediğimizde kamu tüketimi, özel tüketim, mal ve hizmet ithalatının 2020 yılının ilk çeyreğinin 2019 yılının ilk çeyreğine göre arttığını görebiliriz. Buna karşın sabit sermaye yatırımı, mal ve hizmet ihracatının azaldığını söyleyebiliriz. 2018 yılına ait verilerle son 3 yılın ilk çeyreğinde kamu tüketimi artış göstermiştir. Mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı 2018 yılının ilk çeyreğine göre 2020 yılında artış göstermiştir. Bu durum kapasite kullanımına yönelik artışın olabileceğini bize gösterebilir. Son 3 yıllık verilerde ilk çeyreklerde özel tüketim her zaman yüzde 50'nin üzerinde olmuş ve kamu tüketimleri ise en asgaride yüzde 20'nin altında olmuştur.

Tablo 2. Harcama Yoluyla GSYH (Cari Fiyatlarla, Yüzde)

	2018				2019				2020
	Ç1	**Ç2**	**Ç3**	**Ç4**	**Ç1**	**Ç2**	**Ç3**	**Ç4**	**Ç1**
Kamu Tüketimi	14,7	14,6	13,0	17,0	16,5	15,6	13,9	16,7	16,6
Özel Tüketim	58,4	57,2	55,1	56,5	56,3	58,0	57,6	57,5	56,9
Sabit Sermaye Yatırımı	30,7	32,7	28,0	28,8	28,4	25,4	24,2	26,7	25,9
Mal ve Hizmet İhracatı	25,1	27,0	32,8	31,8	31,5	33,4	32,0	29,9	29,5
Mal ve Hizmet İthalatı	31,8	32,1	30,0	29,0	31,3	31,7	27,6	29,1	33,6
GSYH(Harcama)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 3. GSYH Sektörel Büyüme Hızları
(Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişme)

	2018					*2019*					*2020*
	1.Ç	***2.Ç***	***3.Ç***	***4.Ç***	***Yıllık***	***1.Ç***	***2.Ç***	***3.Ç***	***4.Ç***	***Yıllık***	***1.Ç***
Tarım	8,1	-0,9	2,4	0,3	1,9	2,6	3,6	3,6	2,5	3,3	3,0
Sanayi	7,7	4,5	1,1	-6,7	1,3	-3,9	-2,8	1,6	5,9	0,2	6,2
İmalat Sanayii	8,1	4,4	1,2	-7,7	1,1	-4,2	-3,4	1,4	6,3	0,1	6,7
İnşaat	6,8	1,5	-6,3	-7,8	-2,1	-9,3	-12,7	-8,3	-3,8	-8,6	-1,5
Hizmetler (İnşaat Dâhil)	7,6	6,7	3,1	-0,9	3,9	-1,2	-1,1	0,2	6,2	1,1	3,2
Toplam Tüketim	5,8	3,9	1,7	-5,1	1,2	-2,9	-0,2	2,6	5,9	1,5	5,3
Özel Tüketim	6,0	2,7	0,7	-7,7	0,0	-5,1	-1,0	1,9	6,8	0,7	5,1
Kamu Tüketimi	4,9	9,5	6,9	5,3	6,6	6,6	3,4	5,7	2,7	4,4	6,2
S. S. Yatırımları	10,4	6,1	-4,4	-11,6	-0,6	-12,4	-22,8	-12,8	-0,6	-12,4	-1,4
Makina Teçhizat	8,8	2,0	-8,6	-22,9	-6,8	-8,7	-16,9	-7,5	11,7	-5,5	8,4
T. Nihai Yurtiçi Talep	7,0	4,6	-0,1	-7,0	0,7	-5,6	-7,0	-1,7	4,1	-2,5	3,5
Stok Değişimi	3,4	-0,1	-4,4	-3,9	-1,5	-5,8	-0,1	2,9	6,5	1,1	5,3
Net İhracatın Katkısı	-3,4	1,0	6,8	8,4	3,6	9,4	5,7	-0,2	-4,7	2,3	-4,3
Mal ve Hizmet İhracatı	0,9	4,5	14,3	10,7	7,8	8,7	8,3	5,1	4,4	6,4	-1,0
Mal ve Hizmet İthalatı	15,3	0,2	-16,3	-24,3	-7,8	-29,3	-17,0	7,9	29,3	-3,6	22,1
GSYH	**7,4**	**5,6**	**2,3**	**-2,8**	**2,8**	**-2,3**	**-1,6**	**1,0**	**6,0**	**0,9**	**4,5**

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan Tablo 3'e göre Sanayi sektöründe katma değer 2020 yılının ilk çeyreğinde devam ederek yüzde 6,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü yılın ilk çeyreğindeki ekonominin genelindeki yüzde 4,5 oranındaki büyümeye yüzde 1,3 puanlık bir etki gerçekleştirmiştir. Tarım sektörü katma değeri 2020 yılı ilk çeyrekte yüzde 3 oranında artmıştır. Aynı zamanda özel tüketim harcamaları 2020 ilk çeyreğinde yüzde 5,1 oranında artış gerçekleşmiştir. Buna karşın kamu tüketim harcamaları 2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6,2 oranında artmıştır. Böylece kamu tüketim harcamaları ekonomik büyümeye 2020 yılı ilk çeyreğinde 0,9 puan etki gerçekleştirmiştir. Nitekim toplam tüketimde 2020 yılının ilk çeyreğinde böylece yüzde 5,3 oranında artmıştır. Ancak 2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 1,4 oranında gerileyen toplam sabit sermaye yatırım harcamaları ekonomik büyümeye 0,4 puanlık negatif yönlü etki yapmıştır. İnşaat yatırımları yüzde 10,2 oranında gerilerken makine teçhizat yatırımları aynı dönemler itibarıyla yüzde 8,4 oranında yükselmiştir. Net mal ve hizmet ihracatı 2020 yılının ilk çeyreğinde büyümeye 4,3 puan negatif yönlü etki etmiştir. Bu etkinin 0,2 puanı mal ve hizmet ihracatındaki düşüşten, 4,1 puanı ise mal ve hizmet ithalatı artışından kaynaklanmıştır. Stok değişimleri ise aynı dönem içinde ekonomik büyümeye 5,3 puan katkı yapmıştır.

2. ÜRETİM VE TALEP GÖSTERGELERİ

Tablo 4'de yer alan üretim göstergelerine göre; toplam sanayi üretimi, ara malı, dayanıklı tüketim malı, dayanıksız tüketim malı, yatırım

malı, imalat sanayi üretimi, madencilik üretimi, enerji üretimi, elektrik üretimi, otomotiv üretimi, beyaz eşya üretimi, toplam sanayi ciro endeksi, imalat sanayii kapasite kullanım oranı, PMI yüksektir. 2020 yılı Nisan ayının bir önceki yılın aynı ayına göre tüm veriler negatif yönlü düşüş göstermiştir. Bu süreçte gerekse sıkı uygulanan salgın tedbirleri gerekse Dünya'da etkisini gösteren hızlı yayılan salgının ülkeler açısından ekonomik etkileri negatif görünümlü verilere doğrudan etki etmiştir. O zaman diliminde salgının aktif olduğu dönemde Türkiye ekonomisinde COVİD-19 toplam sanayi üretimi, ara malı, dayanıklı tüketim malı, dayanıksız tüketim malı, yatırım malı, imalat sanayii üretimi, madencilik üretimi, enerji üretimi, elektrik üretimi, otomotiv üretimi, beyaz eşya üretimi, toplam sanayi ciro endeksi, imalat sanayii ciro endeksi, reel kesim güven endeksi, endeks değerleri, imalat sanayii kapasite kullanım oranı, PMI (üretim, sa) verilerini olumsuz etkilemiştir.

Tablo 4. Üretim Göstergeleri

	2019				2020			
	Oca.	Şub.	Mar.	Nis.	Oca.	Şub.	Mar.	Nis.
Toplam Sanayi Üretimi	-7,5	-5,0	-4,6	-1,2	7,7	11,4	-1,0	-31,4
Ara Malı	-11,3	-9,8	-8,0	-6,1	10,0	12,9	2,8	-27,8
Dayanıklı Tüketim Malı	-0,6	5,2	2,4	4,1	2,1	0,7	-15,6	-49,3
Dayanıksız Tüketim Malı	-3,9	-0,2	-1,8	5,6	8,0	9,5	-1,6	-31,5
Yatırım Malı	-7,6	-7,5	-6,5	-4,4	4,1	17,0	-5,2	-42,5
İmalat Sanayii Üretimi	-7,8	-5,4	-5,2	-1,2	7,9	12,2	-0,8	-33,2
Madencilik Üretimi	-7,3	-4,2	0,3	-6,4	8,6	2,2	-3,7	-14,7
Enerji Üretimi	-1,7	0,4	-0,7	0,7	3,8	5,6	-0,9	-14,9
Elektrik Üretimi	-2,2	-0,4	-1,8	0,7	3,2	5,9	-0,7	-16,0
Otomotiv Üretimi	-13,9	-17,0	-18,4	-8,8	1,2	7,9	-21,4	-90,7
Beyaz Eşya Üretimi	-11,1	1,8	0,8	1,0	7,1	5,6	-10,0	-52,3
Toplam Sanayi Ciro Endeksi	19,7	20,4	22,4	25,8	20,2	21,6	6,4	-24,9
İmalat Sanayii Ciro Endeksi	20,0	20,3	22,0	25,8	19,9	21,4	6,5	-25,4
Reel Kesim Güven Endeksi	-14,1	-12,3	-8,8	-5,1	11,9	10,0	-2,4	-36,7
Endeks Değerleri								
İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı	74,4	74,0	74,3	75,0	75,5	76,0	75,3	61,6
PMI (Üretim, SA)	44,2	46,4	47,2	46,8	51,3	52,4	48,1	33,4

Kaynak: TÜİK, OSD, TEİAŞ, BEYSAD, TCMB

Not: 2019 Yılı verileri 2018 Yılı verileriyle karşılaştırıldığından ve 2018 yılı verileri dahil edilmediğinden yüzdelik dilimleri verilmiştir

Tablo 5' de yer alan talep göstergelerine göre 2020 yılının ilk dört atı ile 2019 yılının ilk 4 ayı karşılaştırıldığında Ocak ayında toparlanma eğilimine giren elektrik talebi, otomobil satışı, otomobil ihracatı, beyaz eşya satışı, beyaz eşya ihracatı, perakende satış hacmi endeksi, gıda dışı ve gıda, içecek, tütün satış hacmi açılan şirket sayısı verileri Nisan ayında negatif görünüme geçmiş ve ilk vakanın görüldüğü mart ayından itibaren de olumsuz etkilenmiştir.

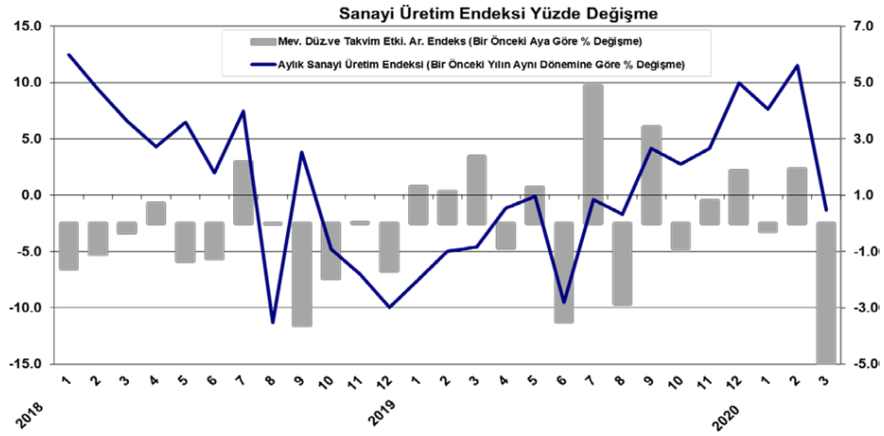
Tablo 5. Talep Göstergeleri (Yüzdelik)

	2019				2020			
	Oca.	**Şub.**	**Mar.**	**Nis.**	**Oca.**	**Şub.**	**Mar.**	**Nis.**
Elektrik Talebi	-2,2	-0,9	-1,5	-0,8	3,3	7,0	-0,2	-15,4
Otomobil Satışı	-58,7	-46,5	-35,4	-55,7	100,5	96,4	3,3	-10,6
Otomobil İhracatı	-19,9	-8,5	-5,2	-17,2	2,8	6,5	-29,9	-85,9
Beyaz Eşya Satışı	-13,3	-14,4	-5,9	-6,5	6,2	12,2	13,7	-11,4
Beyaz Eşya İhracatı	-0,5	-1,0	-6,2	4,5	18,1	-2,5	-5,4	-48,9
Perakende Satış Hacmi Endeksi (Takvim Etkisinden Arı. Sabit Fiyat, KDV Dâhil)	-8,1	-6,0	-4,1	-6,9	9,5	11,4	0,9	-19,3
Gıda, İçecek, Tütün Satış Hacmi	-6,3	-4,8	-2,9	-4,2	5,8	10,0	18,2	12,5
Gıda Dışı (Otomotiv Yakıt Hariç)	-11,2	-8,8	-5,3	-6,9	13,3	15,9	-7,7	-36,7
Açılan Şirket Sayısı	-13,2	-5,6	-5,5	-20,8	26,6	36,8	17,3	-58,0
Kapanan Şirket Sayısı	-12,7	1,1	-65,7	25,6	10,0	30,9	20,3	-43,0

Kaynak: TEİAŞ, OSD, ODD, BEYSAD, TÜİK, TOBB

Not: 2019 Yılı verileri 2018 Yılı verileriyle karşılaştırıldığından ve 2018 yılı verileri dahil edilmediğinden yüzdelik dilimleri verilmiştir.

Grafik 1: Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim)

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı

2020 yılı Mart ayı TÜİK verilerine göre aylık sanayi üretim endeksi yüzde 1,3 oranında azalmıştır. TÜİK takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 2 oranında azalış kaydetmiştir. Mart ayında mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi ise bir önceki aya göre yüzde 7,1 oranında azalmıştır. Ocak ayı arındırılmamış sanayi üretim endeks büyümesi yüzde 7,6'dan yüzde 7,7'ye Şubat ayı endeks büyümesi ise yüzde 10,5'ten yüzde 11,5'e revize edilmiştir. Böylece, arındırılmamış sanayi üretim endeksi 2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 5,6 oranında artmıştır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

3. TCMB BEKLENTİ ANKETİ VE GÜVEN ENDEKSLERİ

TCMB seçilmiş göstergelerle yapılan beklenti anketi sonuçlarına göre ise 2020 yılı 2019 yılı verilerine göre olumlu bir seyir ortaya koymuştur. Cari ayın ve yılsonu TÜFE beklentileri düşüş göstermiştir.

Tablo 6. TCMB Beklenti Anketi Seçilmiş Göstergeler

Cari Dönem	Cari ayın TÜFE Beklentisi	Yılsonu TÜFE Beklentisi	Gelecek 12 aylık dönemin TÜFE beklentisi	24 Ay Sonrasının Yıllık TÜFE Beklentisi (%)
Ocak 2019	1,16	16,45	15,91	12,00
Şubat 2019	0,76	15,91	15,47	12,10
Mart 2019	0,94	15,64	15,24	11,80
Nisan 2019	1,61	16,23	15,38	12,06
Mayıs 2019	1,48	16,68	15,48	12,34
Haziran 2019	0,91	15,85	14,88	11,46
Ocak 2020	1,10	10,01	9,69	8,62
Şubat 2020	0,69	10,06	9,61	8,56
Mart 2020	0,84	9,98	9,51	8,51
Nisan 2020	0,93	9,76	9,70	8,62
Mayıs 2020	0,76	9,38	9,20	8,40
Haziran 2020	0,50	9,54	9,16	8,38

Kaynak: TCMB

Tablo 7'da yer alan ekonomik güven tablosuna göre 2020 ile 2019 yılı karşılaştırıldığında Nisan ayında ekonomik güven endeksi, tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksi verileri gerilemiş ancak Mayıs ayında tüketici güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksi dataları olumlu gelişme göstermiştir. Yaşanan salgın Nisan ayında olumlu beklentileri kırsa da Mayıs ayında toparlanma eğilimine gidilmiştir.

Tablo 7. Ekonomik Güven

	Ekonomik güven endeksi	Tüketici güven endeksi	Reel kesim güven endeksi	Hizmet sektörü güven endeksi	Perakende ticaret sektörü güven endeksi	İnşaat sektörü güven endeksi
2019 01	82,5	58,2	95,4	78,3	92,5	56,7
02	83,6	57,8	96,9	79,5	90,8	51,8
03	85,8	59,4	99,3	81,6	90,7	54,1
04	88,4	63,5	100,0	83,1	90,6	53,9
05	81,8	55,3	94,7	79,4	89,9	49,8
2020 01	97,1	58,8	106,4	95,2	105,0	78,9
02	97,5	57,3	106,7	98,5	102,9	74,5
03	91,8	58,2	98,6	92,5	101,7	77,2
04	51,3	54,9	62,3	46,1	75,2	44,7
05	61,7	59,5	73,5	51,1	79,0	58,5

Kaynak: TÜİK

Not: Endeksler mevsimsel etkiden arındırılmış olarak raporlanmaktadır.

4. İSTİHDAM

Tablo 8'de yer alan iş gücü piyasasındaki yıllık gelişmeler tablosunda karşılaştırılan 2019 ve 2020 Mart ayı verilerine göre sanayi sektöründe işgücüne katılım artmış ki bunun sebebi salgından dolayı krizi fırsata çevirmek isteyen üreticilerdir. Buna karşın hizmetler, tarım ve tarım dışı istihdam düşüş eğilimi göstermiştir. Tablo'8 de vakanın ilk gözlemlendiği Mart ayı ele alınmıştır. Çünkü Mart ayından sonra işten çıkarmalar alınan yasal tedbirlerle zorlaştırılmıştır. İşsiz sayısı, işsizlik oranı, tarım dışı işsizlik oranı ve genç nüfusta işsizlik oranı Mart ayında bir önceki yılın aynı ayına göre düşük çıkmıştır.

Tablo 8. İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (Yıllık)

			Mart	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
İşgücüne Katılma Oranı (%)	53,2	53,0	52,9	48,4
İşgücü (Bin Kişi)	32.274	32.549	32.339	30.104
İstihdam (Bin Kişi)	28.738	28.080	27.795	26.133
Tarım	5.297	5.097	4.818	4.280
Tarım Dışı	23.441	22.983	22.977	21.853
Sanayi	5.674	5.561	5.482	5.508
Hizmetler (İnşaat Dahil)	17.766	17.422	17.496	16.345
Hizmetler	15.774	15.872	15.958	15.055
İnşaat	1.992	1.550	1.538	1.290
İşsiz (Bin Kişi)	3.537	4.469	4.544	3.971
İşsizlik Oranı (%)	11,0	13,7	14,1	13,2
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	12,9	16,0	16,1	15,0
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)	20,3	25,4	25,2	24,6

Kaynak: TÜİK, Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları

5. DIŞ TİCARET

Tablo 9'da yer alan verilere göre 2020 ile 2019 yılları Ocak-Mayıs ayları arasındaki dönemde gerileme görülmüş olup aynı gerileme salt Mayıs içinde de gözlemlenmiştir. Salgın ihracatı doğrudan, olumsuz etkilemiştir. Salgının Dünya'da görülmesi Türkiye'de Mart ayından görülmesinden önce ekonomik açıdan küreselleşmenin bir sonucu olarak direkt yansımıştır.

Tablo 9. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) İhracat Verileri

	Mayıs			**Ocak-Mayıs**		
TİM Seçilmiş Gruplar İhracatı (Milyon Dolar)	**2019**	**2020**	**20/'19 (%)**	**2019**	**2020**	**20/'19 (%)**
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	591	500	**-15,3**	2.900	2.905	**0,1**
Tekstil ve Hammaddeleri	786	369	**-53,1**	3.520	2.581	**-26,7**
Kimyevi Maddeler	1.934	1.177	**-39,1**	8.718	7.217	**-17,2**
Hazır Giyim Konfeksiyon	1.621	840	**-48,2**	7.625	5.635	**-26,1**
Otomotiv Endüstrisi	2.753	1.203	**-56,3**	13.125	8.779	**-33,1**
Elektrik – Elektronik	1.041	672	**-35,5**	4.657	3.811	**-18,2**
Makine ve Aksamları	780	432	**-44,6**	3.325	2.773	**-16,6**
Demir ve Demir Dışı Metaller	827	499	**-39,7**	3.552	3.082	**-13,2**
Çelik	1.356	818	**-39,7**	6.289	4.852	**-22,9**
Çimento ve Toprak Ürünleri	354	250	**-29,3**	1.500	1.396	**-6,9**
TOPLAM	**16.855**	**9.964**	**-40,9**	**76.730**	**61.626**	**-19,7**

Kaynak: TİM

6. TURİZM

Tablo 10'da yer alan son 3 yılın Haziran ayına kadarki verilerine göre 2020 yılı Ocak ve Şubat ayındaki turist artışı Mart ayından itibaren ciddi oranda düşüş göstermiş hatta 2018 ve 2019 yılları Mart ayına kıyasla yüzde 50'nin altına düşmüştür. Nisan ayında ise yüzde 5'in altına düşmüştür. Gerek sokağa çıkma yasakları gerekse de alınan diğer karantina önlemleri sayıların azalmasına etki etmiştir.

Tablo 10. Turizm Göstergeleri Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)

	2018	**2019**	**2020**
Ocak	1.602	1.804	**2.066**
Şubat	1.444	1.575	**1.664**
Mart	1.863	2.082	**906**
Nisan	2.433	2.845	**51**
Mayıs	3.398	3.832	*
Haziran	4.024	4.822	*

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TCMB, TÜİK

Aşağıda yer alan Tablo 11'da Nisan ayında seyahat gelirlerinin tamamen sıfırlandığını görmemiz mümkündür. Nisan ayın salgının Turizm gelirlerine olumsuz etki ettiği ay olmuştur.

Tablo 11. Turizm Göstergeleri Seyahat Geliri (Bin Dolar)

	2018	**2019**	**2020**
Ocak	1.248	1.312	**1.525**
Şubat	1.077	1.127	**1.229**
Mart	1.338	1.404	**656**
Nisan	1.540	1.733	**0**
Mayıs	2.076	2.309	*
Haziran	2.416	2.923	*

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coronavirus (Covid-19) salgını 25 Haziran 2020 tarihi itibarıyla 200'e yakın ülkede 9 milyondan fazla kişiyi etkilemiş ve 500 bine yakın kişinin vefat etmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte ekonomik anlamda da salgının etkileri o kadar büyük olmuştur ki IMF "Büyük Bunalımdan Beri Görülen En Kötü Ekonomik Kriz" olarak adlandırmakla beraber ve ekonomi deki farklı kaynaklara ve uzmanlara göre önümüzdeki üç ayda Dünya ekonomisinde %35'e varan bir ekonomik küçülme öngörülmektedir. Salgının gelişim sürecinde Dünya'da, Hükümetler gayrisafi yurtiçi hasılalarının yüzde 15-20'sine kadar varan ekonomik teşviklerle salgının olumsuz ekonomik etkilerine karşı koymaya çalışmışlardır. Ülkemizde bu süreçte uygulanabilir ve etkisini çabuk bir şekilde gözle görülebilir ekonomik tedbirlerle olası kayıpların önüne hızlı bir şekilde geçmeye çalışmıştır. Ülkemiz ekonomisi modern çağın en büyük sınavlarından biriyle karşı karşıya kalmış ve ekonomik tedbirlerle süreci başarılı bir şekilde atlatmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada daha geniş veri setlerinden faydalanılması mümkün olsa da kesinleşmiş verilerden Haziran ayına kadarki dataları işlenmiştir. Bu datalar ile kısa dönemde bize salgının ekonomik etkileri üzerindeki sonuçları hakkında bilgi vermesi amaçlanmıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla, üretim ve talep göstergeleri, TCMB beklenti anketi ve güven endeksleri, istihdam, dış ticaret ve turizm istatistikleri yorumlanmıştır.

Hizmetler kategorisinde Ticaret Ulaşım ve Konaklama, Bilgi ve İletişim, Finansal ve Sigorta Faaliyetleri gibi alt faaliyet alanlarında, 2020 yılı ilk çeyrekte önceki yılın ilk çeyreğine göre pozitif yönlü bir artış yaşanmıştır. Harcama yoluyla GSYH değerlerinin yüzdelik dilimlerini incelediğimizde de kamu tüketimi, özel tüketim, mal ve hizmet ithalatının 2020 yılının ilk çeyreğinin 2019 yılının ilk çeyreğine göre artış gözlemlenmiştir. Mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı 2018 yılının ilk çeyreğine göre 2020 yılında olumlu yönde artış göstermiştir. Mayıs ayında tüketici güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksi dataları da olumlu gelişme göstermiştir. 2019 ve 2020 Mart ayı verilerine göre sanayi sektöründe işgücüne katılım artmış ki bunun sebebi salgından dolayı krizi fırsata çevirmek isteyen üreticiler olmuştur. Bunlara karşın en çok etkilenen sektör Turizm olmuştur. Turizm gelirleri ciddi oranda düşmüştür. Önümüzdeki süreçte Turizm ve diğer yan sektörlerine verilecek teşviklerde bu alandaki olumsuz etkilerin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Turizm ile birlikte ihracatta olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte ihracat için Dünya genelindeki ekonomilerin kapalı olmasından dolayı bir şey yapmak mümkün gözükmese de yeni ortaya çıkan sağlık alanındaki alet, teçhizat ve ilaç gibi çeşitli sağlık ürünlerinin üretimine sağlanacak kolaylıklar yurtdışındaki bu taleplerin karşılanması açısından değerlendirilebilir. İlerleyen zamanda ihracattaki negatif görünümü pozitife çevirmesi muhtemel durumlarda çeşitli fırsatlar ortaya çıkabilir.

KAYNAKÇA

Beyaz Eşya Yan Sanayiciler Derneği . (2020, Temmuz 12). *Beyaz Eşya Yan Sanayiciler Derneği* . Beyaz Eşya Yan Sanayiciler Derneği : www.beysad.org.tr adresinden alınmıştır

Kültür Turizm Bakanlığı. (2020, Temmuz 15). *Kültür Turizm Bakanlığı*. Kültür Turizm Bakanlığı: www.ktb.gov.tr adresinden alınmıştır

Otomotiv Distribütörleri Derneği. (2020, Temmuz 15). *Otomotiv Distribütörleri Derneği*. Otomotiv Distribütörleri Derneği: www.odd.org.tr adresinden alınmıştır

Otomotiv Sanayi Derneği. (2020, Temmuz 15). *Otomotiv Sanayi Derneği*. www.osd.org.tr: www.osd.org.tr adresinden alınmıştır

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020, Temmuz 14). *www.sbb.gov.tr*. T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı: www.sbb.gov.tr adresinden alınmıştır

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2020, Temmuz 15). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: www.tcmb.gov.tr adresinden alınmıştır

Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi. (2020, Temmuz 14). *www.teias.gov.tr*. Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi: Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi adresinden alınmıştır

Türkiye İhracatçılar Meclisi . (2020, Temmuz 15). *Türkiye İhracatçılar Meclisi* . Türkiye İhracatçılar Meclisi : tim.org.tr adresinden alınmıştır

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, Temmuz 14). *www.tuik.gov.tr*. Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2020, Temmuz 05). *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği: www.tobb.org.tr adresinden alınmıştır

BÖLÜM 5

COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDEKİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Nisa Gökden KAYA[1]

[1]Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Çorum, Türkiye. nisakay@gmail.com

GİRİŞ

COVID-19 adı verilen virüs, 2020 yılının Mart ayından itibaren tüm dünyaya yayılarak bir pandemiye dönüşmüştür. Toplum sağlığını tehdit eden bu pandemi durumu, günlük hayattaki birçok alanla birlikte eğitim süreçlerinde de değişikliği zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulunun önerileri doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 23 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitim- öğretim faaliyetlerine uzaktan eğitim yoluyla devam edilmesine karar vermiştir. Ayrıca çocuk ve gençlerin sosyal hareketliliğinin fazla olması ve durumun toplum sağlığı açısından risk oluşturması nedeniyle, İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 03.04.2020 tarih ve 89780865-153 sayılı genelge ile Türkiye genelinde 01.01.2000 tarihinden sonra doğmuş olanların sokağa çıkmaları geçici olarak yasaklanmıştır. Bu izolasyon durumu, fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerini henüz tamamlamamış olduklarından dolayı, normal gelişim gösteren çocuklar için bir takım psikososyal problemlere yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra, bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişimleri normal yaşıtlarının gerisinde olan özel gereksinimli çocuklar açısından durum daha zor olabilir. Özel eğitim gereksinimi olan engelli öğrencilerin, normal gelişim gösteren akranlarından farklı ihtiyaçlarının olduğunun bir göstergesi olarak sosyal izolasyondan, normal gelişim gösteren yaşıtlarına göre daha fazla etkilenebileceği göz önüne alınarak, 09.04.2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından bir ek genelge ile, uzun süre kapalı ortamda kalmasının ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklarını olumsuz etkileyeceği, otizm, ağır zihinsel engel gibi özel

gereksinimi olan 20 yaş altındaki çocuk ve gençlerin ebeveyn veya bakıcıları refakatinde, enfeksiyon yayılımını engelleyecek uygun şartları yerine getirmek koşulu ile park ve bahçelerde dolaşıp aynı ilde araçla seyahatlerine izin verilmiştir.

Böyle bir pandemi durumunda yapılan uzaktan eğitim sürecinin özel eğitim öğrencileri açısından değerlendirilmesine yönelik araştırmalar yapılması önemlidir. Bu dönemde Kaya (2020) tarafından yapılan bir araştırmada öğrenci velilerinin görüşlerine dayanarak özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin, pandemi döneminde uzaktan eğitim durumları, psikolojik durumları, yaşadıkları sorunlara ilişkin velilerinin destek alma durumları ve önerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçları, bu dönemi çocuklarıyla birlikte geçirmenin olumlu yanlarını belirten bazı veliler olmasına karşın, velilerin çoğunluğunun bu dönemde özel eğitim öğrencilerinin hem eğitim hem de psikolojik açıdan birtakım sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Eğitim ortamlarının ve günlük rutinlerinin değişmesi, özel eğitim öğrencilerinin öğrenmeye odaklanma ve motivasyonlarını olumsuz etkileyebilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Özel eğitim, normal gelişim gösteren öğrenciler için hazırlanan eğitim programlarından tam olarak yararlanamayan dezavantajlı bir gruba hitap ettiğinden, uzaktan eğitim sürecinde de özel gereksinimlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, 25.04.2020 tarihinde MEB tarafından, özel eğitim okulları ve kaynaştırma eğitimine devam eden tüm engel gruplarındaki öğrenciler ve aileleri için "Özelim Eğitimdeyim" mobil uygulaması hazırlanmıştır. Bu ücretsiz

uygulama, uzaktan eğitim sürecinde hem özel gereksinimi olan öğrencilerin hem de ailelerinin kullanabilmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Uygulamada, özel gereksinimli öğrenciler için bilişsel, okuma-yazma, matematik, hayat bilgisi, günlük yaşam, iletişim becerileri, sosyal beceriler gibi alanlara yönelik eğitim videoları, özel eğitim ders ve yardımcı kaynak kitapları, etkinlik sayfaları yer almaktadır. Ayrıca aileler için de aile bilgilendirme videoları ile interaktif uygulamaları içermektedir. Bunların yanı sıra, 81 ilde "Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı" çağrı merkezi kurarak rehberlik ve araştırma merkezlerinde görevli özel eğitim ve rehberlik öğretmenlerinin telefonla öğrenci ve velilere destek olmaları sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından uygulamaya konan "Özel Çocuklar Destek sistemi" ile de zihinsel özel gereksinimi olup bu süreçte davranış sorunları artan çocuklar için ailelerine gönüllü danışmanlar tarafından uygulamalı davranış analizi temelli destek sağlanmaktadır.

Özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler grubu içinde bulunan farklı engel grupları arasında, özellikle otizm spektrum bozukluğu, zihinsel yetersizlik ve özgül öğrenme güçlüğü olan öğrenciler dikkat, motivasyon ve genelleme açısından normal gelişen akranlarına göre yetersiz olduğu için bireysel eğitime ihtiyaç duymaktadırlar (Ataman, 2012). Ayrıca iç motivasyonlarının yetersiz olmasından dolayı, eğitimde hedefe ulaşmak için dış motivasyon kullanılmaktadır. Bu bağlamda özel eğitim öğretmenleri öğrencilerin dikkatini toplama ve öğrenme motivasyonunu sağlamak amacıyla eğitim ortamında

birtakım düzenlemeler yapmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde, öğrencinin alışkın olduğu eğitim ortamından uzakta olması, öğretmenin öğrenciyle iletişiminin kısıtlı olması nedeniyle uzaktan eğitim sürecinde velilerin desteğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Özel eğitim öğrencilerinin motivasyonu sağlamak için velilerin çocuklarıyla yakından ilgilenmesi ve evde bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, velilerin günlük rutinler içerisinde ve fırsatlar yaratılarak çocuklarına etkinliğe dayalı öğretim yapılması yararlı olacaktır (Farlow ve Snell, 2000).

Türkiye'de özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler, devlet okullarında aldıkları eğitimin yanı sıra, destek eğitimi amacıyla özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden de yararlanmaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, MEB özel eğitim kurumları yönetmeliğinde (MEB, 2012, s.2) 'Özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda destek eğitime ihtiyacı olduğu belirlenen engelli bireylere destek eğitimi hizmeti veren doğrudan MEB'e bağlı özel öğretim kurumu' olarak tanımlanmaktadır. Pandemi döneminde bu kurumlar da uzaktan eğitim sürecine girmiştir. Uzaktan eğitimde, sınıf ortamındakinden daha farklı pedagojik yöntem ve stratejiler kullanan öğretmenler, öğrencilerin katılımını ve motivasyonunu sağlamak, öğrenmeyi takip etmek, öğrencilere uzaktan destek olmak için daha fazla çaba harcamaktadır. Sınıf ortamında bile zor olan, farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına göre öğretimi düzenlemek uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin işini zorlaştırmaktadır (Çetinkaya Aydın, 2020).

Hayatın normal seyrini kesintiye uğratan bu pandemi döneminin, bireyleri psikolojik olarak etkilemesi yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu kriz döneminde anne babaların çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeleri, uzaktan eğitim faaliyetlerini önemsemeleri ve evde çocukları için günlük rutin oluşturmaları olumsuz duygularla baş etmede yardımcı olabilecek önerilerdir (Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, 2020). Hem okulların hem de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin uzaktan eğitime geçmesiyle, özel gereksinimi olan öğrencilerin velilerinin eğitim sürecindeki rolü daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda, özel gereksinimi olan öğrencilerin uzaktan eğitim durumunun değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu araştırma ile özel gereksinimi olan çocuklar açısından uzaktan eğitim konusunda yaşanan olumsuzluklar belirlenerek çözüm geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Özel eğitim sınıfları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan öğrencilerin uzaktan eğitim durumlarını özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerine göre incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. Özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
2. Özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?

3. Özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin velilerinin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
4. Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
5. Özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel bir sürecin izlendiği bu yöntemde, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013) Çalışmada nitel araştırma desenlerinden ‘‘durum çalışması’’ deseni, güncel bir olgu, olay, durum, birey ve gruplar üzerinde odaklanıp derinlemesine inceleme imkânı sunmasından dolayı tercih edilmiştir (Yin, 1994).

Çalışma Grubu

Çalışma, ilkokul, ortaokul ve liselerdeki özel eğitim sınıfları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 20 özel eğitim öğretmeni ile yürütülmüştür. Örneklem seçiminde, içinde bulunulan koşullar nedeniyle, yakın ve erişilmesi kolay olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Öğretmenlere araştırmacı tarafından araştırma

hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü olanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılımcı öğretmenler, Ö1, Ö2, Ö3… şeklinde kodlanmıştır. Öğretmenlerin cinsiyet, çalıştığı kurum ve mesleki kıdem dağılımları Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Bilgilerinin Dağılımı

Demografik değişkenler		Öğretmenler	
		n	%
Cinsiyet	Kadın	16	80
	Erkek	4	20
Çalıştığı kurum	İlkokul	7	35
	Ortaokul	5	25
	Lise	2	10
	Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi	6	30
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	5	25
	6-10 yıl	6	30
	10-15 yıl	3	15
	16-20 yıl	2	10
	21 yıl ve üzeri	4	20

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada nitel veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda veri toplama aracı olarak kullanılan

"görüşmeler"; yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olmak üzere üç biçimde ifade edilmektedir (Karasar, 2007, 167). Veriler, alanyazın taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu 5 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Ayrıca ek bilgi almak için sonda sorular ve alternatif bir soru hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken kolay anlaşılabilir olup katılımcıları yönlendirmemesine dikkat edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veriler, "Google Forms" kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu, çalışma grubundaki öğretmenlere internet aracılığı ile ulaştırılarak uygulanmıştır. Veriler, 2019-2020 eğitim- öğretim yılının 2.döneminde, 25 Mayıs-5 Haziran 2020 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin Analizi Edilmesi

Nitel veriler "içerik analizi tekniği" kullanılarak analiz edilip yorumlanmıştır. İçerik analizinde, birbirine benzeyen veriler kavramsallaştırılmakta ve kategoriler oluşturulmaktadır. Oluşturulan kategoriler yorumlanarak, alıntılara yer verilmekte ve böylece sonuca varılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Elde edilen nitel verilerin güvenilirliği açısından, araştırmacı haricinde konu ile ilgili bir uzman tarafından ayrıca analiz edilmiştir. Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülüne göre hesaplanan görüş birliği %70'in üzerinde bulunmuş olup, veri analizinin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BULGULAR

Öğretmenlere uygulanan görüşme formundan elde edilen veriler; önce kategorilere ayrılmıştır. Öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, velilerinin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlar ve uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin çözüm önerileri olmak üzere beş kategori altında toplanmıştır. Daha sonra içerik kodları, temalar altında analiz edilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemine cevap bulmak amacıyla, öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi, içerik kodları belirlenerek olumlu görüşler, olumsuz görüşler şeklinde iki temaya ayrılmıştır. Veriler frekans dağılımları (f) ve yüzde (%) kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi

Temalar	İçerik Kodları	f	%
Olumlu görüşler	Öğretmenlerle yapılan çalışmaların olumlu sonuçlar vermesi.	8	40
	Velileri yönlendirip onlarla iş birliği yapmanın faydalı olması.		
	Tanısında göre başarılı olan öğrenciler olması.		
	Uzaktan eğitime katılanlar için olumlu sonuçlar vermesi.		
	Aileleriyle daha fazla vakit geçirip dinlenmeleri.		
	Sorumluluk bilinci ve öz düzenleme becerisinin gelişmesi.		
Olumsuz görüşler	Yüz yüze eğitime göre verimsiz olması, dikkatini toplayamaması.	12	60
	Ağır düzeydeki engelli çocuklar için faydalı olmaması.		
	Davranış problemlerinin artması.		
	Sosyal ve dil gelişimlerini destekleyici yeterli ortamın olmaması.		
	Yeterince tekrar yapmadıkları için bilgilerin unutulması.		
	Bazı ailelerin ilgisiz olmasından dolayı eğitimin düzenli olmaması.		

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin olarak öğretmenlerin %40'ı olumlu görüş bildirirken, olumsuz görüş bildiren öğretmenlerin oranı %60'tır. Olumlu görüşler teması (f=8) altında "öğretmenlerle yapılan çalışmaların olumlu sonuçlar vermesi",

“velileri yönlendirip onlarla iş birliği yapmanın faydalı olması”, “tanısında göre başarılı olan öğrenciler olması”, “uzaktan eğitime katılanlar için olumlu sonuçlar vermesi”, “aileleriyle daha fazla vakit geçirip dinlenmeleri”, ve “sorumluluk bilinci ve öz düzenleme becerisinin gelişmesi” şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Örneğin Ö4 görüşlerini “Anne babalar bu süreçte evde oldukları için çocuklarıyla daha fazla vakit geçirdiler. Ailelerin çocuklarına hakkettiği ve beklediği ilgi sevgi ve zamanı, çekirdek aile olma paylaşım kavramlarını hatırlamalarını sağladığını düşünüyorum. Kaliteli zaman geçirenlerin aile bağları güçlendi. Çocuklar da biraz olsun dinlendi.” şeklinde ifade etmiştir. Olumsuz görüşler teması (f=12) altında “yüz yüze eğitime göre verimsiz olması, dikkatini toplayamaması”, “ağır düzeydeki engelli çocuklar için faydalı olmaması”, “davranış problemlerinin artması”, “sosyal ve dil gelişimlerini destekleyici yeterli ortamın olmaması” “yeterince tekrar yapmadıkları için bilgilerin unutulması” ve “bazı ailelerin ilgisiz olmasından dolayı eğitimin düzenli olmaması” şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Örnek olarak Ö5 “Ağır çocuklarımızın tek sosyalleştikleri yer olan eğitim kurumlarımızdan mahrum olmalarına neden oldu. Sosyal ve dil gelişimlerini destekleyici yeterli ortamın olmaması ve öğrenme yaşantılarının azalması olumsuz yanları olabilir.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemini cevaplamak amacıyla, öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi belirlenmiştir. İçerik kodları olumlu görüşler, olumsuz görüşler

şeklinde iki temaya ayrılmıştır. Veriler frekans dağılımları ve yüzde kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi

Temalar	İçerik Kodları	f	%
Olumlu görüşler	Süreci iyi değerlendiren ailelerin kaliteli zaman geçirme fırsatı olması.	4	20
	Ailelerin çocuğunun davranış problemleriyle baş etme konusunda ustalaşması.		
	Öğrencinin öğretmeniyle iletişim kurabilmesi.		
Olumsuz görüşler	Monotonluktan dolayı evde sıkılması.	16	80
	Enerjisini atamayan öğrencilerin davranış problemleri göstermesi.		
	Alıştığı rutinlerin değişmesinden dolayı bazı öğrencilerin hırçınlaşması.		
	Bazı ailelerin yaşanan sorunlar nedeniyle, öğrencilere şiddet uygulaması.		
	Okulunu ve arkadaşlarını özlemesi.		

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin olarak öğretmenlerin %20'sinin olumlu, %80'inin ise olumsuz görüş bildirdiği görülmektedir. Olumlu görüşler teması (f=4) altında "süreci iyi değerlendiren ailelerin kaliteli zaman geçirme fırsatı olması", "ailelerin çocuğunun davranış problemleriyle baş etme konusunda ustalaşması", "öğrencinin öğretmeniyle iletişim kurabilmesi" şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Bu soru Ö15, tarafından "Süreci iyi

değerlendiren aileler için çocuğuyla kaliteli zaman geçirme fırsatı oldu. Aile bağları kuvvetli ve sevgi dolu ortamda zaman geçiren öğrencilerimiz psikolojik olarak daha olumlu bir süreç yaşamaktadır." şeklinde cevaplanmıştır. Olumsuz görüşler teması (f=16) altında yer alan içerik kodları "monotonluktan dolayı evde sıkılması", "enerjisini atamayan öğrencilerin davranış problemleri göstermesi", "alıştığı rutinlerin değişmesinden dolayı bazı öğrencilerin hırçınlaşması", "bazı ailelerin yaşanan sorunlar nedeniyle, öğrencilere şiddet uygulaması" ile "okulunu ve arkadaşlarını özlemesi"dir. Örneğin Ö8 "Dışarı çıkamama durumu enerjisini dışarıya atamayan öğrencilerin evde problem davranış sergilemelerine neden oldu." şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemini cevaplamak amacıyla, velilerinin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi altında yer alan içerik kodları, iki temaya ayrılmıştır. Daha sonra içerik kodları frekans dağılımları ve yüzdelikler ile analiz edilmiştir. Bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Velilerinin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin öğretmenlerinin görüşleri kategorisi

Temalar	İçerik Kodları	f	%
Velilerin işbirlikçi ve ilgili olduğuna ilişkin görüşler	Her zaman için veli ile iş birliğinin gerekli olması.	13	65
	Velilerin sorumlu davranması.		
	Uzaktan eğitimi desteklemeleri.		
	Öğretmenle iletişim halinde olmaları.		
Velilerin işbirlikçi ve ilgili olmadığına ilişkin görüşler	Velilerin psikolojilerinin bozuk olmasından dolayı ilgisiz kalması.	7	35
	Velilerin yaptığı çalışmaların faydalı olmaması.		
	Velilerin ilgisiz ve imkanlarının yetersiz olması.		

Tablo 4'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin %65'i velilerin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin olarak işbirlikçi ve ilgili olduğu görüşünde iken, öğretmenlerin %35'i velilerin işbirlikçi ve ilgili olmadığı görüşündedir. Velilerin işbirlikçi ve ilgili olduğuna ilişkin görüşler teması (f=13) altında "her zaman için veli ile iş birliğinin gerekli olması", "velilerin sorumlu davranması", "uzaktan eğitimi desteklemeleri", "öğretmenle iletişim halinde olmaları" şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Bu soru Ö12, tarafından "Aile eğitimlerinin önemini çok daha iyi anladık. Süreçte çocuklarıyla beraber gelip öğretmenleriyle iletişim halinde olan aileler nasıl çalışacaklarını bildikleri için uzaktan eğitimde süreç daha rahat ilerledi. Özel eğitimde aile öğretmen iş birliği her zaman olmak zorundadır." şeklinde cevaplanmıştır. Velilerin işbirlikçi ve ilgili olmadığına

ilişkin görüşler teması (f=7) altında yer alan içerik kodları "velilerin psikolojilerinin bozuk olmasından dolayı ilgisiz kalması", "velilerin yaptığı çalışmaların faydalı olmaması" ile "Velilerin ilgisiz ve imkanlarının yetersiz olması"dır. Örneğin Ö13 "Veliler bu konuda çok yetersiz ve imkanları müsait değil, ilgisiz kalıyorlar." şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt problemini cevaplamak amacıyla, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin görüşleri kategorisi, velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler ve öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler şeklinde temalara ayrılıp içerik kodları frekans dağılımları ve yüzdelikler ile analiz edilmiştir. Bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin görüşleri kategorisi

Temalar	İçerik Kodları	f	%
Velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler	Velilerin çocuklarını motive edememesi.	14	70
	Velilerin çocuklarına nasıl yaklaşacaklarını bilmemesi.		
	Uzaktan eğitime erişememeleri.		
	Eğitime gereken önemi vermemeleri.		
Öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler	Öğrencilerin tekrar çalışmaları ve ödev yapmak istememesi.	6	30
	Öğrencinin engel düzeyi arttıkça sorunların da artması.		
	Öğrencilerin eğitime odaklanmakta zorlanması.		
	Öğrencilerde psikolojik ve davranış problemlerinin artması.		

Tablo 5'te görüldüğü üzere, velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler (f=14) teması altında "velilerin çocuklarını motive edememesi.", "velilerin çocuklarına nasıl yaklaşacaklarını bilmemesi", "uzaktan eğitime erişememeleri" ve "eğitime gereken önemi vermemeleri" şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Örneğin, Ö9, "Velilerin çoğu çocuklarına nasıl yaklaşacaklarını bilmiyor. Çocukları ile yeterince ilgilenmeyince de sorunlar artıyor." şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin görüşler (f=6) teması altında "öğrencilerin tekrar çalışmaları ve ödev yapmak istememesi", "öğrencilerin engel düzeyi arttıkça sorunların da artması", "öğrencilerin eğitime odaklanmakta zorlanması" ve "öğrencilerde psikolojik ve davranış problemlerinin artması" şeklinde içerik kodları yer almaktadır. Örneğin Ö17 "Özel eğitim öğrencileri için alışkın olduğu ortam çok önemli tabi. Öğrencilerimiz, alışkın oldukları sınıf ortamında olmadığı için uzaktan eğitime odaklanmakta zorlandılar. Dikkatleri çabuk dağılıyor. Uzaktan müdahale edemediğimiz için sorunlar yaşadık maalesef." şeklinde ifade etmiştir.

Araştırmanın beşinci alt problemini cevaplamak amacıyla, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin çözüm önerileri kategorisi, velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri ve öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri şeklinde iki temaya ayrılmıştır. Temalar altında yer alan içerik kodları frekans dağılımları ve yüzdelikler ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'de yer almaktadır.

Tablo 6. Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin çözüm önerileri kategorisi

Temalar	İçerik Kodları	f	%
Velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri	Veliler ile iş birliği yapılması.	14	70
	Ev ziyaretleri yapılması.		
	Özelim Eğitimdeyim eğitim modülünün kullanılması.		
	Velilere psikolojik destek verilmesi.		
Öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri	Öğrencilerin düzeyine ve durumuna uygun çalışmalar yapılması.	6	30
	Öğretmenle iyi bir iletişim kurulması.		
	Özelim Eğitimdeyim eğitim modülü üzerinde belirlenen konuların çalışılması.		
	Öğrencilerin okulda günlük bireysel eğitime alınması.		

Tablo 6'de görüldüğü üzere, velilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri (f=14) teması altında "veliler ile iş birliği yapılması", "ev ziyaretleri yapılması", "Özelim Eğitimdeyim eğitim modülünün kullanılması", "velilere psikolojik destek verilmesi" şeklinde öneriler belirtmiştir. Örneğin Ö3 "Bence bu süreçte tek çözüm veliler ile iş birliği. Ben velilerimle sürekli iletişim içinde, yönlendirici, onları dinleyen, sorunlarına çözümler üretme gayreti içinde olan zaman zaman da çözüm üreten, 24 saat onların bana ulaşmalarına izin vererek onlara yalnız olmadıklarını hissettiren bir öğretmen olmaya çalıştım." şeklinde önerisini ifade etmiştir. Öğrencilerden kaynaklı sorunlara ilişkin çözüm önerileri teması (f=6) altında, "öğrencilerin

düzeyine ve durumuna uygun çalışmalar yapılması", "öğretmenle iyi bir iletişim kurulması", "Özelim Eğitimdeyim eğitim modülü üzerinde belirlenen konuların çalışılması" ve "öğrencilerin okulda günlük bireysel eğitime alınması" yer almaktadır. Örnek olarak Ö18 "Öğretmenin öğrenci ile iyi bir iletişim kurması önemli. Ben mümkün olduğunca görüntülü konuşarak ya da telefon görüşmeleri ile süreci desteklemeye çalıştım, ev içi çeşitli ödevler vererek. Bu konuşmaların öğrenci açısından motive edici olduğu söylenebilir." şeklinde ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada, özel eğitim sınıfları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan öğrencilerin uzaktan eğitim durumlarının özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılarak elde edilen bulgular, öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, öğrencilerin psikolojik durumlarına ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, velilerinin uzaktan eğitim sürecindeki rolüne ilişkin öğretmenlerinin görüşleri, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlar ve uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmenlerin çözüm önerileri şeklinde kategoriler altında toplanmıştır. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin çoğunluğunun pandemi sürecinde özel eğitim öğrencilerinin eğitim ve psikolojik açıdan olumsuz etkilendiği, velilerin bu süreçte sorumluluklarının arttığı ve bu bağlamda öğretmen ile veli iş birliğinin daha da önemli olduğu görüşünde olduklarını göstermektedir.

Tüm insanlar arasında olduğu gibi özel gereksinimi olan öğrenciler arasında da bireysel farklılıklar bulunmaktadır. Farklı kişilik yapıları, farklı zekâ düzeyleri ve farklı aile yapıları nedeniyle, bazı öğrenciler bu süreçten farklı düzeylerde etkilenmektedir. Ancak özel eğitim öğretmenlerin büyük çoğunluğu bu süreçte veliler ile iş birliği yaparak ve öğrencilerini arayarak eğitim ve psikolojik açıdan destek olmaya çalışmıştır. Bu sonuç Kaya (2020) tarafından veli görüşlerine dayanarak yapılan, özel eğitim öğrencilerinin pandemi dönemindeki durumunu araştıran çalışma sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Bu pandemi süreci, özel eğitim için vazgeçilmez olan öğretmen-veli iş birliğinin önemini daha da arttırmıştır. Velilerin çocuklarının eğitiminde etkin rol alması ve bu bağlamda engelli öğrenciler için günlük rutinler içerisinde etkinliğe dayalı ve fırsatlar yaratılarak öğretim yapılması önerilebilir (Farlow ve Snell, 2000). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan "Özelim Eğitimdeyim" uygulamasının da özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler ve aileleri için çok yararlı olduğu düşünülmektedir. Nitel veri toplama yönteminin kullanıldığı ve sınırlı sayıda katılımcı ile yürütülen bu araştırmanın sınırlılıklarına karşın, özel eğitim alanındaki durumları ortaya koyması bakımından alana katkı sağladığı söylenebilir. Bu araştırmanın ışığı altında, ileride yapılacak araştırmalarda, bu dönemde yaşanan sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılabilir. Özellikle öğretmenlerin önerileri doğrultusunda çocukların ve velilerin öncelikli gereksinimlerini içeren çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ataman, A. (2012). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri, anlamı ve amaçları. Ataman, A. (Ed.) *Kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim* içinde (s. 1-24). Ankara: Vize.

Çetinkaya Aydın, G. (2020). COVID-19 Salgını Sürecinde Öğretmenler. *Tedmem* ,https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgini-surecinde-ogretmenler adresinden 21.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

Farlow, L. J.,&Snell, M. E. (2000). Teachingbasic self-careskills. M. Snell& F. Brown (Ed.) *Instruction of studentswith severe disabilities.* (331-377). Ohio: MerillPrenticeHall.

İçişleri Bakanlığı, https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi adresinden 21.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kaya, N. G. (2020). Pandemi Döneminde Özel Eğitim Gereksinimi Olan Engelli Öğrenciler ve Uzaktan Eğitim. TarasShevchenko 5th International Congress on SocialSciences (May 8-10, 2020) Kiev, Ukraine.

Miles, M. &Huberman, M. (1994). Qualitative Data Analysis, ThousandOaks, CA: Sage. Neumester.

Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği. https://ookgm.meb.gov.tr/www/yonetmelik/icerik/72 adresinden 21.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (2020). https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-31-mayisa-kadar-devam-edecek/haber/20803/tr adresinden 21.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (2020). https://www.meb.gov.tr/ozel-cocuklara-ozel-ilgi-gosteren-mobil-uygulama/haber/20785/tr adresinden 01.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (2020). *İzolasyon psikolojisi.* https://pdr.org.tr/2020/03/27/izolasyon-psikolojisi/ adresinden 01.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yin, R. (1994). *Case studyresearch: Design andmethods*. ThousandOaks, CA: Sage.

BÖLÜM 6

YURTDIŞINDA İNGİLİZCE YAYIN YAPAN ANA AKIM GELENEKSEL VE YENİ MEDYADA, TÜRKİYE'NİN COVID-19 SALGINIYLA MÜCADELESİNE İLİŞKİN ÜRETİLEN SÖYLEMİN DERLEM ODAKLI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Şükrü ÖZBAY[1]
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI[2]

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı, Trabzon, Türkiye.ozbay@ktu.edu.tr
[2] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı, Trabzon, Türkiye. mzcirakli@ktu.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye'nin sadece kendisi olarak değil aynı zamanda bölgesinde ve tarihteki temsilî özelliği sebebiyle önemli bir medya figürü olduğu yaygın olarak kabul edilen bir durumdur. Nitekim Baker et al., "Does history rhyme? Earlier news representations of Muslims" adlı derlem çalışmasında Türk, Türkiye ve İstanbul'a yapılan gönderme sayısının İslam, Müslümanlık, diğer Müslüman ülkeler ve şehirlerle ilgili sözcüklerle kıyaslandığında nicel olarak çok fazla sayıda olduğuna işaret eder (Baker ve ark, ss.230-242). Günümüzde de Türkiye'nin medya görünürlüğü kritik öneme sahiptir. Türkiye COVID-19 mücadele sürecinde içe kapanmak yerine küresel ölçekte mücadeleye katılmış, çözüm üretimi ve kaynak paylaşımı açısından uluslararası toplumun etkili bir üyesi olduğunu göstermeye çalışmıştır. Özellikle son yıllarda uluslararası platformda proaktif rol oynamaya çalışan Türkiye'nin uluslararası imgesinin değişim ve dönüşümüne ilişkin yeni bilgi ihtiyacı açıktır. Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa parlamentosu ve G20 üyesi diğer ülkeler nezdinde etkisini artırmaya çalışan Türkiye'nin COVID-19 performansının uluslararası konvansiyonel ve yeni medyada ne ölçüde yer bulduğu ve bu medyatik içeriklerin niteliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmaların iletişim politikaları için yol gösterici olacağı açıktır. Nitekim, Türkiye'nin içerde istikrar sağlama ve bölgesinde barışın garantörü küresel bir aktör olma iddiasının daha da somutlaşması için atılacak adımlardan ilki yönetilecek algının ve inşa edilecek imgenin net olarak ortaya konulmasıdır.

Uluslararası konvansiyonel medyaya bakıldığında NATO genel sekreteri Stoltenberg'in Türkiye'nin çabalarına ilişkin Twitter paylaşımı hafızalarda yer etmiştir: @jensstoltenberg // #NATO solidarity in action: Turkey sending a cargo plane with medical supplies to Italy & Spain today to support our fight against #COVID19. Proud to see NATO Allies supporting each other through our disaster relief center #StrongerTogether. Öte yandan National Geographic dergisi gibi bazı platformlarda yayınlanan araştırmalarda, Türkiye'nin ölüm oranları ve hızlı önlem konusunda gösterdiği olumlu performansa hiç yer verilmemesi tartışmalara yol açmıştır. Türkiye'de muhalif kimliğiyle tanınan gazeteciler bile bu durumu aşağıdaki sözlerle eleştirmiştir:

"Türkiye'nin başarısından tek satır bile söz edilmiyor. Saklandığı iddia edilen ölümlerin tamamını ekleseniz bile Türkiye yine de başarılı sayılabilecek bir tabloya sahip. Sağlık sistemi kilitlenmedi hastaneler kapasitelerinin üzerinde bir hasta akımına maruz kalmadı, yoğun bakım üniteleri felce uğramadı. Bunlar ayan beyan ortada olmasına rağmen "Sözde" bilimsel bir çalışmada bundan tek satır bile bahsedilmemiş olması Türkiye'nin başarısına değil bu çalışmanın saygınlığına gölge düşürür. Ve muhtemeldir ki, bu inceleme sırasında Imperial College London araştırma görevlileri Türkiye'den yollanan maskeleri takıyorlardı!" (Fatih Altaylı, 03.05.2020, Habertürk).

Dolayısıyla, Türkiye'nin salgının yaşandığı bölgelerdeki vatandaşlarını başarılı şekilde tahliye etmesi, 116 ülkeden yardım talebi gelmesi, küçük yardımların ötesinde 57 ülkeye tıbbi malzeme,

maske, tanı kiti, dezenfektan gibi ürünler ve uzmanlık desteğini kapsayacak şekilde ciddi yardımlar taşıyan kargo uçakları gönderilmesi gibi aksiyonların dünyanın dikkatini ne ölçüde çekmiş ve bu çabalar nasıl bir söylem ile yansıtılmış inceleme konusudur.

Medya söylemi dinamiktir ve üretilen söylemler güncel algıyı ve iletişimi önemli ölçüde etkiler. Danesi (2008), "İngilizce'de her hafta ortalama olarak 3000 yeni metaforun ve 7000 deyimin üretildiğini ifade eder (ss.60-61). Bu söylemler ve söylemlerde tercih edilen sözcükler ve onların türleri mevcut algı ve imgeyi nasıl etkileyebilir ya da etkilemiştir ortaya konulmalıdır. Örneğin, Stoltenberg'in Türkiye'nin yardımlarını işaret ederek "Birlikte daha güçlüyüz" ifadesi bile, vurguladığı "birlik" ve Türkiye'nin bu birliğe kattığı güç yanında kullandığı "biz" diliyle dikkat çekicidir. Sağlık iletişiminde üzerine yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, bu süreçte üretilen medya söylemlerinin Türkiye özelinde yapılacak derlembilimsel analizi eğer toplumun bu virüse karşı toplu bir mücadele vermesini İngiltere örneğindeki gibi "savaş" metaforları kullanarak anlatıyorsanız, halk sağlığı çabalarını harekete geçirmeye çalışıyorsunuzdur. Bu durum eğer ortada bir başarı hikâyesi varsa bir takım "yapıcı" sonuçlara yol açabileceği gibi, eğer hastalarınızı kaybediyorsanız ve bu konuda başarılı sonuçlar alamıyorsanız veya bu "savaşı doktorlarınız ve hastalarınız kazanamıyorsa", o zaman kullandığınız savaş metaforları insanların motivasyonlarını düşüren, çok üzücü ve hatta yıkıcı etkiler bırakabilir (Semino ve ark., 2018; Demmen ve ark., 2015).

1. İHTİYAÇ ANALİZİ: OLAYLAR VE OLGULAR

Türkiye'nin COVID-19 mücadelesi sürecinde uluslararası medyada üretilen söylemlerin derlemi ortaya konmalı, konuya ilişkin önyargılardan oluşmayan somut nicel ve nitel bilgi üretilmelidir. T.C. Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada 116 ülkenin Türkiye'den yardım talebinde bulunduğu ve bunların çoğuna cevap verildiği, 57'sine daha büyük miktarda yardımın kargo uçağı ile gönderildiği belirtilmiştir. COVID-19 krizi kapsamında yurtdışına yapılan yardımlar arasında erzak dağıtımı yer alsa da AB ülkeleri, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletlere gönderilmiş olan maske, biyolojik tehlike tulumu, tek kullanımlık koruyucu kıyafet, önlük, koruyucu gözlük, eldiven, antiseptik ve COVID-19 test kiti gibi ürünler dikkat çekmiştir. Ayrıca Endonezya'da hijyen ve ilaçlama, Yemen'de sağlık çalışanlarına eğitim, Sudan'da 3D yazıcısının bağışı, Romanya'da sağlık ocağı yenilenmesi ve Gazze'de hastane hibe edilmesi gibi örnekler de sayılabilir. Gönderilen yardım paketlerinin üstünde gittiği ülkenin dilinde "Ümitsizliğin ardında nice ümitler vardır. Karanlığın ardında nice güneşler vardır" (Mevlâna) ve "Türkiye'den sevgilerle" ifadeleri yer almıştır. Bu yardımın nedenleri insanî olsa da iletişim stratejileri açısından siyasi sonuçlarının olacağı açıktır. Nitekim, Google arama motoruna "Turkey sends aid" yazıldığında 8.060.000 başlık çıkmaktadır (03.05.2020). Verilmek istenen mesajın yansımalarının olduğu açıktır; ancak, salt politik bir retorik olarak algılanıp algılanmadığının ve etkisinin ölçülmesi gerekmektedir. Türkiye'nin yerel ve küresel (global) bir aktör olarak konvansiyonel ve yeni medyalarda gündeme nasıl taşındığı ve algının ne yönde

oluştu(ruldu)ğu bilimsel yordam ve yöntem, teknolojik araç ve ölçeklerle araştırılmalıdır. Çalışma, bu söylemleri üretenlerin ontolojik yapısına ve stratejik amaçlarına doğru akıl yürütülmesini kolaylaştıracaktır. Sonuç olarak, Türkiye'nin COVID-19 sürecinde gösterdiği performansa ilişkin üretilmiş söylemlerin imge yaratımı ve algı yönetimi açılarından derlembilimsel söylem analizlerinin yapılması ve bunların yorumlanması; üretilen sistematik bilimsel bilgiler vasıtasıyla ve gündem oluşturma ve gündem belirleme teorileri ışığında Türkiye'nin iletişim politikalarının hizmetine sunulması bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

2. AMAÇ VE HEDEFLER

Çalışma Türkiye'nin proaktif siyasetine iletişim politikaları açısından katkı sunmak ve bilimsel içerik üreterek gündem oluşturmayı ve gündem koymayı genel olarak hedeflemektedir. Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerine farklı açılardan bakmak gereklidir. McCombs ve Shaw (1972) gündem belirleme teorisi ile toplum üzerinde haber medyasının etkilerini araştırmayı hedefler (Lanosga, 2008, s.4). Çalışma bir yönüyle mevcut etkileri araştırırken bir taraftan da kendisi bilimsel gündem oluşturmayı amaçlamaktadır. Dunn'ın işaret ettiği gibi, gündemde diğer konulardan daha belirgin bir yere sahip olabilmek (2009, s.637) ve imge yaratımı, algı yönetimi süreçlerini etkileyebilmek için bilimsel içerik üretmek önemlidir. Çalışmanın bir diğer amacı gündem belirleme kuramının öngördüğü gibi, mevcut imge ve algıya yönelik bilimsel içerik üreterek apolojetik ve savunmacı yaklaşımların uzağında sadece gündem saptamakla

yetinmeyip, gündem oluşturma ve gündem koyma boyutlarına hayatiyet kazandırmaktır. Bu kuram genel olarak; medyanın dikkat çektiği konu/sorunların, izleyiciler tarafından da önemli görüldüğü ve medyanın, kamu gündemini belirlediği tezinden hareket ederek ve kitle iletişim araçlarının gündeme aldığı konuların nicel ve nitel araştırılmasına dayalıdır. Çalışma, özellikle haber medyası tarafından vurgulanan konuların imge yaratım ve algı yönetim süreçlerini etkileme yeteneğine sahip olduğunu dikkate alarak, King'in (1994) altını çizmiş olduğu (1) Kitle iletişim araçları, insanların "dünya haritalarını" şekillendirir ve gerçekliğin sosyal inşasında çok önemli bir rol oynar; (2) İnsanlar, özellikle kendi doğrudan deneyimleri dışındaki konular için birincil önemli bilgi kaynakları olarak medyaya güvenirler; (3) Medya gündemi, kamu gündemi üzerinde kamunun medya gündemi üzerindeki etkisinden daha büyük bir etkiye sahiptir; (4) İnsanlar haberlerden öğrenirler ve medya gündeminin öncelikleri, insanların kendi gündemleri için öncelikler seçimini etkiler, gerçeklerinden hareket etmiştir ve özel amaç ve hedefleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

2.1. Çalışmanın Özel Amaçları

(1) Çalışmanın amacı, uluslararası konvansiyonel ve yeni medyalarda Türkiye'nin COVID-19 mücadele sürecindeki performansı ile ilgili üretilen söylemlerin derlembilimsel söylem analizini yapmak, Yurtdışında İngilizce yayın yapan ana akım geleneksel ve yeni medya kuruluşlarının (gazeteler, sosyal paylaşım ağları) Türkiye'nin COVID-19 salgınıyla mücadelesine ilişkin üretilen söylemlerdeki haber

başlıkları ve ilişkili metaforlar ile birlikte oluşan yeni Türkiye algısının derlem odaklı belirlenmesi amacını taşımaktadır. Bu bağlamda;

(a) Gerek Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin yabancı medyada öne çıkan konu gündemlerinin neler olduğu, gerekse Türkiye'nin yardımda bulunduğu İngiltere, İspanya, İtalya ve ABD'deki büyük medya kuruluşlarının gazete ve yeni medya ağlarından (Twitter ve Facebook) Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin yer verdikleri konu gündemleri arasında bir benzerlik olup olmadığı ve kullanılan konu gündemlerinin hangi başlık ve metaforlardan oluştuğunun ve olumlu olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır.

(b) Son yıllarda siyasal, politik, dini ve sosyal nedenler ile ortaya çıkan ve özellikle Avrupa ülkelerinde kendisine yer bulan olumsuz Türkiye algısının son zamanlardaki gelişmelere paralel olarak olumlu yönde değişip değişmediği araştırılacaktır. Özellikle 2020 Mart ayının ortalarından itibaren COVID-19 pandemisi nedeniyle 116 ülkenin Türkiye'den tıbbi malzeme talebinde bulunması ve bunun mukabilinde Türkiye'nin de başta Birleşik krallık, ABD ve İspanya olmak üzere 57 ülkeye yardım göndermiş (Çavuşoğlu, 18 Nisan 2020) olması ve yardımlara devam edeceğini açıklamasının "Türkiye algısına" kattığı olumlu değer ortaya çıkarılacaktır.

2.2. Çalışmanın Hedefi

Çalışmanın hedefi, kuramsal ve tarihsel bir arka planı bulunan gündem belirleme teorisinin öngörüleri ışığında, medya gündemini bilimsel bilgi ve bilimsel içerik üreterek belirlemek ve gündem oluşturma çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda;

(a) Araştırma sorularında belirtildiği üzere ana akım medyanın geleneksel ve yeni medya araçları ile toplumun gündemini belirleme gücü dikkate alınarak, ülkemizle ilgili COVID-19 salgını kapsamında kullanılan haber niteliğindeki başlık ve metaforları incelemek; oluşan stabil/olumlu/olumsuz algının başarılı bir şekilde analiz edilebilmesi, yönetilebilmesi ve sürdürebilmesi ve gündeme taşınabilmesi için bilimsel içerik oluşturmak.

(b) Diğer amaç ana akım yabancı medyanın gazete, Twitter ve Facebook hesapları üzerinden COVID-19 salgını ile global ölçekte Türkiye'nin rolüne ilişkin üretilen söylemlerdeki başlık/manşet ve metaforlardan yola çıkarak, Türkiye lehine oluştuğu varsayılan olumlu algının doğru şekilde yönetilmesi ve sürdürülmesi için gerekli yeni bilgi katkısının sağlanmasıdır.

(c) Türkiye için COVID-19 mücadelesi kapsamında üretilen söylemlerin derlembilimsel incelemesini yapmayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye'nin performansını medyadaki yansımaları açısından inceleyecektir. Çalışma boyunca üretilen medya söylemlerinin olay ve olguları yansıttığı kadar nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğünü ortaya koyacaktır. Çalışma, bu söylemleri üretenlerin ontolojik yapısına ve

stratejik amaçlarına ışık tutacaktır. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke oluşunun yanı sıra, Güney Kore, Almanya ve İsrail ile COVID-19 salgınını küresel ölçekte en iyi yöneten ülkelerden biri olmasının yabancı geleneksel ve yeni medyalar tarafından nasıl görüldüğünün ve bu görüşleri ifade etmek için kullandıkları başlık ve metaforların Türkiye imgesine etkisi ve yeni bir algı ortaya çıkarıp çıkarmadığı incelenmiş olacak ve gündem oluşturma hedefine katkı sunacaktır.

3. YÖNTEM

1. Derlem odaklı dil araştırmalarının özünde olduğu üzere bu çalışma bütününde betimlemeci bir çalışma olup, oluşturulan derlem üzerinden yapılan sıklık ve yüzdelik hesaplamalar ile elde edilen veriler tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

2. Araştırma deseni COVID-19 sürecinde üretilmiş metinlerden oluşturulmuş CovTurkCorp2020 adlı derlemde yer alan kelime ve kelime gruplarının, anahtar kelime gruplarının, isim ve sıfat grupları üzerinden +1 tamamlayıcılar incelenmesine dayalıdır.

3.1. Araştırma Soruları

Çalışma aşağıdaki araştırma sorularını içermektedir:

1: Global ölçekte ve özellikle Batı ülkelerinde büyük medya kuruluşlarının gazete, Twitter ve Facebook hesaplarında Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin öne çıkan konu gündemleri nelerdir?

2: Türkiye'nin kendisine yapılan yardım çağrısı üzerine, açıktan yardımda bulunduğu İngiltere, İspanya, İtalya ve ABD'deki büyük medya kuruluşlarının gazete, Twitter ve Facebook hesaplarında Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin yer verdikleri konu gündemleri arasında bir benzerlik var mıdır?

3: Global ölçekte ve özellikle Batı ülkelerinde büyük medya kuruluşlarının Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin yer verdikleri konu gündemleri hangi başlık ve metaforlardan oluşmaktadır?

4: Türkiye'nin "COVID-19" mücadelesine ilişkin yapmış olduğu dış yardımlara ilişkin kullanılan başlık ve metaforlar olumlu bir düzeyde midir?

3.2. Söylem Üretimi, İmge Yaratımı, Algı Yönetimi

"Kitle iletişim araçları dikkati belirli konulara çekerek kamu imajları yaratır (imge yaratımı). Gazeteler sürekli kitle içerisindeki bireylerin ne hakkında düşünmeleri, bilmeleri ve hissetmeleri gerektiğini öneren nesneleri sunarlar (algı yönetimi)." (Lang ve Lang, 1959, s.232) (aktaran Severin ve Tankard'dan Çev. Bir ve Sever, 1994, s.367; Atabek, 1998, s.161). Medya çalışmaları literatüründe önemli bir yeri olan "imge" kavramı bir nesnenin —ilgili projede Türkiye'nin— kamuoyunda ortak kabul ve işlerlik gören, ona ait bütün fikir ve yargıların oluşturduğu soyut resim olarak kullanılmaktadır (Anderson ve ark., 2006, ss.115-171). Buna göre bir ülkeye ait imge biraz da farklı kişi ya da kurumlar, farklı halklar ya da ülkeler, kısacası farklı

ilgi ya da çıkar gruplarının algılarından (Guidere, Howard, 2006) ve kavramsal çerçeveden, ki Lakoff ve Johnson'ın ifadesiyle metaforlardan (1980) bağımsız oluşamaz (Aitchison, 2003, ss.159-180). Yukarda tartışılan gündem konusu da bir ülke hakkında imge yaratımında bulunma ve o imgeyi alımlayan grupların algısını yönetme ile doğrudan ilgilidir. Gündem üretilen söylemlerle kendini dışa vururken, imge ve algı söylemde içkin sözcük, metafor, eşdizim ve diğer dilbilimsel öğelerin incelenmesiyle ortaya konur. Yaşadığımız postmodern dönem dikkate alındığında, nesne ile imgenin gittikçe birbirinden ayrıştığı ve uzaklaştığı, hem gerçek hem de figüratif anlamda medya filtreleri vasıtasıyla yapılan manipülasyon ve çarpıtmalar dolayımında birbirinden farklılaştığı görülür (Çıraklı, 2019). Bu durumda medyaları kontrol eden çıkar ve ilgi gruplarının yarattığı imgeler ve yönettiği algılar, çoğunlukla nesnelerin (Türkiye) kendi gerçekliğinden uzaktır. Matheson medya söylemlerinin incelenmesinde "dilbilimsel araçların" (linguistic tools) (Matheson, 2005, s.66) gerekliliğini özenle vurgular. Medya söylemiyle yaratılan imge ve yönetilen algının araştırılmasında ve söylemin algı yönetimi amacıyla nasıl ve ne yönde maniple edildiğinin belirlenmesinde belli "tercihler" (Lexical choice) yapılacağı ve bunların sistemli kategorizasyonu ile bir tür "imge haritasına" (Fields and maps) (Matheson, 2005, ss.20-23) ulaşılacağı görülür. Medya çalışmalarının önemli kavramlarından biri olan çerçeveleme (framing) ipuçlarına bu şekilde ulaşılır. Söylemi oluşturan sözcüklerin seçimi, nelerin seçilip nelerin dışarda bırakıldığı, hangi sözcük ve metaforların ne sıklıkla tekrar ettiği imge yaratım ve imge yaratım ve algı yönetim

süreçlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bulgulardır. Ancak, birbirinden bağımsız gibi görünen bütün güncel ve eski diyakronik söylem verilerinin aynı zamanda senkronik bir veri havuzunda yer aldığı ve sınırlarını ve sonuçlarını tahmin edemeyeceğimiz şekilde birbiriyle etkileşim halinde bulunduğu görülür. İmge yaratım ve algı yönetim süreçleri, literatürde "bilişsel", "duygusal" ve "davranışsal" düzeyler şeklinde ifade edilse de (Severin ve Tankard, 1994, s.6; aktaran Yüksel, 2007, s.577), dijital post-truth çağında süreçler ve söylemler arası arası etkileşim daha karmaşık bir hal almıştır. Nitekim, Lippmann'ın 1922 tarihli "Public Opinion" ("Kamuoyu") isimli kitabında ortaya konan fikirlerin bazıları geçerliğini çoktan yitirmiştir. Roberto A. Busa, "Perspectives on the Digital Humanities" başlıklı yazısında bir tür metinsel gösterge havuzundan (Textual Informatics) bahsederek, belgeler, multimedia araçları ve internetin geldiği noktada bütün bilgilerin toplandığı bir mecrada dilsel göstergelerin, söylemsel verilerin, farklı katmanlarda birbiriyle senkronik ve diyakronik etkileşim içinde olduğunu belirtir ve bunun yeni bir "hermenoytik" yaklaşım doğurduğunu ve ancak dilbilimsel analizlerle somutlanabileceğini anlatır (Schreibman ve ark., 2004, s.17) Bu, belki temelde kabul edilmekle birlikte bütün yirminci yüzyıl boyunca farklı açılardan tartışılan "dilin düşünceyi belirlemesi" fikrinin (Matheson, 2005, s.4-39) çok ötesine geçildiğini göstermektedir. Matheson'un kodlanmış mesajlar ve metinlerarasılık başlığı altında tartışmaya çalıştığı hususlar elbette Suman'ın sözünü ettiği "hermenoytik"ten bağımsız değildir. Kaldı ki, birbirinden bağımsız görünse de üretilen medya söylemleri arasında o metinleri

aşan bir etkileşimi (intertextuality) öngörmek yanlış olmaz. Bu noktada Matheson'un dikkat çektiği gibi, üretilen söylemin sörfçüler (surfer) tabir edilen dijital çağ ve post-truth dönem okurlarına, bu interaktif medya kullanıcısı kitleye (Valdivia, 2003, s.337), medya tabiriyle söylenirse, "satılması" (selling the image) (Matheson, 2005, s,163) konvansiyonel medya ile yeni medya arasındaki hiyerarşik olmayan çok boyutlu ilişkisi ile zannedildiğinin aksine daha da mümkün hale gelir. Bednarek'in Hunstan'a (1994) atıfla vurguladığı bağlambağımlılık (contextdependent) iyice gevşetilerek, diyakronik tarihsel bağlamın dışında dilsel alanda, imgenin ve algının rahatlıkla nesneden koparılabileceği metinlerarası bir "sanal" (imaginary, virtual) alan oluşur, ki bu "evaluative prosody" (Bednarek, 2006. s.8) adı verilen nicel verilerin derlenip, kategorize edilmesi ve kuramsal bir çerçevede yorumlanmasını gerektirir. Dolayısıyla, medya ve söylem üretimi söz konusu olduğunda, artık, Van Dijk'in (1988) meşhur kitabında tartıştığı bireysel ve bilişsel yaklaşımların da çok ötesinde bir noktada bulunulduğunun görülmesi gerekmektedir. İnsanlık, kavram metaforları (bireysel), sosyal anlamlar (diyakronik) önemli olmakla birlikte, imge yaratımı ve algı yönetimi dolayımında yeni bir noktadadır. Bednarek bu nedenle bir tür kareograf (Bednarek, s.116) olan günümüz politikacılarının Shakespeare'den mülhem "all the world's a stage" anlayışına güvenerek gündem oluşturma ve gündem belirleme süreçlerini kontrol etmeye çalışsalar da imge yaratımı ve algı yönetimi süreçlerinde dil ve söylemin insanı aşan evreninde sonuçları kontrol edemeyebileceklerini göstermektedir. Belki de Petöfl'ün (1985) tabiriyle, bu söylemler, kendilerine özerk

bir alan yaratarak muhataplarını etkilemektedirler (second-order of persuasion). Bu nedenle söylemlerin derlembilimsel olarak sistematik bilimsel yöntemlerle araştırılarak ortaya konması daha fazla kritik önem taşımaktadır (Bednarek, 2006, s.67-125).

Çalışma kapsamında Medyaların konu gündemlerini tespit etmek amacıyla medya gündemleri incelenecektir. Bu inceleme nitel veri toplama yöntemi kullanılarak yapılacak ve toplanan verilerin içerik analizleri ise söylem analizi yoluyla yapılacaktır. Çalışma çeşitli ülkelerde İngilizce yayın yapan uluslararası geleneksel ve yeni medyanın COVID-19 salgınına ilişkin -Türkiye özelindeki- konu gündemlerine odaklanmaktadır. Bu nedenle, veriler önce medyaların hem web siteleri hem de sosyal medyadaki konu gündemlerini tespit etmek amacıyla toplanmıştır. Diğer bir deyişle çalışmanın nicel veri analizi bölümünde ana akım medyayı temsil eden ve sosyal paylaşımı en yoğun yapan ABD, İngiltere, Almanya, İspanya ve İtalya'daki, gazeteler ve bu gazetelerin Twitter ve Facebook hesaplarından, anahtar kelimeler girilerek COVID-19 ve Türkiye hakkında çıkmış olan tüm haberler, makaleler ve köşe yazıları toplanmıştır. Toplanan nitel veriler çalışmanın ikinci kısmında derlem araçları sayesinde nicel verilere çevrilmiş ve nicel veriler analize dahil edilmiştir.

3.3. Ana Kitle ve Örneklem

Bu çalışmanın ana kitlesini "5 farklı ülkede İngilizce yayınlanan tüm uluslararası medya kuruluşlarının (gazete, haber ajansları da dahil) hem web siteleri hem de sosyal medya hesapları" oluşturmaktadır. Ana kitlenin oldukça büyük olacağı göz önünde bulundurulduğunda,

projede tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan "amaçlı örnekleme" kullanılmıştır. Tüm tesadüfi olmayan örneklemelerde olduğu gibi, amaçlı örnekleme yönteminde de örnekten evrene genelleme yapma imkânı oldukça sınırlı olmasına rağmen, eğer evren hakkında gerçekten çok kapsamlı bilgilere sahip olunduğu durumlarda amaçlı örnekleme yönteminin iyi bir alternatif örnekleme yöntemi olduğu ifade edilmektedir (Böke, 2009, s.125). Bu yöntem, gündem belirleme araştırmaları için uygun görülmekte ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kushin, 2010, ss.56-57), (Özsalih, 2017).

3.4. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Bu aşamada örneklem olarak 5 farklı ülkede İngilizce yayın yapan ve dünya çapında önde gelen 23 uluslararası medya kuruluşlarının hem web siteleri hem de sosyal medya hesapları seçilecektir ve analiz birimi olarak bu mecralarda yer verdikleri / yayınladıkları haberler, tweetler ve gönderiler incelenecektir. Her bir ülkede örneklem için seçilen medya kuruluşları dünya çapında, saygın ve prestijli medyalar olmalarının yanı sıra, toplumun gündemini de belirleme gücü ve etkisi en yüksek medyalar olarak gösterilmektedir. Çalışmada, Web'de içerik analizi yapan araştırmacılar tarafından da (bkz. McMillan, 2000, s.87) en yaygın kodlama birimi olarak kullanılan "içerik kategorileri" (content categories) kullanılacaktır (Özsalih, 2017, s.212). Bu çalışmada örneklem kapsamındaki tüm medyalar tarafından hem web siteleri hem de sosyal medya hesaplarında belli bir süre boyunca COVID-19 salgınına ilişkin Türkiye özelinde kapsanan/kullanılan konular/metaforlar araştırılacaktır. Bu çalışmada

23 farklı büyük uluslararası medyaların hem web siteleri hem de sosyal medyalarındaki COVID-19 salgınına ilişkin Türkiye özelinde kullandıkları konular/metaforlarla ilgili gündemlerini tespit etmek amacıyla yapılacak olan derlem odaklı içerik analizlerinde, kullanılacak veri toplama araçları aşağıdaki gibidir.

3.4.1. Veri toplama Kriteri

Veriler araştırmacılar tarafından aşağıdaki isimleri verilen ana akım medyaların gazete, Twitter ve Facebook ağlarının her birinin yordamıyla internet üzerinden araştırılmış ve anahtar kelimeler üzerinden veriler (makale, köşe yazısı, sosyal paylaşım ağlarındaki paylaşımlar) toplanmıştır. Veriler toplanırken kullanılmış olan anahtar kelimeler;

1. Corona virus and Turkey
2. COVID-19 and Turkey
3. Turkey medical suppy aid
4. Turkish support for Corona victims
5. CoV2 and Turkey

olarak belirlenmiştir. Bu anahtar kelimeler kullanılarak toplanacak olan veriler Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran 2020 aylarını kapsamıştır. Türkiye'nin COVID-19 ile mücadelesinde başarı yakaladığı ve adını duyurmaya başladığı tarih olan 02 Mart, 2020 tarihi başlangıç olarak alınacak ve o tarihten sonraki 4 ay boyunca veriler gün gün toplanacak ve tüm verilerin toplandığı ve tasarım ölçütlerine uygun bir derlem oluşturulmuştur. Oluşturulmuş olan derlemin adı Cov19TCorp olup

toplam 5 farklı ülkedeki ana akım medya ve yeni medya hesapları araştırılmıştır.

Tablo1: Veri toplanacak ülkeler ve ana akım medya kuruluşları

	Ülkeler	Ana akım medya organları
1	ABD	"The New York Times" "The New York Post" "USA Today" "Los Angeles Times"
2	İngiltere	"The Guardian" "The Times" The Daily Telegraph, "The Mirror" "The Sun"
3	İspanya	"Spain in English" "El-Pais" "Murcia Today" "EFE" "The Olive Press"
4	Almanya	"Der Spiegel" "Die Tageszeitung (TAZ)" "Die Welt"
5	İtalya	"Corriere della Sera" "ANSA" "The Local" "Italia Mia" "Florence Daily News"
6.	İngiltere	"Reuters Haber Ajansı"

Tablo 2 de aynı zamanda çalışmada kullanılan alt derlem bilgileri verilmiştir.

Tablo 2: Cov19TCorp derlem içerikleri

Derlem	Aylar	Veri Kaynakları	Tahmini Derlem boyutu (Kelime sayısı)
ABD Derlemi	2 Mart - 30 Haziran	Ana akım gazeteler ve Sosyal paylaşım ağları	10,000
İngiltere Derlemi	2 Mart - 30 Haziran	Ana akım gazeteler ve Sosyal paylaşım ağları	10.000
İspanya Derlemi	2 Mart - 30 Haziran	Ana akım gazeteler ve Sosyal paylaşım ağları	10.000
Almanya Derlemi	2 Mart - 30 Haziran	Ana akım gazeteler ve Sosyal paylaşım ağları	10.000
İtalya Derlemi	2 Mart - 30 Haziran	Ana akım gazeteler ve Sosyal paylaşım ağları	5.000
İngiltere	2 Mart - 30 Haziran	Reuter haber ajansı	5.000

COVID-19 salgını ve Türkiye'nin yapmış olduğu yardımlar ile ilgili olarak derlem tabanlı bir analiz yapılacak ve özellikle metafor ve metafor görevi gören eşdizim (collocation) kelimeler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu eşdizimsel kelimeler anahtar kelimelerimizi kapsayacak şekilde dizinlerden çıkarılacaktır. Seçilen anahtar kelimeler yukarıda verilmiştir.

3.4.2. Derlem Analiz Araçları

Derlem çalışmalarının otantik ve gerçek tabanlı dil örneklerinin örneklemesi ve analizindeki sergilemiş olduğu yüksek başarısı ve performansıyla, bu projede kullanılmasına karar verilmiştir. CovTurkCorp2020 derleminin tasarım kriterleri oluşturulurken toplam evreni temsil etmesi ve büyüklüğü kriterleri göz önüne alınarak belirlenmiştir (McEnery ve Wilson, 2001; Biber, 1993). Oluşturulan

tüm makale, haber ve köşe yazısı dosyaları derlem analizi yapmak amacıyla Sketch Engine ve AntConc 3.4 adlı internet tabanlı derlem araçlarına yüklenmiş ve bu programlar üzerinden analizler yapılmıştır. Sketch Engine programı dilbilimciler, sözlük bilimciler ve çevirmenler tarafından yaygın olarak kullanılan ve 500'den fazla hazır derlemler içeren ve 90'dan fazla dilde analiz yapabilen, geniş içerikli web tabanlı bir programdır. Projede metaforların ve başlıkların türleri, çeşitli gruplamalar ve bilgi tabloları bu program ile yapılmıştır. Ayrıca projede derlem tabanlı diğer analizler için yine web tabanlı diğer bir derlem aracı kullanılmıştır. AntConc 3.4 derlem aracı diğerinden farklı olarak araştırılan kaynaklarda çok kullanılan terimlerin (metaforların) veya bu terimlerin geçtiği cümlelerin tüm örneklerini bulmak için, metinlerdeki kelimeleri alfabetik ve sıklık sırasına göre listelemek ve metinlerdeki öne çıkan sözcükleri bulmak için kullanılmıştır.

3.4.3. "Cov19TCorp" Derlemi Tasarım Kriterleri

Proje kapsamında toplanacak olan dil verilerini (İngilizce terimler) bağımsız sözcükleri, metaforları, söz öbeklerini ve cümle yapılarını örnekleyen özel amaca yönelik ve bu yönde katı tasarım kriterlerine göre oluşturulacak olan bir derlemidir (Cov19TCorp) (Leech, 1991; Sinclair, 1991). Güçlü tasarım kriterlerine sahip olarak oluşturulacak olan Cov19TCorp derlemi toplam evreni temsil etmesi ve büyüklüğü kriterleri göz önüne alınarak oluşturulacaktır (McEnery ve Wilson, 2001; Biber, 1993). Derlemin oluşturulmasından gözetilen tasarım kriterleri Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3: CovTurkCorp2020 tasarım kriterleri

CovTurkCorp2020 veri havuzu	**Derlem ve Tasarım ölçütleri**	
Özel Derlem	CovTurkCorp2020	
CovTurkCorp2020 Derlem Tasarım Ölçütleri	Dil	İngilizce (Yazılı)
	Metin türü	Makale, Köşe yazısı, Twitter ve Facebook paylaşımları
	Kapsam	COVID-19- Corona-Türkiye-Yardım
	Teknik içerik	Anlatı dili
	Seviye	İleri
	Araç	Basılı eser
	Eser başı ortalama sözcük sayısı	300-5000

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu kısmında katı tasarım ölçütlerine göre derlenmiş olan CovTurkCorp2020 derleminde bulunan leksikal özellikler sırasıyla türlerine ve birlikte kullanıldıkları tamamlayıcılarına göre sıklık analizine tabi tutulmuşlar ve elde edilen veriler öncelikle nitel olarak ifade edilmiş ve nicel olarak da tablo ve figürler ile görselleştirilmişlerdir. Kullanıcı dostu arayüzü ile "Sketch Engine" programı tablo ve diğer görsellerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu görsellerden bazıları kelime türlerine göre en sık kullanılmış olan (f:50) ve 4 temel cümle ögesini oluşturan (isim, fiil, sıfat, zarf) sözcüklerin frekans ve toplam içindeki yüzdeliklerinin bir arada verildiği tablodur. Bir diğer tabloda ise İngilizce de çok kullanılan ve bizim derlemimizde en sık biçimde görülen 3'lü, 4'lü ve 5'li kelime gruplarının yine frekansa göre dağılımları verilmiştir. Bu tablo aynı zamanda bize Türkiye'nin COVID-19 mücadelesini ve diğer ülkelere bu bağlamda yaptığı yardımları anlatan sözcüklerin toplandığı ve

üzerinde yorum yapılmasını kolaylaştıran önemli bir veri tablosudur. Bir diğer tablo yine3'lü, 4'lü ve 5'li kelime gruplarından oluşan anahtar kelimeler tablosudur. Bu tablo önceki tablolardan farklı olarak tematik kelimeleri veya kelime gruplarını belirleyip bize konu hakkında daha doğru yorum yapabilmemizi sağlayacak ipuçlarını vermektedir. Son tablo grubu işe isim ve sıfatların hemen ardından gelen (isim+1; sıfat+1) tamamlayıcılarını bize vermektedir. Nitelenen isimler ve niteleme görevi gören sıfat grubu kelimelerin frekans ve yüzdelik bilgileri da ayrıca verilmektedir. Son olarak seçilen iki anahtar kelimenin bir arada kullanıldığı en yakın tamamlayıcılar (complements+1) olarak gösterirmiştir.

Tablo 4: CovTurkCorp2020 derleminde en sık kullanılan sözcükler

İsim	**f**	**%**	**Fiil**	**f**	**%**
Turkey	615	11	say	428	16
coronavirus	327	5	allow	118	4
country	281	5	wear	87	3
case	169	3	take	58	2
number	169	3	announce	75	2
May	167	3	accord	75	2
people	167	3	confirm	74	2
COVID-19	166	2	report	73	2
Istanbul	160	2	ease	69	2
Ankara	139	2	include	68	2
Death	138	2	do	63	2
Pandemic	135	2	continue	61	2
outbreak	125	2	leave	54	2
restriction	124	2	go	53	2
day	120	2	reopen	52	1

mask	113	2	add	51	1
health	107	1	show	51	1
government	105	1	start	51	1
measure	100	1	follow	47	1
hour	98	1	return	47	1
home	98	1	rise	46	1
infection	97	1	remain	45	1
time	94	1	come	44	1
virus	86	1	recover	43	1
lockdown	85	1	make	42	1
week	83	1	see	41	1
prayer	82	1	impose	40	1
year	82	1	open	39	1
Health	80	1	bring	37	1
Erdogan	76	1	work	36	1
month	75	1	resume	36	1
curfew	74	1	die	35	1
Friday	72	1	lift	35	1
face	71	1	begin	35	1
flight	71	1	stand	34	1
city	70	1	warn	34	1
economy	70	1	reach	33	1
June	68	1	close	33	1
Koca	67	1	expect	33	1
mosque	65	1	get	31	1
spread	64	1	tell	31	1
patient	63	1	mark	30	1
citizen	62	1	test	30	1
world	62	1	hit	29	1
Wednesday	58	1	increase	28	1
Minister	58	1	declare	28	1

life	58	1	send	28	1
Sunday	57	1	age	28	1
Toplam	**5573**			**2639**	

Sıfat	**f**	**%**	**Zarf**	**f**	**%**
new	158	8	only	45	25
Turkish	110	5	nearly	26	14
first	110	5	gradually	19	10
more	110	5	currently	13	7
last	93	4	globally	10	5
other	92	4	previously	10	5
many	59	3	initially	9	5
public	55	2	significantly	8	4
high	55	2	slightly	8	4
social	50	2	mostly	7	3
daily	49	2	usually	7	3
past	48	2	especially	7	3
low	47	2	quickly	7	3
economic	45	2			
medical	44	2			
domestic	43	2			
second	40	2			
total	38	1			
due	34	1			
such	32	1			
protective	32	1			
local	32	1			
international	31	1			
late	29	1			
senior	27	1			
pandemic	25	1			

global	24	1	
four-day	23	1	
national	23	1	
few	23	1	
open	22	1	
positive	22	1	
normal	22	1	
previous	21	1	
most	21	1	
young	20	1	
nationwide	20	1	
large	20	1	
big	20	1	
limited	20	1	
least	20	1	
early	20	1	
Muslim	19	1	
several	18	0.9	
possible	18	0.9	
strong	18	0.9	
strict	18	0.9	
Toplam	**1920**		**176**

Tablo 4 cümlenin 4 temel öğesi olan elemanların çalışılan derlem üzerinden sıklık dağılımını göstermektedir. Bu dağılıma bakılacak olursa öncelikle ilk 9 ismin hepsinin korona virüsü, ülke içindeki şehirlere dağılımı, sayısı ve zamanı ile ilgili bilgi veren içerikten oluştuğu görülmektedir. Sayısal dağılım "case", "number" ve "people" kelimeleri ile ifade edilirken aynı zamanda korona virüsün

etkili olduğu yerlerin öncelikle “Ankara” ve “İstanbul” üzerinden konuşulduğu görülmektedir. Frekans aralığı 135-100 arası olan ikinci gruptaki kelimelere bakacak olursa bu kelimelerin daha çok korona ile mücadeleye başlanıldığı izlenimi veren “restriction”, “mask”, “health” ve “measure” gibi kelimeleri sık miktarda kullanılmasından anlaşılmaktadır. Üçüncü grupta yer alan “hour”, “time”, “week” ve “year” gibi kelimelerin sıkça kullanılmasından da anlaşılacağı üzere korona ile mücadelenin zamansal bir boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda “lockdown” ve “home” kelimelerinin kullanımından da anlaşılacağı üzere mücadele için alınan ilk önlemlerden birinin “Hayat eve sığar” veya “Evde kal” sloganlarından da anlaşılacağı üzere insanların evden çıkmamaları yönünde olduğu söylenebilir. Tablo 4’ün ilk sütununda görülen diğer kelimeler temelde “sayısal dağılım, mücadele yöntemi, evde kalma” temaları etrafında oluşturulmuş olduğu görünmektedir. Bu tabloda en dikkat çekici ve tartışmaya değer öğelerden biri “case” (vaka) kelimesinin kullanım sıklığıdır. Sütunun zaten makul nicel aralıkta yer alan ve öngörülebilirliği ölçüsünde değerlendirme dışı tutulması mümkün “Turkey”, “coronavirus” ve” country” sözcüklerinden sonra, “vaka” sözcüğü en sık kullanılan ve bir üstte yer alan “Turkey, coronavirus ve country” sözcükleriyle birlikte “anıştırılan” sözcüktür. Bir başka ifadeyle “Turkey, coronavirus, country, case” sözcüklerinin en yüksek frekansta birlikteliğinin bu sözcükler arasında çağrışım bağıntısı ve seyahat kısıtlamaları açısından olumsuz algı oluşturacağı öngörülebilir. Bu sütunda yer alan ve büyük çoğunluğu görece teknik ve nötr olan sözcük arasında orta sıklıkta tekrarlanmış olan “Mosque”

sözcüğü ise bir algı yaratmaktan çok var olan bir algının yansıması olarak okunabilir. Nitekim, bu desenin Türkiye ve İslam algısını pekiştireceği söylenebilir. Tartışılması gereken bir diğer nokta ise ikinci sütunda "eylem" türü sözcüklerde görülmektedir. İç basından takip edilebildiği kadarıyla ve yukarıda da değindiğimiz gibi Türkiye bu süreçte "gönderdiği" (send) yardımlarla ön plana çıkmıştır. Şaşırtıcı sonuç ise "send" sözcüğünün sütunun en düşük sıklıkta tekrarlanan kelimeler arasında yer almasıdır. Yine aynı sütunda "say" sözcüğü bir eylem türü sözcük olarak ve "söylem-eylem" ikiliği ekseninde değerlendirildiğinde sütunun en başında yer alması ilginçtir. Bu tarafsız biçimde verilmiş demeçlerin haberleştirilmiş olmasına bir gönderme olabileceği gibi uluslararası basının Türkiye'nin bizzat gerçekleştirdiği ve deyim yerindeyse "tekemmül etmiş" eylemlerine yeterince yer verilmediği kuşkusu doğurmaktadır. Bu sütunda "recover" (iyileşme/iyileşen vaka) sözcüğünün ortalarda yer alması ise ilgili medyalarda iyileşen vakalara da yer verildiğini göstermektedir. Sıfat türü sözcüklerin yer aldığı üçüncü sütunda tartışılması gereken iki önemli sözcük göze çarpmaktadır: Vaka sayısı ile ilintili, semantik prozodisi olumsuz "high" (yüksek) ve "big" (büyük) sözcüklerinin bu sütunun en başında yer alması öte yandan Türkiye'nin mücadele kapasitesine yönelik "strong" ve "strict" sözcüklerinin ise sütunun en altında yer alması ters bir korelasyon yaratmaktadır.

Tablo 5: CovTurkCorp2020 derleminden seçilen anahtar isimler ve tamamlayıcıları (isim+1)

Coronavirus	**f**	**%**	**Pandemic**	**f**	**%**	**Government**	**f**	**%**
outbreak	35	28	killed	8	24	opened	19	29
pandemic	34	28	led	4	12	postponed	15	23
cases	16	13	reached	4	12	announced	5	8
restrictions	14	11	spotlighted	3	9	confirmed	4	6
death	10	8	hurting	3	9	permitted	3	5
contact	8	7	ravaged	3	9	ımplemented	3	5
patients	6	5	halted	2	7	allowed	3	5
						begun	3	5
						ordered	3	5
						looking	3	5
						assisting	2	3
						preparing	2	3
						lifting	1	2
Toplam	**123**			**33**			**66**	

Tablo 5'te sık kullanılmış "isim" gruplarından üç tanesinin +1 tamamlayıcıları görülmektedir. Anlaşılacağı üzere "Coronavirüs" ve "Pandemic" kelimelerinin tamamlayıcıları tamamen prosodik olarak "negatif" yüklü tamamlayıcılardan seçilmiştir. Bu durum salgınla mücadele de kullanılan dilin diğer bazı ülkeler hakkında olduğu gibi olumsuz bir anlam yüküyle ve söylemiyle oluşturulduğu izlenimi vermektedir. "Government" kelimesinden sonra kullanılan tamamlayıcıların hemen hemen hepsinin korona virüsü ile mücadele konusundan alınan tedbirlerini, kararların ve eylem şekillerinin ifadesi şeklinde görülmektedir.

Yine Tablo 4'te en sık biçimde kullanılan "fiil" yapıları da belirli temalar etrafında sıralandığı izlenimini vermektedir. Örneğin sıklık derecesi en yüksek olan ilk 10 fiil içinde, "say", "announce", "confirm", "allow", "include" ve "report" gibi fiiller korona ile ilgili mücadele de bir üst yapının oluşturulduğu ve bu yapının korona ile ilgili mücadeleye iletişimsel merkezde yön verdiği izlenimi doğurmaktadır.

Sıfat yapıları ise Tablo 4'te görüldüğü üzere belirli bir tematik bir örüntü göstermemiştir. En sık kullanılan "new", "Turkish", "first" ve "more" gibi sıfatlar kendi içlerinden anlamlı görülürken, sıklık sıralaması olarak bir bütünlük anlatan anlam aurası oluşturmuş gibi görünmemektedir. İkinci grupta kullanılan "economic", "domestic", "local" ve "international" gibi sıfatlar ise bu mücadelenin hem dışarıda hem de içeride bazı yansımaları olduğu izlenimi vermektedir. Tablo 6 de ise kullanılan sıfatlardan altı (6) tanesinin +1 tamamlayıcıları görülmektedir. "New" kelimesi ile yüklenen olumsuz anlam aurası "Turkish" sıfatına taşınmamış ve ekonomi ağırlıklı (lira, Airlines, economy) bir anlam aurası içinde verildiği görünmektedir. Aynı şekilde "international" sıfatının nitelediği her iki kelimede ekonomik bir veriye ışık tuttuğu düşünülmektedir. "economic" sıfatından ise sonuç odaklı olarak bahsedilmiş ve olası etkileri ya da etkilenme derecesi ifade edilmiştir.

Tablo 6: CovTurkCorp2020 derleminden seçilen anahtar sıfatlar ve tamamlayıcıları (sıfat+1)

New	**f**	**%**	**Turkish**	**f**	**%**	**International**	**f**	**%**	**Economic**	**f**	**%**	**Protective**	**f**	**%**
coronavirus	35	35	Airlines	8	22	flights	12	75	activity	5	31	suits	7	33
cases	26	26	lira	8	22	cooperation	4	25	fallout	5	31	gear	5	23
deaths	12	12	Statistical	4	11				impact	3	19	equipment suit	6	29
normal	8	8	soccer	4	11				confidence	3	19		3	14
infections	8	8	government	5	14									
confirmed	6	6	economy football	4	11									
financing	4	4		3	8									
Toplam	***99***			**36**			**16**			**16**			**21**	

Tablo 6'nın alt kısmında yer alan "Protective" sıfatı pandemi süresince kullanılacak olan ekipmanları tanımlamak için kullanılmış ve bunun dışından diğer anlam aurası taşıdığına rastlanılmamıştır.

Tablo 7: CovTurkCorp2020 derleminde bulunana 3, 4 ve 5 kelimelik gruplar (N-grams)

3 n-grams	**f**	**4 n-grams**	**f**	**5 n-grams**	**f**
the number of	86	for protection against the	45	face masks for protection against	49
the spread of	51	protection against the coronavirus	37	for protection against the coronavirus	37
for protection against	50	masks for protection against	30	wearing face masks for protection	27
protection against the	46	face masks for protection	30	masks for protection against the	27
against the coronavirus	45	the spread of the	28	for the first time in	23
in the past	40	wearing face masks for	27	to control the spread of	20
of the coronavirus	33	Health Minister Fahrettin Koca	27	the government in an attempt	18
the end of	32	the first time in	25	in an attempt to control	18
spread of the	32	for the first time	24	government in an attempt to	18
wearing face masks	30	to control the spread	20	declared by the government in	18
masks for protection	30	the spread of coronavirus	20	control the spread of coronavirus	18

face masks for	30	control the spread of	20	by the government in an	18
President Recep Tayyip	30	out for four hours	19	attempt to control the spread	18
the new coronavirus	29	mask for protection against	19	an attempt to control the	18
the coronavirus pandemic	28	face mask for protection	19	mask for protection against the	17
Minister Fahrettin Koca	28	President Recep Tayyip Erdoğan	19	wearing a face mask for	16
the first time	27	the government in an	18	homes for the first time	16
Health Minister Fahrettin	27	in an attempt to	18	a face mask for protection	16
in the country	25	government in an attempt	18	curfew declared by the government	14
first time in	25	declared by the government	18	to leave their homes for	13
as the country	25	by the government in	18	youngest population were allowed to	12
were allowed to	24	attempt to control the	18	with the sound of children	12
the United States	24	an attempt to control	18	were allowed to venture out	12
for the first	24	wearing a face mask	17	venture out for four hours	12
total number of	23	homes for the first	16	under to leave homes for	12
of the pandemic	23	a face mask for	16	to venture out for four	12
due to the	23	leave their homes for	15	to leave homes for the	12
of the virus	22	in the first quarter	14	to fight to coronavirus outbreak	12
for four hours	22	curfew declared by the	14	the spread of the coronavirus	12
to control the	21	to leave their homes	13	the sound of children as	12
in the first	21	to leave homes for	13	sound of children as Turkey	12
Recep Tayyip Erdoğan	21	the total number of	13	some restrictions in place to	12
spread of coronavirus	20	the end of the	13	restrictions in place to fight	12
in the last	20	spread of the coronavirus	13	population were allowed to venture	12
control the spread	20	youngest population were allowed	12	pm on Wednesday as Turkey	12
the government in	19	with the sound of	12	place to fight to coronavirus	12
the coronavirus outbreak	19	were allowed to venture	12	out for four hours between	12
out for four	19	venture out for four	12	on Wednesday as Turkey eased	12
mask for protect	19	under to leave homes	12	of children as Turkey allowed	12
face mask for	19	to venture out for	12	leave homes for the first	12
by the government	19	to fight to coronavirus	12	in place to fight to	12

one of the	18	the sound of children	12	filled with the sound of	12
number of cases	18	sound of children as	12	eased some restrictions in place	12
in an attempt	18	some restrictions in place	12	country's youngest population were allowed	12
government in an	18	restrictions in place to	12	as Turkey eased some restrictions	12
declared by the	18	population were allowed to	12	and under to leave homes	12
attempt to control	18	pm on Wednesday as	12	allowed to venture out for	12
an attempt to	18	place to fight to	12	Wednesday as Turkey eased some	12
wearing a face	17	on Wednesday as Turkey	12	Turkey eased some restrictions in	12
		of children as Turkey	12		
Toplam	**1314**		**884**		**767**

Tablo 7 de, CovTurkCorp2020 derleminde bulunan 3, 4 ve 5 kelimelik gruplar frekansları ile verilmiştir. Özellikle 5'li kelime gruplarına bakıldığında en sık kullanılan (f.140) ilk 4 kelime grubu korona virüsten korunma üzerine kullanılan bir söylem yoğunluğu göstermektedir. Bu grubun hemen ardından gelen ilk sekiz kelime grubu ise hükümet tarafından salgının kontrol altına alınmasına dair söylem yoğunluğunu taşımaktadır. Düşük frekanslı kelime gruplarında ise benzer söylem yoğunluğu, kısıtlı çıkış serbestliği, virüs ile savaş ve tedbirlerin yumuşatılması ile ilgili haberler ile desteklenmiştir. 4'lü kelime gruplarında ise aynı şekilde virüse karşı korunma, virüsün yayılımını kontrol etmek ve çıkış serbestliği gibi tematik başlıklar altından toplayacağımız söylemlerden meydana gelmiştir. 3'lü kelime gruplarının aynı şekilde 4'lü ve 5'li grupları destekler mahiyette içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

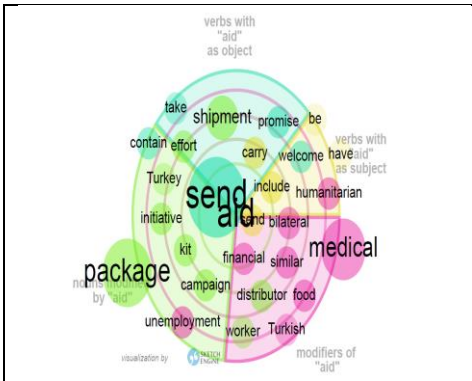
Tablo 8: CovTurkCorp2020 Derleminde Bulunan Tekli ve Çoklu **Anahtar Kelimeler** (unigrams-bigrams ve trigrams)

Unigrams	**f**	**Bigrams**	**f**	**Trigrams**	**f**
Turkey	615	death toll	49	coronavirus death toll	10
coronavirus	327	new coronavirus	35	coronavirus contact tracing team	8
pandemic	160	coronavirus outbreak	34	controlled social life	7
Istanbul	160	coronavirus pandemic	33	white protective gear	5
Ankara	139	wearing face	30	total death toll	5
Turkish	137	social distancing	27		
outbreak	125	face mask	21		
AP	98	public garden	19		
lockdown	88	four-day curfew	15		
Erdogan	76	health minister	15		
curfew	74	intensive care	15		
Koca	67	health ministry	14		
mosque	65	second wave	13		
reopen	52	nationwide lockdown	11		
Ozbilici	41	first case	11		
Burhan	41	two-day curfew	10		
Tayyip	40	coronavirus death	10		
Fahrettin	36	contact tracing team	9		
Erdoğan	35	tracing team	9		
Eid	35	coronavirus contact	8		
lira	33	turkish lira	8		
Recep	33	normalization process	8		
distancing	30	muslim holiday	8		
Gurel	28	respiratory disease	8		
Emrah	28	populous city	7		
Ramadan	28	contact tracing	7		
MAY	23	overall number	7		
tracer	20	two-month lockdown	6		

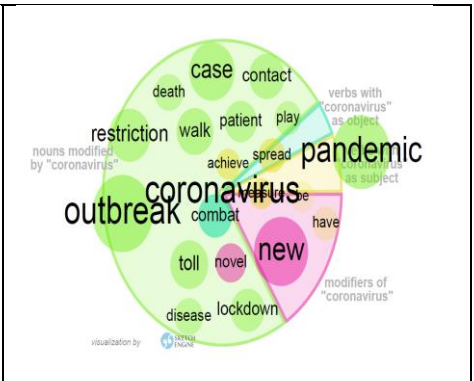
normalization	19	going house	6
disinfect	19	intercity travel	6
Bazaar	17	novel coranavirus	6
Anadolu	16	health tourism	6
Bayram	15	televised address	6
Intercity	15	medical tourism	6
Albayrak	14	medical aid	6
PPE	13	bilateral trade	6
Ataturk	11	limited ceremony	5
Kugulu	11	daily coronavirus	5
Hagia	10	stay-at-home order	5
Baklava	10	101st anniversary	5
Antalya	10	user density	5
Shaikh	10	total death	5

Tablo 8 de bir önceki tablodan farklı olarak CovTurkCorp2020 derleminde bulunan tekli ve çoklu *anahtar kelimeler* tablo halinde ve frekanslı olarak sunulmuştur. Tablo 8'e genel hatalarıyla baktığımızda özellikle tekli anahtar kelime grubunda "Turkey", "coronavirus", "pandemic" ve "İstanbul" kelimelerinin bir arada ve listenin başından bulunması, yabancı medyanın Türkiye'yi nasıl gördüğü konusundan bazı ipuçları vermektedir. Daha sonraki tekli anahtar kelimelerin "outbreak", "lockdown" ve "curfew" şeklinde devam etmesi de bu ipuçlarını destekler mahiyettedir. İkili anahtar kelime gruplarında ise en sık kullanılan kelime gruplarının "death toll", "new coronavirus", "coronavirus outbreak", "coronavirus pandemic", "social distancing" ve "face mask" şekillerinde gitmesi de yabancı medyanın Türkiye'nin corona virüs ile mücadelesine tek yönlü veya taraflı baktığı ile ilgili

bir algı uyandırmaktadır. Üçlü anahtar kelime gruplarında ise batı medyası Türkiye ile ilgili vurgulu olarak salgına bağlı ölüm oranlarını, salgın izleme ekiplerini, kontrollü sosyal hayat ve koruyucu maske giymenin önemi hakkında ağırlıklı olarak haberler yapmışlardır. Veriler dikkatle incelendiğinde "bigram" ve "trigram" sütunlarında "death toll" (ölüm sayısı) ibaresinin en yüksek sıklıkta olduğu görülecektir. Diğer verilerle birlikte değerlendirildiğinde özellikle bigram ve trigram ifadelerde dahi uluslararası Türkiye'ye "özgü", spesifik bir dil ve söylemin geliştirilmediği anlaşılmaktadır. "Türkiye", "Erdoğan" ve "Koca" sözcükleri çıkarılsa hangi ülke olduğu kesinlikle anlaşılamayacak bir teknik dil kullanılmış olması ve bu sütunlarda "aid" sözcüğünün hiç yer almamış olmaması dikkat çekicidir. Veriler yorumlandığında karşımıza çıkan bir diğer şaşırtıcı gerçek ise çalışmada ele alınmış ve derlem içerik analizinin yapıldığı bu söylemlerin nerdeyse tamamen "steril" ve "duygulardan arınmış" olmasıdır. Denebilir ki, Türkiye hakkında belki de ilk kez bu derece rasyonel, steril, duygulardan arınmış bir dil kullanılmıştır.

Diyagram 1: "Aid" sözcüğünün yakın çevresi

Diyagram 2: "Coronavirüs" sözcüğünün yakın çevresi

Anahtar kelime olarak seçilen ve Türkiye'nin COVID-19 kapsamında yaptığı dış yardımları ve mücadelesini temsil eden "Aid" ve "Coronavirüs" kelimeleri üzerinden yapılan görselleştirmeler sonucunda bu kelimelerin birlikte kullanıldıkları en yaygın kelimeler yukarıdaki diyagramlarda görülmektedir.

Diyagram 1'de görüldüğü üzere "aid" sözcüğünün en yakınındaki kelimeler "send", "include" ve "financial" olup bu yönüyle yapılan yardımların kastedildiğini anlıyoruz. Hedef sözcüğümüz olan "Aid" aynı zamanda nesne durumundan kullanıldığı zaman en çok "carry", "shipment" ve "promise" gibi sözcükler tarafından tamamlanmış ve yine bu durum bir öncekini destekler nitelikte ortaya çıkmıştır. Aynı kelimenin nitelediği kelimelere bakarsak "kit" ve "campaign" kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz. Bu kullanımlar genel söyle kurgusunu destekler nitelikte olduğu da ayrıca görülmektedir.

Diyagram 2'de ise "Coronavirüs" sözcüğünün en yakınındaki kelimeler "combat", "measure" ve "achieve" olup bu yönüyle hem bir savaş metaforu hem de bir mücadele içinde olunduğunun göstergeleri olarak anlıyoruz. Hedef kelimenin daha uzağından olan kelimelerin tamamı negatif prosodi özelliği taşıyan "restriction", "death", "toll", "patient", "contact", "disease" ve "lockdown" gibi kelimelerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin salgınlar başarılı bir şekilde mücadele ettiğini gösteren bir kelime grubuna rastlanmamıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin COVID-19 sürecinde yerel ve küresel ölçekte gösterdiği sıra dışı performansın medya görünürlüğünün son gelişmeler ışığında nicel ve nitel olarak değerlendirildiği bu çalışmada, Türkiye'nin gösterdiği performansa ilişkin imge yaratımı ve algı yönetimi açılarından derlem-bilimsel söylem analizleri yapılmıştır. Bu amaçla örneklem olarak 5 farklı ülkede İngilizce yayın yapan ve dünya çapında önde gelen 23 uluslararası medya kuruluşunun hem web siteleri hem de sosyal medya hesapları seçilmiş, analiz birimi olarak bu mecralarda yer verdikleri/yayınladıkları haberler, tweetler ve gönderiler incelenmiştir. Çalışmada, Web'de içerik analizi yapan araştırmacılar tarafından da en yaygın kodlama birimi olarak kullanılan "içerik kategorileri" kullanılmıştır. Anahtar sözcükler üzerinden COVID-19 ve Türkiye hakkında çıkmış tüm haberler, makaleler ve köşe yazıları toplanmış ve derlem araçlarının yardımıyla nicel verilere çevrilmiştir ve analiz edilmiştir.

Bu incelemeler sonuncunda Türkiye'nin COVID-19 mücadelesi ve yaptığı dış yardımlara ilişkin geleneksel ve yeni yabancı medyada söylem üretilmiş olmakla birlikte bu içeriklerin mücadeleyi yeterince yansıtmaktan uzak olduğu söylenebilir. Bu medyaların COVID-19 ile ilgili Türkiye'nin performatif etkisini yeterince satırlarına taşımamış oldukları söylenebilir. Nitekim, çalışma kapsamında verilen mücadeleye ilişkin söylemlerde figüratif bir dil benimsenmediği, biçemsel unsurların ön plana çıkmadığı ve belirgin metaforların kullanılmadığı görülmüştür. Sıkça kullanılan kelime ve kelime

grupları ise çok kısıtlı ve genelde "duygusuz" (non-emotive) ve kısmen olumsuz prosodik algısı olan "savaş, hastalıklar mücadele, ölü sayısı ve korunma yöntemleri'' üzerinde oluşturulmuş olduğu gözlemlenmektedir. Buradan Türkiye'nin başarılı mücadelesinin ve yapmış olduğu dış yardımların geniş okuyucu kitleleri tarafından yeterince anlaşılamamış olabileceği veya buna dönük algının yeterince güçlü şekilde oluşmadığı yönünde kuşku doğurmaktadır.

Çalışmanın asıl önemli bulgusu ise, apologetik tutum terkedilip serinkanlı ve nesnel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, Türkiye'nin COVID-19 sürecindeki performansına ilişkin üretilen söylemin son derece duygulardan arındırılmış (non-emotive) olmasıdır. Resmin bütünlüğü dikkate alındığında "bilimsel", "tıbbi" ve "diplomatik" nesnellikte bir terminoloji kullanıldığı görülmektedir. Aslında bu durum, Türkiye'nin bir başarısı olarak da okunabilir. Bu da uluslararası medyaların Türkiye söz konusu olduğunda daha önce pek rastlanmamış nesnel bir dil kullandığını göstermektedir; ki bu, üretilen söylemlerde "biçemsel" unsurların azlığını açıkladığı gibi figüratif dile başvurulmamasını ve metafor kullanılmamasını da izah etmektedir. Nitekim, beklendiğinin tersine Türkiye ve COVID-19 bağlamında üretilen söylemlerde metaforik dile hiç rastlanmamıştır. Kullanılmış sözcükler ve bunların sıklığı derlem alanının konusu olmakla birlikte, üretilen söylemlerdeki duygu ve metafor yokluğu sosyal-psikolojinin ve göstergebilimin araştırma sahasına girmektedir. Bu açıdan, figüratif dilin ve metaforların eksikliği ayrı bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Aitchison, J., Diana M. L. (2003). New Media Language. London: Routledge.

Anderson, S. A., Bateman, H., Harris, E., McAdam K. (2006). Dictionary of Media Studies. London: A & C Black.

Atabek, N. (1998). "Gündem Belirleme Yaklaşımı", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 7, 155-174.

Baker, P., Costas G., McEnery T. (2013). Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press. Cambridge: Cambridge University Press.

Bednarek, M. (2006). Evaluation in Media Discourse. London-New York: Continuum.

Biber, D. (1993). Sayfa 243. Representativeness in Corpus Design. Literary and Linguistic Computing. Oxford: Oxford University Press.

Böke, K. (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

Çıraklı, M. Z. (2019). "Mitosun Mitosu: Edebiyat ve Eleştirinin Doğası", Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2019 Eleştiri ve Kuram Özel Sayısı. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Danesi, M. (2008). Why It Sells: Decoding the Meanings of Brand Names, Logos, Ads, and Other Marketing and Advertising Ploys (The R&L Series in Mass Communication) Rowman & Littlefield Publishers (September 21, 2007), 61-62.

Demmen, J. E., Semino, E., Demjen, Z., Koller, V., Hardie, A., Rayson, P., Payne, S. (2015). "A computer-assisted study of the use of violence metaphors for cancer and end of life by patients, family carers and health professionals", International Journal of Corpus Linguistics, 20(2), 205–231.

Dunn, S. W. (2009). "Candidate and Media Agenda Setting in the 2005 Virginia Gubernatorial Election", Journal of Communication, 59(3), 635–652.

Guidere, M., Howard, N. (2006). "The Clash of Perceptions." Center for Advanced Defense Studies, Defense Concept Series, 2006(March), 1.

King, P. (1994). Issue Agendas in the 1992 Taiwan Legislative Election, Doctor of Philosophy, the University of Texas, Austin, May 1994.

Kushin, M. J. (2010), Tweeting the Issues in the Age of Social Media? Intermedia Agenda Setting Between the New York Times and Twitter, Doctor of Philosophy, Washington State University, Edward R. Murrow College of Communication, May.

Lanosga, G. (2008). "Blogs and Big Media: A Comparative Study of Agendas", Conference Papers, International Communication Association, 1-25, Indiana University, School of Journalism, April 30.

Lakoff, G., Johnson M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago-London: The University of Chigago Press.

Leech, G. (1991). "The state of the art in corpus linguistics". Editörler: Aijmer, K., Altenberg, B. English corpus linguistics, London, New York: Longman.

Lippmann, W. (1922). Public Opinion. New York: Harcourt, Brace and Company.

Matheson, D. (2005). Media Discourses: Analysing Media Texts. Berkshire: Open University Press McGraw-Hill Education Series.

McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1972) "The Agenda Setting Function of Mass Media", Public Opinion Quarterly, 36(2), 176-187.

McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1984). "The Agenda Setting Function of the Press", Graber, D. A. (Der.), Media Power in Politics içinde,Congressional Quarterly Inc., Washington, 63-72.

McEnery, T., Wilson, A. (2001). "Corpus linguistics (2nd ed.)", Edinburgh: Edinburgh University Press.

McMillan, Sally J. (2000). "The Microscope and the Moving Target: The Challenge of Applying Content Analysis to the World Wide Web", Journalism & Mass Communication Quarterly, Vol. 77, No. 1, pp. 80-98.

Özsalih, A. (2017). Sosyal Medyada Medyalar Arası Gündem Belirleme: ABD ve Türkiye'de Twitter Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul.

Petöfl, J. S. (1985). Discourse and Communication Research in Text Theory. Berlin: De Gruyter.

Schreibman, S., Siemens, R, Unsworth, J. (2004). A Companion to Digital Humanities. Oxford: Blackwell.

Semino, E., Demjen, Z., Demmen, J. E. (2018). An integrated approach to metaphor and framing in cognition, discourse and practice, with an application to metaphors for cancer. Applied Linguistics, 39(5), 625–645.

Severin, W. J. & Tankard, J. W. (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları, Çev. Ali Atıf Bir ve N. Serdar Sever, Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi Yayınları, Eskişehir.

Sinclair, J. (1991). Corpus, concordance, collocation. Oxford: Oxford University Press.

Valdivia, A. N. (2003). A Companion to Media Studies. Oxford: Blackwell.

Van Dijk, T. A. (1988). News analysis. Case studies of international and national news in the press. Hillsdale, NJ: Erbaum.

Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?" Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 571-586.

BÖLÜM 7

ÇEŞİTLİ GIDA SEKTÖRLERİ ÜZENİNE KÜRESEL SALGIN OLAN COVİD-19'UN ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda BOSTANCI[1]
Erdeniz SEZER[2]

[1] İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye. seydabostanci2020@gmail.com
[2] İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları ABD, İstanbul, Türkiye. erdenizsezer@hotmail.com

GİRİŞ

Mevcut gıda sistemleri sürdürülebilir değildir. Özellikle, dünya çapında üretilen gıdaların üçte biri (yılda yaklaşık 1.3 milyar ton / yıl, 3300 Mtn CO_2 emisyonuna eşdeğer) israf edilmektedir. Daha yakın tarihli bir tahmin, gıdaların neredeyse %14'ünün perakende seviyesinden önceki aşamalarda (ör. Tarım, hasat, kesim ve avlanma) kaybolduğunu göstermektedir. Küresel nüfus 2050'ye kadar 9.8 milyara ulaşacağı için (BM, 2017), gıda güvenliği azalabilir ve 2007-2008 gibi yeni gıda krizlerine yol açabilir. Benzer şekilde, bu koşullar altında, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerdeki insanlar her türlü hayvan ve böcekte gıda kaynakları ararlar. Bu tür büyük yerel pazarlarda (genellikle canlı hayvan satan) perakendecilik ve yemek pişirme sırasında hayvan bazlı gıda kaynaklarının güvenlik ve hijyenik koşulları yetkililer tarafından izlenmesi zordur. Bugün, 13 yıl sonra, yarasa koronavirüsü ile ortak özelliklere sahip bir SARS-CoV2 salgını ile karşı karşıyayız. Benzer şekilde, ilk enfeksiyonlar sadece deniz ürünlerinin değil, aynı zamanda canlı ve kesilmiş yarasaların, dağ sıçanlarının, sülünlerin, yılanların, geyiklerin ve tavşan organlarının satıldığı Huanan Deniz Ürünleri Pazarında meydana gelmiştir. Bu bir tesadüf olsun ya da olmasın, dünya ve daha sonra gıda sistemleri yeni pandemi çağına uyum sağlamalıdır. Pandemi olasılığının son yüzyılda kentleşme, küresel seyahat ve entegrasyon, doğal kaynakların yoğun kullanımı ve arazi kullanımındaki değişiklikler nedeniyle önemli ölçüde arttığına dair kanıtlar vardır (Galanakis, 2020).

Küresel salgına neden olan Covid-19, bütün dünyada etkisini göstermekle beraber, yeni bir yaşam düzeni oluşturma konusunda toplumlar arasında etki göstermiştir. Pandemi süreci gıda hijyeni ve hizmet sektöründe gastronomi alanında köklü değişiklikler ve yeni kurallar oluşmasına neden olmuştur. Bu alanda, her gün yeni denetimler ve yaptırım açısından para cezası uygulaması, yüksek kurallar ve uygulamalar getirilmekte ve pandemi süreci ile birlikte gastronomi de yeniden şekillenmektedir. Virüs ile beraber sosyopolitik yaşam, ekonomi, turizm, sağlık gibi birçok sektör farklı oranda olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Özellikle gastronomi konusunu ele aldığımızda kapanan restoranlar sebebiyle birçok çalışan izne gönderilmiş ve yeme-içme sektöründe kafe, restoran bazında ekonomik krizler baş göstermiştir. Salgının azalmasıyla geçilen normalleşme süreci birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Restoran, kafe, otel gibi işletmelerin mutfaklarında daha önceden uygulanan hijyen ve sanitasyon kuralları artık daha da geliştirilerek, bunların titizlikle uygulanması yönünde kararlar alınmıştır. Bu süreçte artık her işletmede görebileceğimiz dezenfektan istasyonları oluşturulmuştur. Virüsün bulaşma ihtimalini azaltmak için uygulanan sosyal mesafe kuralı masa düzenlerine de yansıyarak masa aralıkları düzenlemiştir. Genel olarak uygulanması gereken ama çoğu zaman takılması zorunlu olmadığı için kaçınılan maske, eldiven gibi koruyucu malzemelerin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Gastronomi açısından bu durum hijyen anlamında olumlu geri dönüşlere sahiptir. Ayrıca market, manav gibi yerlerde satılan ürünlerin elle teması kesilerek, paketler halinde satılmaya

başlanmıştır. Salgının gastronomi ve diğer sektörlere ekonomik zararlarının yanında, hijyen ve sanitasyon kurallarının tekrar gündeme gelmesi konusunda da yararları olmuştur.

1. GIDA GÜVENLİĞİ KAPSAMINDA KÜRESEL SALGIN ve COVİD-19

Uluslararası salgınlara sebebiyet verebilecek virüsler ve tehlikeler konusunda dünyadaki bütün ülkeler potansiyel bir risk altındadır. Mikroorganizmaların yayılmasıyla yol açabileceği birtakım hastalıklar, ölümler ve bu tür hastalıkların yayılması sonucu yıkıcı sonuçlar ortaya çıkabilir. Aynı zamanda, mikroorganizmaların değişim potansiyelleri yeni mikrobiyal etki maddelerinin meydana çıkmasını olası hale getirebilir. Sağlık örgütleri ve sağlıkla uğraşan her bireyin, toplumu ve karar verici mercileri bu tür salgın hastalık türlerinin etkileri ve korunma yöntemleri hususunda eğitim ve doğru bilgi aktarımında önderlik yapması gerekmektedir (WHO, 2007).

Gıda güvenliğini sağlamak amacı ile 2002 yılında Avrupa Birliği içerisinde bağımsız bir kuruluş olan, Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) oluşturulmuştur. Bu kuruluşun görevleri şunlardır;

- Gıda güvenliği ile ilgili tüm konularda bilimsel önerilerde bulunma
- Hızlı alarm sistemlerini oluşturma
- Tüketicilerle gıda güvenliği ve sağlık konularında iletişim sağlama
- Ulusal kuruluşlar ve bilimsel kuruluşlar arasında bir iletişim ağı oluşturma'dır (EFSA, 2020).

Bynoe ve Tyrrell tarafından 1965 senesinde grip olan hastadan alınan doku kültüründe bir virüs yalıtılmış, sonrasında ise domuzlardaki gastroenterit ve farelerdeki hepatit virüsünün de elektron mikroskobisinde aynı yapıya sahip olduğu saptanmıştır. Bu virüse, yüzey çıkıntıları adeta bir taç görüntüsüne sahip olduğu için koronavirus ismi verilmiştir. Koronavirüs; zarflı, pozitif polariteli, tek zincirli RNA virüsleridir (Jaiswal & Saxena, 2020). 11 Şubat 2020'de Dünya Sağlık Örgütü, ilk kez Çin Wuhan'da tanımlanan koronavirüs salgınına neden olan hastalık için resmi bir isim açıklamıştır. İlk olarak bu hastalığa "2019 yeni koronavirüs" veya "2019-nCoV" denilmiştir. Bu hastalığın yeni adı, ilk olarak 2019 yılında ortaya çıktığı için COVID-19 olarak kısaltılmıştır. COVID-19'da "CO", korona, "VI", virüs ve "D" hastalık anlamına gelmektedir. Genellikle hafif üst solunum yolu hastalıklarına neden olan çok sayıda insan koronavirüsü vardır. COVID-19, daha önce insanlarda görülmemiş yeni bir koronavirüsün (mutasyona uğramış) neden olduğu yeni bir hastalıktır. 2019'da koronavirüs hastalığına neden olan virüs (COVID-19), insanlar arasında yaygın olarak dolaşan ve soğuk algınlığı gibi hafif hastalığa neden olan koronavirüslerle aynı değildir. Koronavirüs 229E, NL63, OC43 veya HKU1 teşhisi COVID-19 teşhisi ile aynı değildir. COVID-19 hastaları, ortak koronavirüs tanısı olan hastalardan farklı değerlendirilmektedir (CDC, 2020; Sauer, 2020). Koronavirüsler hayvanlar arasında dolaşırken, bazılarının da insanları enfekte ettiği bilinmektedir. Yarasalar (doğal konakçılar olarak) ilk SARS-CoV-2 enfeksiyonunun muhtemel bir kaynağı olmasına rağmen, araştırmacılar ve bilim adamları hala COVID-19'un nasıl

bulaştığına dair bilgi ve kanıt aramaktadır. SARS-CoV-1'in misk kedilerinden insanlara, MERS-CoV ise develerden insanlara bulaştığı bilinmektedir (Galanakis, 2020).

2. GIDA SİSTEMLERİ ve COVİD-19 RİSKLERİ

Mevcut gıda sistemleri, çevresel açıdan sürdürülebilir olmayan, aynı zamanda bir sağlık ve gıda güvenliği perspektifi oluşturan hayvan bazlı protein kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır. Örneğin, et tüketimi sera gazı (GHG) emisyonu ile orantılıdır, kırmızı et tüketimi ise kanser gibi kronik hastalıklarla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, mevcut gıda sistemleri genellikle patojenik mikroorganizmaların bulaşmasına izin veren gıda güvenliği boşluklarına sahiptir. Artan protein talepleri, artan nüfus ve kaynakların tükenmesi, araştırmacıları dünyayı beslemek ve pazarların ihtiyaçlarını karşılamak için daha sürdürülebilir ve daha güvenli gıda kaynaklarını araştırmaya yönlendirmektedir. Günümüzde araştırmacılar her yerde alternatif protein kaynakları aramaktadır. Örneğin, hamamböceği sütü ve hamamböceği unu, önümüzdeki yıllarda gıda kıtlığının çözümünde çok önemli bir rol oynayabilir. Alternatif protein kaynaklarındaki mevcut eğilimler, sığır etinden kümes hayvanlarına ve domuz etine (kırmızı et tüketimini azaltmak için) diyetsel kaymayı, yeni bitki bazlı kaynakları (örn., Kinoa), böcekleri, mikro algleri ve aseptik koşullar altında laboratuvarda yetiştirilen yapay eti içerir (Galanakis, 2020).

Corona virüsler, yiyeceklerde veya ambalajlarda çoğalamazlar, gelişip çoğalmak için konak olarak bir hayvan veya insana ihtiyaç duyarlar. Enfekte bir kişinin öksürüğü, hapşırığı ile damlacık şeklinde yayılan

virüsün nefes alınıp verilme ile sağlam kişilere bulaşması hastalığın geçişi için en etkili yoldur. Bu nedenle, gıda veya ambalaj ile bulaşmasının pek mümkün olmadığı söylenmektedir ve yanısıra bugüne kadar gıdalarla veya sindirim yoluyla bulaştığına dair herhangi bir veri de bulunmamaktadır (Şireli, 2020). Salgın ölçeğinin büyüklüğüne rağmen, COVID-19'un bugüne kadar gıda tüketimi yoluyla bulaştığına dair bir rapor bulunmamaktadır. Bu nedenle, Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi 1 tarafından belirtildiği üzere gıda ürünlerinin COVID-19 ile ilgili olarak halk sağlığı için risk oluşturduğuna dair bir kanıt yoktur. COVID-19 virüsü kişiden kişiye, hasta bir kişi tarafından öksürme, hapşırma veya solunum esnasında havaya atılan küçük damlacıklar yoluyla bulaşmaktadır (EFSA, 2020). Virüsün durumu göz önüne alınacak olursa şimdiye kadar geliştirilmiş herhangi bir aşı ya da tedavi bulunmamıştır. Hastalıktan korunmaktaki en önemli nokta, virüse maruz kalınmamasıdır (CDC, 2020). Ellerin sık sık en az 20 saniye boyunca sabun ve su ile yıkanması en etkili korunma yöntemlerden biridir (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020). El yüzeyinde bulunması muhtemel olan virüslerin öldürülmesinde sabun ile el yıkama çok etkilidir (WHO, 2020). Suya ve sabuna erişim imkânı olmadığında %60 alkol içeren el dezenfektanlarının kullanılması önerilmektedir. Mümkün oldukça kalabalık ortamlardan uzakta durulmalı ve gerekli olmadıkça seyahat edilmemelidir. Başka bir etkili önlem de temasa geçilen yüzeylerin düzenli bir şekilde temizlenip dezenfekte edilmesidir. Özellikle aydınlatma düğmeleri, kapı kolları, masalar gibi temasın çok sık olduğu alanların temizliğine oldukça özen gösterilmelidir. Temizlikte ise seyreltilen yani

sulandırılan çamaşır suyu, alkollü dezenfektan madde kullanılacaksa da %70 alkol içermesine dikkat edilmelidir (CDC, 2020).

Virüsün bir gün boyunca karton gıda ambalajlarında ve birkaç gün boyunca plastik ambalaj malzemelerinde bulunabileceği ve bu yüzeylere veya virüsle kontamine nesnelere dokunduktan sonra ağıza, buruna veya gözlere dokunma bulaşma riskini artırabilir. Başka herhangi bir hastalıkta olduğu gibi, virüs teşhisi konan kişiler üretim-tüketim hattında çalışmamalı ve iyileşene kadar gıda maddelerine temas etmemelidir. Gıda maddeleri gözle seçilmeli, onlara dokunulmamalıdır. Virüsün yayılmasını önlemek için alınması gereken bazı önlemler ve evde yemek hazırlarken uyulması gereken bazı genel hijyen kuralları vardır. Hijyen, sağlıklı bir yaşamın devamı için alınması gereken önlemler anlamına gelir. Yemek hazırlamaya veya pişirmeye başlamadan önce eller su ve sabunla yıkanmalıdır. Gıda maddeleri bol su ile yıkanarak temizlenmelidir. Salata gibi çiğ tüketilen yiyeceklerin hazırlanmasında kullanılan mutfak tezgâhı, mutfak aletleri ve ekipmanları kullanımdan sonra temizlenmelidir. Çiğ tüketilen yiyecek ile pişmiş yiyecek arasındaki temastan kaçınılmalıdır. Yiyecek hazırladıktan sonra eller su ve sabunla yıkanmalıdır. Çiğ ve pişmiş gıdalar buzdolabında farklı raflara konulmalıdır. Pişmiş yiyecekler üst raflara konulmalı, çiğ yiyecekler alt raflarda saklanmalıdır. Pişirme işlemleri virüsleri yok eder (Işık, 2020).

Son çalışmalar COVID-19 virüsünün yüzeylerde veya nesnelerde 72 saate kadar kalabileceğini göstermiştir. Bu, yiyeceklerin yüzeyindeki virüsün zaman içinde etkisiz hale geleceği anlamına gelir. Ürünleri 72 saatten önce kullanmanız gerekiyorsa, dış yüzeyleri yıkanmalı veya dezenfektanla silinip suyla durulanmalıdır. Yiyecekler paketinden çıkarıldıktan sonra, eller en az 20 saniye boyunca sabun ve suyla yıkanmalıdır (Publishing, 2020).

3. GIDA İLE İLİŞKİLİ ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDE COVİD-19 ETKİLERİNE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

3.1. Gastronomi Sektörü

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde de görüldüğü üzere, insanoğlunun dünyaya geldiğinden beri en temel yaşamsal gereksinimi ve hazlarından biri olarak nitelendirilmiş yeme-içme olgusu, kültürel farklılıklardan ekonomik yapıya, politik gelişmelerden sosyolojik olaylara kadar hayatın her alanında tarih boyunca önemli bir olgu olarak kabul görmüş ve statüyü belirleyen bir adım olarak değerlendirilmiştir. Gastronomi ise, toplum ve insan yaşamı içinde bu derece önem gösteren yeme-içme olgusunun sanatsal ve bilimsel yönden incelenmesi olarak açıklanabilir. Toplumun pek çok farklı etnik kimliğini bir araya getiren ve ulusal duyguların en çok hissedildiği/hissettirildiği mutfaklar günümüzde, alışkanlıklar, dini inançlar, hayat tarzı, gelenek ve görenekler, yaşam felsefesi gibi olguların bir alana yansımasıdır. Örf, adet, gelenek ve toplum mutfak kültürünün en uzun süreli ayakta kalan parçalarıdır. Ne yazık ki

mutfak kültürünün yakın sürece kadar önemi fark edilmemiş ve bu kültür göz ardı edilmiş bir alan olarak bırakılmıştır.

Gıdaların birçok hastalığın ortaya çıkması ve yayılmasında önemli bir kaynak olduğu günümüzde inkâr edilemez bir gerçektir. Bu bakımdan tüm dünya ülkeleri sağlıklı ve kaliteli gıda üretimi için çeşitli önlemler almakta ve bu önlemlerin önemi, bugünkü uluslararası gıda ticareti de göz önüne alındığında daha da artmaktadır. Şüphesiz bu durum gıdaların mikrobiyolojik kalitesini saptamak üzere çeşitli mikrobiyolojik kriterlerin oluşturulması ve oluşturulan kriterlerin değerlendirilmesi için gerekli yöntemlerin geliştirilmesi çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu çalışmalar sonucu birçok gıda ve mikroorganizma için standart yöntemler ortaya konabilmiştir. Gıdalarda mikrobiyolojik kalite kontrolünün amacı 2 alt başlıkta toplanabilir:

1. Gıda kaynaklı hastalıkların (gıda enfeksiyonları ve zehirlenmeleri) önlenmesi suretiyle halk sağlığının korunması,
2. Gıdalarda mikrobiyal üremenin ve bunun sonucu olan bozulmanın önlenmesi ve geciktirilmesi suretiyle gıda kalitesinin iyileştirilmesi (Karapınar, 1995).

Genel gıda güvenliği için tavsiyeler vermek gerekirse öncelikle gıda üreticileri, ürünlerinin tutarlı kalitesini ve güvenliğini sağlamak için iyi hijyen ve güvenlik uygulamalarına uymalıdır. Bunlar;

a. Tanınmış kaynaklardan hammadde satın alınmalıdır.

b. Yiyecekler iyice pişirilmeli ve güvenli tutma sıcaklıkları korunmalıdır.

c. Yüzeyler (pişirme tahtaları, buzdolabı kulpları vb.) ve ekipmanlar temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir.

d. Personel, aşırı hijyen önlemleri alma konusunda uygun şekilde eğitilmelidir.

e. Bulaşıcı hastalık belirtileri gösteren çalışanlar işe katılmamalıdır.

f. Uygun risk yönetimi stratejileri uygulanmalıdır (örneğin, sosyal mesafeleri teşvik etme ve uygun olduğunda çevrimiçi toplantıları onaylama).

g. Mutfak veya yemek hazırlama alanındaki personel sayısı en az düzeyde tutulmalıdır.

h. Mümkün olduğunda iş istasyonları ve yiyecek hazırlama alanları boşaltılmalıdır (Unhale ve diğ., 2020).

35/2008 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası 6. maddesi uyarınca Restoran -Kafe- Barlarda koronavirüse (COVID-19) karşı alması gereken önlemlere ilişkin asgari bazı hususlar aşağıdaki gibidir:

- Restoran & Kafe & Barların faaliyete başlamadan önce her gün dezenfeksiyonu yapılmalıdır. Her kullanım sonrasında müşterilerce kullanılan masa ve sandalyeler dezenfekte edilmelidir. Masalarda tek kullanımlık tuz, biber, mayonez ketçap, ıslak mendil, havlu peçete vb. malzemeler bulundurulmalıdır. Yüzeyler, işyeri araç gereçleri ve çalışma ortamı gibi tüm öğelerin rutin olarak temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi gerekmektedir.

- Açık alanı olan restoran, kafe ve barlar, mümkün olduğunca müşteriye açık alanlarda sosyal mesafe kurallarına uyarak hizmet vermelidir. Kapalı alanda hizmet verecek restoran, kafe ve barlarda masalar ile sandalyeler arası sosyal mesafe kuralları dikkate alınarak gerekli düzenleme yapılmalı ve ortam sık sık havalandırılmalıdır.
- Temizlik işleri çalışanları, garsonlar ve güvenlik çalışanları maske ve eldiven kullanmalıdır. Uygun aralıklarla ve temizlik sonrasında maske ve eldiven çıkartılıp işyerindeki çöpe atılmalı ve el hijyeni sağlanmalıdır.
- Paket servis çalışanları maske ve eldiven kullanmalı, yanlarında alkol bazlı dezenfektan bulundurmalıdır. Her paket servisine gitmeden önce, her paketi teslim ettikten sonra ve işyerine döndüğünde eller alkol bazlı dezenfektan ile temizlenmelidir (ÇSGB, 2020).
- İşyerlerinde çalışanlar için yazılmış temizlik ve hijyen kurallarında COVID-19 kapsamında revizyonlar yapılmalıdır.
- Doğru el yıkama teknikleri (en az 20 saniye sabunla) ile ilgili eğitimler sıklaştırılmalı, afiş ve görsellerle desteklenmelidir.
- Bakteriyel ve viral etkinliği olan dezenfektanların yeterli sıklıkta kullanımı sağlanmalıdır.
- Ağız ve burun uygun maske ile kapatılmalı, öksürük ve hapşırma sırasında kâğıt mendil kullanımı ve el yıkanması şart koşulmalıdır.

- İş kıyafetleri günlük olarak değiştirilmelidir. İş kıyafetlerinin deterjan ile yıkama ve kurutulma işlemleri çamaşır makinesinde 60-90°C'da yapılmalıdır.
- Ziyaretçiler, taşeron ve alt yükleniciler şirket çalışanlarının uyduğu kişisel hijyen prosedürlerine uygun davranmalı, işyerlerinin girişinde bilgilendirilmelidirler (Gıda, 2020).

3.2. Hava Yolu Sektörü

COVID-19 (korona virüsü hastalığı 2019) pandemi, dünyadaki insanlar için ciddi bir sağlık tehdidi oluşturmaktadır. Tartışmasız bir şekilde, birçok ülkede uygulanan önlemler ve seyahat kısıtlamaları, hayat kurtarmak için virüsün daha fazla yayılmasını sınırlamak için önemli ve gerekli olmuştur. Bu önlemler arasında virüsün daha fazla yayılmasını önlemek için seyahatten kaçınma ve insanların bölgesel, ulusal ve uluslararası serbest hareketinin kesintiye uğraması yer almıştır. Ayrıca AB'de SARS-CoV-2 koronavirüsü yayılmıştır ve COVID-19 kurbanlarının sayısındaki artış AB Üye Devletleri hükümetlerini insanların serbest dolaşımını durdurmak için benzeri görülmemiş önlemler almaya zorlamıştır. Tedbirler, AB ve üçüncü ülkelerin dış sınırlarının geçici olarak kapatılmasını, aynı zamanda bireysel AB Üye Devletleri arasındaki sınırların kapatılmasını ve ayrıca AB Üye Devletleri içindeki bölgeler ve şehirler arasındaki hareketin ve zorunlu olmayan seyahatlerin önlenmesini de içermektedir (Antolini, 2020).

Pandemi süreci ile birlikte uçak içerisinde yolculara verilen ikram yiyecek ve içeceklerle ilgili yeni uygulama ve hijyen kurallarının uygulanması söz konusu olmuştur. Uçakta bulunan personel için de yeme-içme konusunda bazı kurallar getirilmiştir.

Uçuş Hizmeti için Öneriler:

- **Düşük Riskli Uçuşlar**

- Normal yemek servisi sağlanmalı, soğuk yemekler, soğuk et / balık ve yenilebilir buz küpleri iptal edilmelidir. Kabin ekibi, yemek hazırlamadan önce ve sonra ellerini temizlemeli ve dezenfekte etmelidir.
- Lavabo, uçuş sırasında 2 saatte bir (veya 10 kez kullanıldıktan sonra) temizlenmeli ve dezenfeksiyondan sonra eller zamanında temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir.
- Uluslararası uçuşlardaki son üç koltuk sırası, olası uçuş acil durumlarını ele almak için karantina alanı olarak ayrılmalıdır ve sağ taraftaki arka lavabo, karantina altındaki kişilerin özel kullanımı için belirlenmelidir.

- **Orta Riskli Uçuşlar**

- Yiyecek hazırlama prosedürleri basitleştirilmeli, önceden paketlenmiş yiyecekler sağlanmalı ve soğuk yemek ve yenilebilir buz küpleri iptal edilmelidir.
- Lavabo, uçuş sırasında 2 saatte bir (veya 10 kez kullanıldıktan sonra) temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir ve

dezenfeksiyondan sonra eller zamanında temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir.

- Uluslararası uçuşlardaki son üç koltuk sırası, olası uçuş acil durumlarını ele almak için bir CAAC karantina alanı olarak ayrılmalıdır ve sağ taraftaki arka lavabo, karantina altında olanların münhasır kullanımı için belirlenmelidir.

➢ **Yüksek Riskli Uçuşlar**

- Uçuş görevlileri, belirlenmiş bölgelerinde hizmet vermek, yolcularla yakın temastan kaçınmak ve sadece gerekli uçak içi hizmeti sunmakla görevlendirilmelidir. Uçuş görevlileri, gerektiğinde uçuş ekibi üyelerine temel hizmet verecek şekilde atanabilir.
- Yolcuya binmeden önce veya biniş sırasında önceden paketlenmiş gıda ve şişelenmiş su sağlanması tavsiye edilir. Özel ihtiyaçlar dışında, uçakta yemek servisi yapılmamalıdır.
- Lavabo, uçuş sırasında saatte bir (veya 5 kez kullanıldıktan sonra) temizlenmeli ve dezenfeksiyondan sonra eller zamanında temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir.
- Yolcuların ayrı ayrı oturabilmeleri için çaba gösterilmelidir. Son üç sıra koltuk, olası uçuş sırasındaki acil durumlarla başa çıkmak için karantina alanı olarak ayrılmalıdır (CAAC, 2020).

Uçak operatörleri, aşağıdakiler dahil olmak üzere önleyici tedbirlerin uçakta uygulanması konusunda yolculara rehberlik etmelidir:

- Özellikle yemek yemeden veya içmeden önce ve tuvaleti kullandıktan sonra el hijyeni
- Yüz maskelerinin uygun kullanımı
- Solunumla ilgili kurallar
- Kabin yüzeyleriyle teması sınırlama
- Minimum servis hizmeti (EASA, 2020).

3.3. Eğitim Sektörü

1,5 milyon civarında çocuk- dünyadaki öğrenci nüfusunun yarısından fazlası- pandemik müdahale önlemleri nedeniyle okuldan uzak tutuluyor. Dünyanın dört bir yanındaki okulların kesintiye uğraması ve kapanması, sadece çocukların eğitim hakkı üzerinde değil, aynı zamanda yeterli gıda hakları da dahil olmak üzere diğer insan hakları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacaktır. Okul çocuklarının sağlığı ve refahı için yeterli beslenme şarttır. Okul beslenme programlarından yararlanan çocukların çoğu zaten besin eksik, savunmasız veya risk altında olabilir (Unicef, 2020). Gıda güvenliği özellikle okullarda önemlidir, çünkü çocuklar gıda kaynaklı hastalıklara daha duyarlı olabilirler. Bir okul kantini temiz ve güvenli bir ortam olmalıdır. Eğitim ve öğretim veren tüm kurumlarda öğrenci beslenmesine ve kantinlere yönelik hijyen açısından çeşitli düzenlemeler ve yeni kurallar getirilmiştir. Bunlar arasında açık ürünlerin paketlenerek satılması, bu ürünlere dokunulmasının engellenmesi, mümkünse raflardaki ürünlerin çalışan personel tarafından verilmesinin sağlanması yer alır. Kasa önünde bekleme yerleri arasında en az 1

metre mesafe olacak şekilde yer işaretlemesi yapılmalıdır (Global, 2020).

3.4. Turizm Sektörü

Turizm hizmeti veren otel ve benzeri tüm işletmeler pandemi sürecinde işletmelerinde virüse karşı çeşitli önlemler almışlardır. Örneğin; iki oda arasındaki odaya misafir kabul edilmemesi, ozonla dezenfekte edilen odaların, 24 saat boş bırakılarak özenle temizlenir biçimde yeni müşterisini beklemeye başlanması gibi uygulamalar işletmelerin aldıkları önlemlerden bazılarıdır. Teknoloji ve segmentasyon kullanarak, oteller e-posta yoluyla varıştan önce müşteriye kişiselleştirilmiş teklif hizmeti sunmaktadır. Müşteriler, aperatifler ve içecekler gibi ürünleri önceden rezervasyon yapabilmektedir. Bu modül, konukların süpermarketten sipariş verebilmeleri için konaklama işletmelerinde ve apart daireler tarafından sıkça kullanılmaktadır, böylece alışverişe çıkmak zorunda kalmadan kahvaltı, akşam yemeği ve öğle yemeği hazırlanabilmektedir. Ayrıca bu Cohosting modülü sayesinde konukların check-in işleminden 6 saat öncesine kadar kişiselleştirebilmeleri için mini barlar boş bırakılabilir. Bu hizmeti sunarak, günlük olarak odalarla temastan kaçınarak dışarıda alışveriş yapma ihtiyacını azaltırlar (Soria, 2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 129 maddeden oluşan ‘’Türkiye’nin Sağlıklı Turizm Sertifikasyon Programı’’nı açıklamıştır. Buna göre otel, mutfak ve restoranlar için alınan önlemlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- Tesis mutfakları için özel hazırlanmış bir temizlik protokolü olması
- Gıda güvenliği için tüm önlemlerin alınması ve protokole uygun hareket edilmesi
- Mutfaklarda ekipmanların bulunduğu alanların temizliğine özen gösterilmesi
- Restoranların masaları arasında 1,5 metre, sandalyeleri arasında 60 cm mesafe bırakılması
- Servis ekipmanlarının servisten önce ve sonra düzenli olarak temizlenmesi
- Ortak kullanıma açık içecek makinalarından görevliler tarafından servis yapılması
- Yemek masaları üzerindeki tuzluk, peçetelik gibi ekipmanların dezenfekte edilmesi
- Açık büfe uygulamasında yiyeceklerin görevliler tarafından dağıtılması
- Yiyeceklerle misafirlerin temasını önleyecek cam siperlikler
- Restoranlarda misafir ve personeller için alkol bazlı el antiseptiği/dezenfektanı temin edilmesi (Bayram, 2020)

3.5. Tarım Sektörü

COVID-19 salgını dünyaya yayılmaya devam ederken, tarımsal gıda sektörü üzerindeki mevcut ve potansiyel etkilerinin hem gıda arzı hem de gıda talebi açısından ele alınması gerekmektedir. Küresel ve ulusal gıda tedarik zincirlerinin sürekli işleyişini sağlamak, gıda arzını

güvence altına almak, gıda ve beslenme güvenliği zorlukları yaşayan ülkelerde gıda krizini önlemek ve pandeminin küresel ekonomi üzerindeki genel olumsuz etkisini azaltmak için çok önemli olacaktır. Toplam istihdamdaki payı son yirmi yılda yüzde 40,2'den yüzde 26,8'e düşmüş olsa da; tarım, dünya çapında bir milyardan fazla insana geçim kaynağı sağlıyor ve düşük gelirli birçok ülkenin bel kemiğini koruyor ve istihdamın yüzde 60,4'ünü oluşturuyor ve bu ülkelerin bazılarında gayri safi yurtiçi hasılanın üçte ikisine katkıda bulunuyor. Sektör, istihdam payının sırasıyla yüzde 49 ve yüzde 30,5 olduğu Afrika ve Asya'da özellikle önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal işgücünün yüzde 41,9'unu oluşturan kadınlar için önemli bir istihdam kaynağıdır (ILO, 2020).

Tarım ve Orman Bakanlığı, Çin'in Whuan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgının ardından birçok tedbiri devreye sokmuştur. Bu tedbirlerin büyük bölümü, Bakanlık bünyesinde oluşturulan Bilim Kurulu'nun önerileri ile alınmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığının yayınladığı 'Türkiye Evde Kalırken, Gıda İşletmelerimiz Üretmeye Hizmet Vermeye Devam Ediyor' adlı koronavirüsle mücadele kitapçığında tarım ile ilgili önemli başlıklar aşağıdaki gibidir;

- Tarım işletmelerinde ve gübre-ilaç tarımsal ürün satan yerlerde bulaşma riskini en aza indirmek için kişisel temizlik, hijyen kuralları ve dezenfeksiyona dikkat edilmelidir.
- Tarlada ve işletmede çalışanların düzenli aralıklarla sağlık kontrolünden geçirilmesi ve her gün ateşlerinin ölçülmesi

gerekir. Hastalık belirtisi gösterenler derhal karantinaya alınarak hemen en yakın sağlık kuruluşuna gitmesi sağlanmalıdır.

- Mevsimlik işçiler, çalışacaklar bölgeye gelmeden önce sağlık taramasından geçirilmelidir. Konaklayacakları yerler dezenfekte edilmelidir.
- Çalışanların yemekleri kumanya şeklinde verilmelidir. Bardak, tabak, çatal, kaşık, havlu vb. eşyaları kesinlikle ortak kullanmamaları gerektiği hatırlatılmalı ve gerekli malzemeler onlara sağlanmalıdır.
- Ev, seralar, ahırlar, ağıllar vb. kapalı faaliyet alanları sık sık havalandırılmalıdır.
- Hayvanların temizliğine özen gösterilmelidir.
- Ürünlerin işlenmesi, taşınması sırasında kullanılan tüm alet ve ekipmanların temizliğine her zamankinden daha fazla dikkat edilmelidir (Tarımorman, 2020).

SONUÇ

COVID-19 salgını krizi yeni bir dönem yaratmıştır. Hâlâ insanlık, ekonomi ve daha sonra gıda sistemleri için sonuçları anlamaya çalışmaktadır. Akademik araştırmacılar ve gıda sektörü uzmanları, gıda güvenliğini sağlamak, gıda kayıplarını ve israfını azaltmak için Endüstri 4.0 araçlarını tanıtmak ve aynı zamanda tüketicilerin beslenme beklentilerini karşılayan alternatif ve güvenli protein kaynaklarını belirlemek gibi birçok önemli zorlukla yüzleşmek zorunda kalacaklardır. Sağlığı teşvik eden ve tüketicilerin bağışıklık sistemini destekleyen biyoaktif bileşikler ve antioksidanlarla

güçlendirilmiş fonksiyonel gıdaların geliştirilmesi adına bu olumsuz süreç ateşleyici bir güç olmuştur.

KAYNAKÇA

Antolini, A., (2020). Aviation: The impact of the COVID-19 pandemic on European airlines, JTTRI. https://www.jttri.or.jp/document/2020/andrea77.pdf.

Bayram, N. (2020). Otellerde alınan koronavirüs önlemleri. https://www.enuygun.com/bilgi/otellerde-alinan-koronavirus-onlemleri.

CAAC. (2020). Preventing Spread of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Guideline For Airlines. İATA: https://www.iata.org/contentassets/7e8b4f8a2ff24bd5a6edcf380c641201/airlines-preventing-spread-of-coronavirus-disease-2019.pdf.

CDC, (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). Centers for disease Control and Prevention.

ÇSGB, (2020). Restoran-Cafe-Barlarda Koronavirüse Karşı Alınması Gereken Önlemler. Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı: http://csgb.gov.ct.tr/Portals/33/Restoran%20Cafe%20Bar%20COVID%20%20Onlemleri.pdf.

EASA, (2020). https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/EASA-ECDC_COVID19_Operational%20guidelines%20for%20management%20of%20passengers_final.pdf.

EFSA, (2020). Erişim tarihi:(18.06.2020) https://www.efsa.europa.eu/en/news/coronavirus-no-evidence-food-source-or-transmission-route.

Galanakis, C. M. (2020). The Food Systems in the Era of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic Crisis, Foods, 9, 523; doi:10.3390/foods9040523.

Gıda G.D. (2020) Gıda Güvenliği Derneği, Gıda üretim tesisleri için covid ile mücadele ve hijyen rehberi, Erişim Tarihi:18.06.2020, file:///C:/Users/Pnp/Downloads/ggd_covid19_gida_uretimi_rehberi.pdf.

Global, H. (2020, Mayıs 15). Büfe, kantin ve bayiler için hazırlanan koronavirüs rehberinin ayrıntıları belli oldu. Haber Global: https://haberglobal.com.tr/gundem/bufe-kantin-ve-bayiler-icin-hazirlanan-koronavirus-rehberinin-ayrintilari-belli-oldu-46485.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, (2020). https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/.

ILO, (2020). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_742023.pdf.

Işık, B. (2020). Is Coronavirus (SARS-CoV-2) Transmitted Through Food? Bianet: http://bianet.org/english/life/222219-is-coronavirus-sars-cov-2-transmitted-through-food.

Jaiswal, N. K., & Saxena, S. (2020). Classical Coronaviruses. Medical Virology: From Pathogenesis to Disease Control. Singapore: Springer.

Karapınar, P. D. (1995). Mikrobiyolojik Kalite Kontrolün Önemi ve Amacı. P. D. Karapınar içinde, Gıdaların Mikrobiyolojik Kalite Kontrolü (s. 1). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Publishing, H. H. (2020). Preventing the spread of the coronavirus. Health Harvard Publishing: https://www.health.harvard.edu/diseases-and-conditions/preventing-the-spread-of-the-coronavirus.

Sauer, L. M. (2020). What Is Coronavirus. Hopkinsmedicine: https://www.hopkinsmedicine.org/health/conditions-and-diseases/coronavirus.

Soria, A. (2020). What actions exist for a global crisis situation? Lesroches: https://lesroches.edu/blog/strategies-hotel-tourism-industry-new-normal-covid-19/.

Şireli, T (2020). COVID-19 ve Gıda Güvenliği.

Tarımorman,(2020).https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=52.

Unhale, S. S., Ansar, Q. B., Gajghane, V., Bharudkar, S. S., Gadekar, P. P., Biyani, K. R., (2020). IMPACT OF COVID-19 ON FOOD SAFETY AND FOOD SECURITY, World Journal of Advance Healthcare Research, 4 (3), 127-129.

Unicef, (2020). https://www.unicef.org/media/68291/file/Mitigating-the-Effects-of-the-COVID-19-Pandemic-on-Food-and-Nutrition-of-school-children.pdf.

WHO, (2007). Ethical considerations in developing a public health response to pandemic influenza. World Health Organization: https://www.who.int/csr/resources/publications/WHO_CDS_EPR_GIP_2007_2c.pdf .

WHO, (2020). https://www.who.int/infection-prevention/campaigns/clean-hands/WHO_HH-Community-Campaign_finalv3.pdf?ua=1.

BÖLÜM 8

COVID-19 SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ & TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN[1]

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye, ibrahimoran@esenyurt.edu.tr

GİRİŞ

Dünyada 2020 yılının ilk aylarında Çin'in Wuhan kentinde başlayan salgın, ilk günlerde Çin'le ticari bağlantıları olan ülkeler ve şirketler tarafından ekonomik tedbirleri gündeme getirmiştir. Kısa süre sonra yaygınlaşmaya başlaması ve ABD ile Avrupa birliği ülkeleri gibi gelişmiş ekonomilerde etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte iki ay içinde DSÖ tarafından pandemi olduğu ilan edilmiştir. Covid-19 olarak anılan pandemi, 2020 yılının ilk çeyreğinde hem yarattığı insan bedeli hem de dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle dünyada küresel bir kriz sürecine girilmiştir.

Bu çalışmada, küresel Covid-19 krizinin etkisiyle dünya genel perspektifinde gözlemlenen değişimler araştırılırken, dünyada ekonomik büyüme, istihdam ve dış ticaret alanlarındaki farklılıkların belirlenmesi hedeflenmiştir. Örnek ülke olarak, Covid-19 etkisiyle Türkiye üzerinde yaratılan değişimlerin analizleri yapılarak karşılaşılan sorunların ortaya çıkarılmasına ve geleceğe yönelik uyum çareleri hakkında en doğru öngörülere ulaşılmasına çalışılmaktadır. Covid-19 pandemi sürecinden en az hasarla çıkılması için gereksinimlerin araştırılması amaçlanmaktadır.

Dünya perspektifinin sentezinde gözlemlenen kaos ortamında, Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden ve hastalanan insan sayısının her gün artması, işyerlerinde çalışmanın kısıtlanması nedeniyle geçici veya sürekli olarak işini kaybedenler veya

karantina kapsamında faaliyetleri tamamen durdurulmak zorunda olan bazı sektörlerdeki sorunlar gibi sonuçların ortaya çıkması Covid-19 krizinin olumsuz yansımalarıdır.

Dünyada yaşanan ve küreselleşen krizin yönetiminde gösterilen performansa bağlı olarak, örneğin ürünlerin artışına duyulan ihtiyacın artmasın nedeniyle; ilaç, tıbbi malzeme, hijyen ürünleri ve dijital teknoloji ürünleri üreten sektörler ve bu alanda küresel perakende zincirine sahip çok uluslu şirketler, faaliyetlerinin artmasıyla birlikte gelirlerinin artması ise Covid-19 krizinin olumlu yansımalarıdır.

Dünyada pandemi nedeniyle dünya ekonomisinde karşılaşılan en belirgin etkiler; ekonomik büyüme, istihdam ve dış ticaret üzerinde karşılaşılan riskler olmuştur. Küreselleşen Covid-19 krizi dünyada daha önce karşılaşılmadığı kadar büyük zararlar yaratmaya başlamıştır ve halen devam etmektedir. Salgının ne zaman sona ereceğine ve etkilerinin boyutuna dair tahminlerde, belirsizlik vurgulanmaktadır. Günümüzde ülkeler, bir yandan insan bedelinin çok ağır olduğu pandemi ile mücadele ederken, aynı zamanda ortaya çıkmaya başlayan ekonomik sorunların çözümüne ve bu bağlamda geleceğin korunmasına yönelik çareler üretmeye çalışmaktadır.

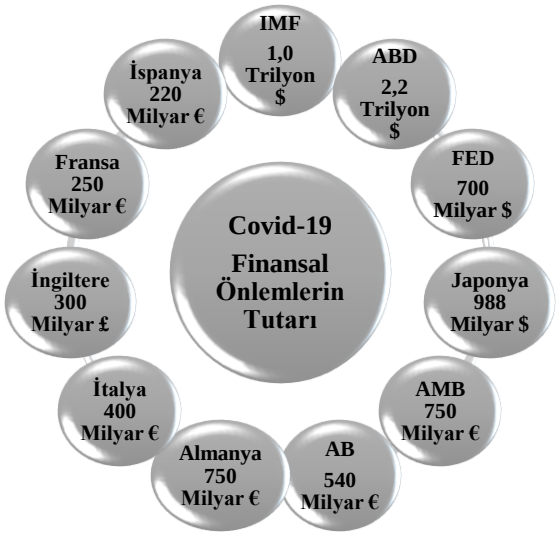
Covid-19 etkisiyle dünya üzerinde genel anlamda gözlemlenen riskler ve tehditler, yapılan analizlerle ve tahmin görüşleri ile değerlendirilmektedir. Türkiye üzerinde yaratılan sorunlar ve

pandemi sürecine uyum performansı örnek ülke olarak incelenmektedir.

1.COVİD-19 SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ

Dünyada 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeniyle insani boyutta kayıpların hızlanarak artması ve karantina uygulamalarının arttırılmasıyla birlikte küresel ekonomi üzerinde yaratılan etkiler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Pandeminin şiddeti karşısında dünyadaki en güçlü ekonomilerin sağlık sistemlerinde yetersizlikler yaşanan günümüzde, ülkeler ekonomik kayıpların en az hasarla atlatılması amacıyla acil destek paketleri açıklamaktadır. Özellikle faaliyetleri tamamen durdurulan sektörlerde yaşanan sorunların etkisiyle ülkelerde ekonomik büyümenin azalması, işsizliğin artması ve dış ticaret faaliyetlerinin durgunlaşması küresel ekonomiyi etkilemektedir. Ekonomik destek amacıyla ülkeler tarafından acil destek paketleri açıklanmaya başlamıştır (Turmob, 2020);

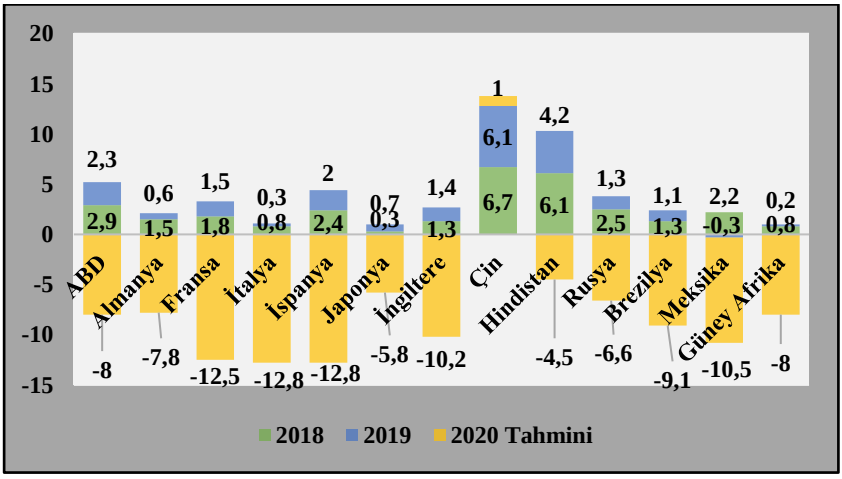

Grafik 1. Covid-19 Krizi Nedeniyle Ülkelerin Finansal Önlemleri (Turmob. 2020)

Finansal önlemlerin tutarı ülkelerin GSMH' nın en az %2'si oranında olurken güçlü ekonomilerde %20'ye kadar çıkan önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır ve bu önlem paketleri sürekli artırılmaktadır.

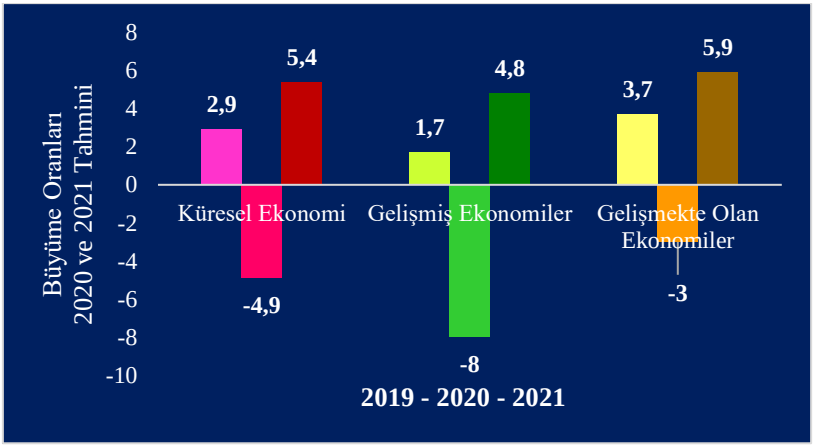
Dünyada gelişmiş ekonomiler grubunda pandeminin daha şiddetli yaşanmasına bağlı olarak büyüme oranlarının daha düşük yaşanması beklenmektedir. Gelişmiş ekonomiler grubundaki ülkelerden ABD'de –%8,0, Japonya'da –%5,8 ve Avrupa ülkeleri arasında İngiltere'de –%10,2, Almanya'da –%7,8, Fransa'da –%12,5, İtalya ve İspanya'da –%12,8 oranlarında yüksek düşüş oranları olacağı gösterilmektedir (Grafik 2). 2021 yılında, gelişmiş ekonomilerde 2019 yılındaki büyüme oranlarının altında ancak daha olumlu oranlarda

yükselmesi beklenmektedir. Covid-19 sürecinde 2020 yılının birinci ve ikinci çeyrek dönemlerinde beklenenden daha yüksek düşüş oranları olduğu düşünülürse bulaşma korkusunun devam etmesi ihtimaline karşı kademeli bir düzelme sağlanacağı tahmin edilmektedir (IMF, 2020).

Grafik 2. Dünya Ekonomik Görünümüne Genel Bakış % Değişim (WEO.2020)

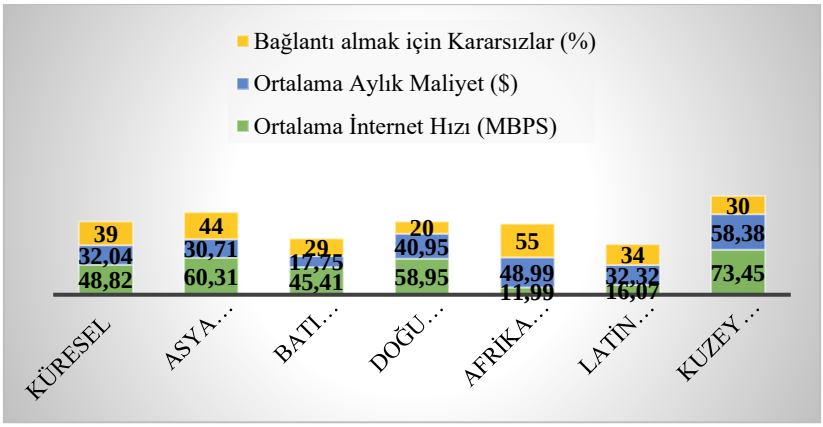
Dünyada bölgesel analizlerde Covid-19 etkisiyle gelişmekte olan ekonomilerde büyüme oranının gelişmiş ülkelere kıyasla daha küçük oranlarda düşüş yaşanacağı tahmin edilmektedir. Gelecekte düzelme sürecinin başlayacağı beklenen 2021 yılında gelişmiş ekonomilerin büyüme oranının gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranından daha düşük olacağı beklendiği açıklanmaktadır (IMF, 2020).

Grafik 3. Bölgesel Büyüme %, Geleceğin Belirsizliği, Haz. 2020 (IMF.2020)

Covid-19 krizi sürecinde dijital sektörünün tek alternatif olarak kullanıldığı ve dijital teknoloji kullanımının sadece e-ticaret açısından değil aynı zamanda ülkelerin GSMH'lerinde yarattıkları büyüme nedeniyle de önem arz ettiği görülmektedir. Öyle ki bu değerde %10 oranında bir artış, küresel GSYİH' da %1,8 oranında yükseliş sağlamaktadır (TUSİAD, 2020).

Dünyada internet kullanımının küresel oranlarında dünya nüfusunun yaklaşık olarak %51,2'sinin internet erişimine sahip olduğu gözlenmektedir (ITU, 2020). Coğrafi dağılımında ise en yüksek kullanımın %79,6 ile Avrupa'da olduğu görülmektedir.

Grafik 4. Bölgesel Bağlantı ve İnternet Hızı (MBPS) (TUSİAD. 2020).

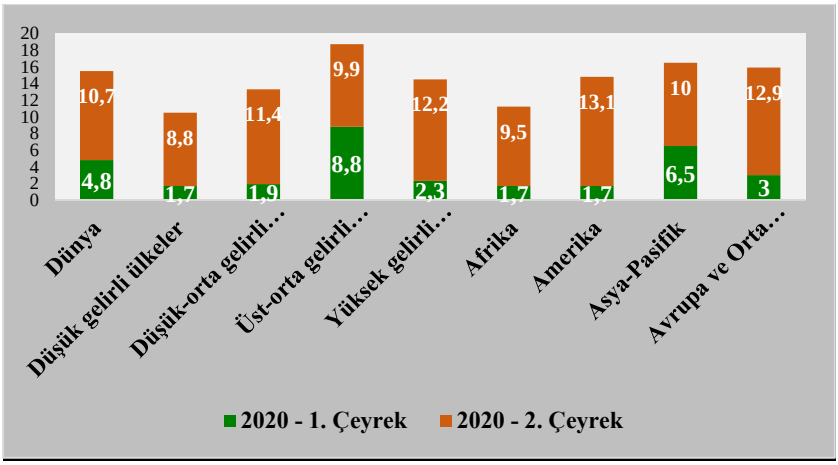
Bireysel internet bağlantısına sahip olma oranının en düşük olduğu bölge, bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişliği sıralamalarında %24,4 ile alt sırada yer alan Afrika'dır. Afrika bölgesinde tüketiciler, limitli, pahalı ve çoğu zaman güvenilmez olan internet bağlantısından büyük ölçüde etkilenmektedir (Deloitte, 2020).

Geleceğe dair belirsizlik devam ederken dijital teknoloji kullanımı Covid-19'la zorunlu olmuştur. Krizin insanların hayatını tehdit etme riski ile birlikte gelmesi ve yayılmaması açısından tek etkili önlemin sosyal mesafe olması nedeniyle, insanların büyük kısmı üretim ve tüketimden çekilmiştir. Bu durum ise bazı sektörlerin avantaj elde etmesine bazı sektörlerin dezavantajlı hale gelmesine neden olmuştur.

Covid-19 etkisiyle küresel ekonomide karşılaşılan sorunları yaratan en önemli etkenler, gelişmiş ülkelerin küresel ekonomideki paylarının daha yüksek olması ve dünyanın birçok bölgesinde gelişmiş ülkelere ait yatırımların daha fazla olmasıdır. Pandemi sürecinde gelişmiş ülkelerin daha fazla etkilenmesi nedeniyle geleceğe yönelik tahminlerde, 2020 yılının son çeyreğinden itibaren başlayarak ancak 2021 yılında istenen iyileşme düzeyine ulaşılabileceği beklenmektedir.

Pandemi sürecinde küresel işgücü piyasasında çok ciddi etkilerle karşılaşıldığı görülmektedir. Faaliyetleri tamamen durdurulan bazı sektörlerde, evden çalışma statüsünde olmayan işgücünün geçici veya süresiz olarak işsiz kalması küresel işgücünü oldukça olumsuz etkilemiştir. 2020 yılının ilk yarısında, 1. çeyrekte yaklaşık 130 milyon tam zamanlı iş kaybı, ikinci çeyrekte ise yaklaşık 300 milyondan fazla tam zamanlı iş kaybı yaşanmıştır.

İşgücü piyasasındaki olumsuz etkiler, daha ziyade evden çalışma seçeneği olmayan işçiler ve kayıt dışı istihdam edilen yaklaşık 2 milyar çalışanın yüzde 80'e yakını veya mevsimlik işçilikler gibi daha savunmasız kesimi etkilemektedir. 2020 yılının birinci ve ikinci çeyrek dönemlerinde kriz öncesi duruma göre toplam çalışma saatlerinde karşılaşılan düşüş oranlarının olumsuzluğu gösterilmektedir (Grafik 5).

Grafik 5. Covid-19 Etkisiyle Çalışma Saati Değişimleri % (ILO.2020)

Dünyada üst orta gelirli ülkelerde, 2020 yılının birinci çeyreğinde çalışma sürecinde düşme %8,8 oranında iken ikinci çeyrekte bu oran %9,9'a yükselmektedir. Düşük orta gelirli ülkeler grubunda, 1. çeyrekte %1,9 oranı ile üst orta gelirli ülkelere göre daha düşük olurken, 2. çeyrekte % 11,4 ile daha yüksek bir orandadır. Ülkelerde yaşanan pandeminin şiddetine göre bu farklılıklar ve geleceğe dair beklentiler belirlenmektedir (ILO, 2020).

Dünya genelinde faaliyetlerin durdurulduğu bütün sektörlerde dijital teknoloji kullanımının tek alternatif olmasıyla, evden çalışma modelinin uygulanması sonucu, çalışma saatleri üzerinde azalma yaratmıştır. Düşme eğilimi Covid-19 pandemisinin başladığı 2020 yılının ilk aylarında başlamış ve 2. çeyrekte de devam etmesi nedeniyle çalışma saatlerinin azalması trendi dünyadaki tüm bölgelerde beklenmeye başlamıştır.

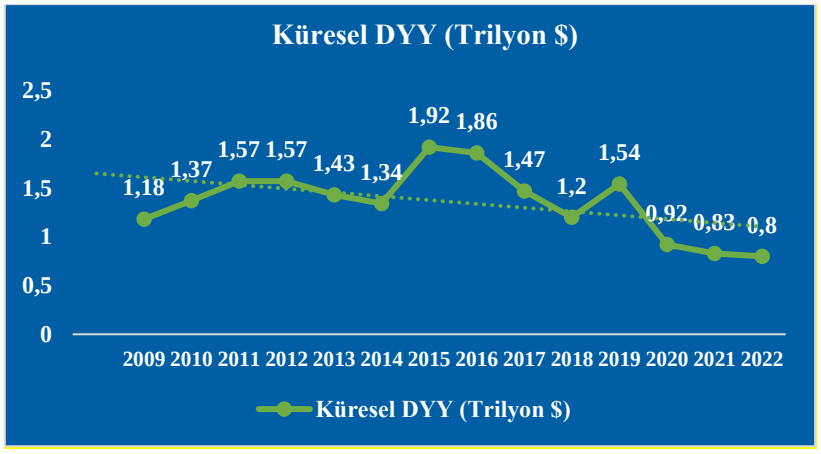
Dünyadaki en gelişmiş ekonomiler arasında, örneğin ABD'de işsizlik başvurularının tarihin en yüksek seviyesine çıktığı veya Çin'de sanayi üretim endeksinin %15 azalmasıyla işsizlik oranının 1980 yılından beri en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. Covid-19 pandemisinin henüz tamamen ortadan kalkmamış olması ve kısıtlamaların gevşetilmeye başlamasının etkisiyle 2020 yılının sonuna kadar küresel ekonominin küçülmesinin yanı sıra işsizliğin de artacağı beklenmektedir.

Covid-19 sırasında ve gelecekte küresel istihdamı destekleme kapsamında, öncelikle çalışanların işlerine dönüş güvenliğinin sağlanması ve aynı zamanda işgücü piyasalarında değişimlerin kolaylaştırılması gerektiği görülmektedir. Pandeminin kontrol altına alınacağı varsayılan gelecekte ise, işgücünün korunması için gereken tedbirler olarak; öncelikle sağlık sistemlerinin desteklenmesi gerektiği önerilmektedir. Karantina koşullarında tek alternatif olarak kullanılan dijital olanaklarının arttırılması ve ikinci adım olarak, çalışan işgücüne destek amaçlı mali teşvik kararlarının sık sık gözden geçirilmesi gerekli görülmektedir. Pandemi sürecinde geliştirilen dijital kullanımı alternatifleri ve uzaktan eğitim/evden çalışma gibi farklı modellerin gelecekte kullanılıp kullanılamayacağı henüz belirsizdir. Pandemi kısıtlamalarının gevşetilmeye başlamasıyla birlikte, "yeni normal" denilen sürecin kabul görüp görmeyeceği izlenmektedir. Covid-19 sürecinde oldukça artış görülen e-ticaret ve on-line sipariş tercihlerinde, bu alanda personel

ihtiyacının artması veya fiziksel alışverişin serbestleştiği süreçte toplumların tercihlerine bağlı olarak ülkelerde işgücü ihtiyacı da belirlenecektir.

Küresel ticaret koşullarında en olumsuz etkilerin karşılaşıldığı bir alan olarak dış ticaret konusunda Covid-19 etkisiyle özellikle doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinin durma noktasına geldiği gözlemlenmektedir. Çünkü önceden planlanmış olan doğrudan yabancı yatırım projeleri ya ertelenmiş ya da iptal edilmiştir. Geleceğe yönelik beklentiler ise yaşanan sağlık krizinin süresine ve salgının ekonomik etkilerini hafifletecek politikaların etkinliğine bağlı olacağı tahmin edilmektedir (Kituyi, 2020). Covid-19 krizinin ilk kez Çin'in Wuhan bölgesinde görülmesinden itibaren aslında, doğrudan yabancı yatırımlarda önemli bir paya sahip olan çok uluslu şirketler 2020 yılına ait kazanç ve yatırım planlarında aşağı yönlü revizyonlar yapmaya başlamıştır. Bu konuda karantina kısıtlamalarının ve yasakların devam etmesine bağlı olarak düşme eğiliminin 2020 -%30 veya -%40 arası oranlarda yaşanacağı tahmin edilmektedir. Dünyada 2008 küresel mali krizi nedeniyle yaşanan etkilerin 1-1,5 yıl sürdüğü göz önüne alınarak, 2020 yılında başlayan Covid-19 krizinden etkilenmelerin daha fazla olacağı ve beklenen düzelmenin daha uzun süreceği tahmin edilmektedir (Grafik 6). Küresel DYY akışlarının 2019 yılındaki 1.54 trilyon $ değerinden 2020'de -%30 ila -%40 azalması beklenmektedir. Covid-19'un, 2005 yılından bu yana ilk kez DYY' da 1 trilyon

$'ın altına düşmesine neden olacağı ve DYY' ın 2021'de yüzde 5 ila 10 oranında azalacağı tahmin edilmektedir (Yased, 2020).

Grafik 6. Küresel DYY ve Covid-19 Etkisi 2009-2022 (Trilyon $) (YASED. 2020)

Dünyada dijital kullanımında başarılı performans gösteren çok uluslu şirketlerin küresel kriz sürecinde gelirleri en fazla yükselen işletmeler olacağı görülmektedir.

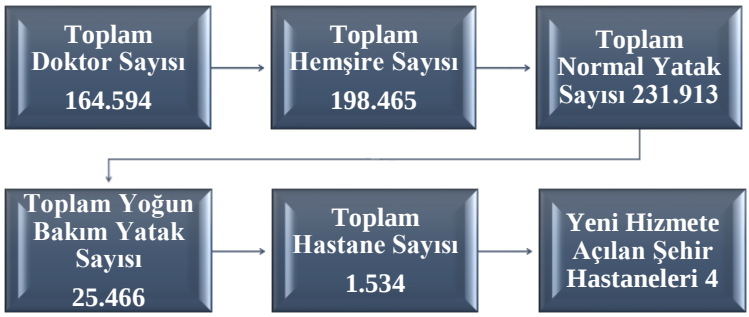
Diğer taraftan aşının geliştirilmesine ve salgın hastalığın tedavisine hızlı çözümler bulunmazsa, Covid-19 sonrası dünyanın farklı olacağı, yavaş iyileşme ve artan yoksulluk ile uzun süreli ekonomik hasarın büyük olacağı uyarısı yapılmaktadır (BM, 2020).

2.COVİD-19 'UN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dünyada önce Çin'de başlayan ve daha sonra ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere kısa sürede yayılan Corona virüsünün (SARS-CoV-2) Türkiye'de ilk kez 10 Mart 2020'de tespit edildiği açıklanmıştır. Ülkede virüse bağlı ilk ölüm ise 15 Mart 2020'de gerçekleşmiştir. 19 Temmuz 2020'de Türkiye'de Coronavirüs ile enfekte olmuş toplam 5.491 kişinin hayatını kaybettiği, toplam vaka sayısının ise 219.641 olduğu açıklanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yeni tip Coronavirüsü (Covid-19) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi (salgın) olarak nitelendirildiğini duyurmuştur.

Bu tarihten itibaren ülkede karantina uygulamaları başlatılmıştır. Salgının seyrine bağlı olarak aşırı bir hızla artan hasta sayısı ve aynı şekilde hayatını kaybedenlerin sayısının artması karşısında, sağlık sisteminin sağlam alt yapısı sayesinde, mümkün olan en az hasarla atlatılması mümkün olmuştur.

Gelişmiş ülkelere kıyasla daha az sayıda sağlık ünitesi veya yoğun bakım yatak sayısına sahip olan Türkiye'de Covid-19 süreci iyi yönetilmiş, sağlık kurumlarında sorun yaşanmamıştır (S.B., 2020).

Grafik 7: Türkiye'nin Sağlık Kapasitesi (S.B. 2020)

Türkiye'de kısa süre içinde yeni hizmete sokulan pandemi hastanelerinin de etkisiyle ilk günden itibaren sağlık personeli veya sağlık malzemelerinin yetersizliği ile karşılaşılmadığı gibi, ülke içinde maske, koruyucu giysi veya ventilatör denilen solunum cihazı üretimleri gerçekleştirilerek kendi ihtiyacını karşılama dışında diğer ülkelere de destek verilmiştir.

Covid-19'un pandemi olarak ilan edilmesiyle birlikte oluşturulan bilim kurulu tarafından, özel yaş gruplarına, kasabalara ve mahallelere kadar sokağa çıkma yasakları ve karantina uygulamaları başlamıştır. İdari kararla tamamen durdurulan sektörler ve hafta sonları ya da resmi tatillerdeki ulusal sokağa çıkma yasakları dışında nüfusun% 40'ından fazlası resmen kilitlenmiştir. Uluslararası ve iç yolcu trafiği kapatılmıştır. Bölgeler arasında karantinalar ve yoğun test ve izleme faaliyetleri gerçekleştirilmiş, halka açık yerlerde maske takmak zorunlu hale getirilmiştir. Karantina uygulamaları kapsamında, okullarda uzaktan eğitim ve işyerlerinde evden

çalışma modelleri uygulamaya konulmuş, on-line iletişim ve e-ticaret gibi dijital çözümlerle günlük hayatın temel gereksinimleri karşılanmıştır.

Sağlık konusundaki sorunlarla mücadele edilirken aynı zamanda ekonomik etkilerin en az hasarla atlatılması için gerekli önlemler alınmış ve kısa dönemli acil destek paketleri açıklanmıştır. Türkiye'de okulların fiziksel ortamda eğitim vermesi Covid-19'dan korunma amacıyla yasaklanınca, uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. Aynı nedenle faaliyeti durdurulan işletmelerde çalışanların belli bir kesimi için evden çalışma modeli uygulanmaya başlamıştır. Alışveriş ihtiyacının karşılanması amacıyla e-ticaret kullanımına geçilmiş ve insanların mümkün olduğu kadar sosyal mesafe kurallarına uyması sağlanmıştır. İşgücü alanında, çalışanların korunması amacına yönelik olarak hem işletmelerde işten çıkarılmanın önlenmesi için personel ücretlerinin belli bir kısmının devlet tarafından ödenmesi sağlanmış hem de işletmelere uzun vadeli düşük faizli kredi olanakları teşvik edilmiştir. Toplumda günlük yaşam koşullarının sürdürülmesi için bir pandemi sürecinde yapılması gerekenler sağlanmaya çalışılırken, ekonomik açıdan ülke yönetimince gerekli düzenlemeler de yapılmıştır.

Türkiye'de Covid-19 etkileri ile ilgili analizlerde, pandemiden önce ve sonra olmak üzere iki farklı dönemde değerlendirilmektedir. Pandemi kısıtlamalarının başlaması ile birlikte; GSYH, istihdam, talep, ihracat ve ithalat oranlarında

düşme eğiliminin başladığı ve 2020'nin ikinci çeyreğinden itibaren özel tüketim ve yatırımda -%20 oranında düşüş gerçekleştiği gösterilmektedir (OECD, 2020).

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi Genel Bakış

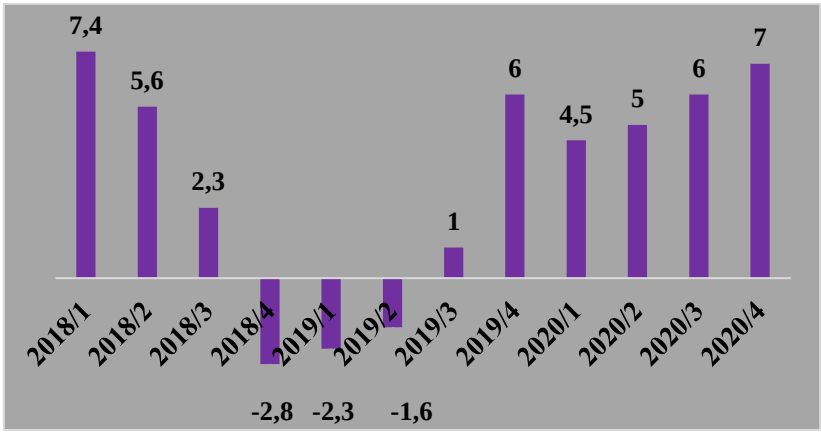
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
GSYİH (Piyasa Fiyatlarında)	2608.5	7.5	2.8	0.9	-8.1	2.0
Özel Tüketim	1560.5	6.3	0.1	0.8	-6.1	4.6
Devlet Tüketimi	387.0	4.7	6.9	4.5	15.8	4.0
Brüt Sabit Sermaye	764,7	8,2	-0,6	-12,4	-20,9	-5,2
Nihai İç Talep	2712,2	6,6	0,8	-2,6	-6,7	2,0
Toplam İç Talep	2768,8	7,4	-1,7	-2,0	-8,2	2,0
Mal/ Hizmet İhracatı	573.0	12,0	7,8	6,4	-11,2	4,8
Mal/ Hizmet İthalatı	648,2	10,4	-7,8	-3,6	-12,2	5,5
İşsizlik Oranı	-	10.9	11.0	13.7	16.8	16.1
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH %)	-	-4,8	-2,1	1,1	0,6	-0,4

Kaynak: OECD Economic Outlook, 2020.

Türkiye ekonomisinde düzelmenin ancak 2021 yılında başlayacağı, özel ve devlet tüketim harcamalarının dengeleneceği, işsizlik oranının azalacağı ve dış ticaret faaliyetlerinin artmaya başlayacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2020).

Türkiye'nin GSYH büyüme hızı 2019 yılı son çeyreğinde %6 oranında iken Covid-19 krizinin başlamasıyla birlikte 2020 yılının ilk çeyreğinde %4,5 oranına düşmüştür. Ortalama tahmin senaryolarında Türkiye ekonomisinin 2020'de yüzde bir kaç puan küçüleceği ve krizin etkilerini hafifletebilmek için

yönetimin uygulamaya koyduğu ve koyacağı destek paketlerinin hayati bir öneme sahip olduğu açıklanmaktadır. Bu gereklilikten ötürü kriz sürecinde açıklanan 100 milyar TL büyüklüğündeki destek paketi kamunun 2020 bütçesinin % 9'u ve milli gelirin de % 2,3'ü kadardır (SETAV, 2020). 2020 yılının son çeyreğinde, 2018 yılının ilk çeyreğindeki düzeye ancak ulaşılacağı ve 2021 yılında düzeleceği tahmin edilmektedir (TÜİK, 2020).

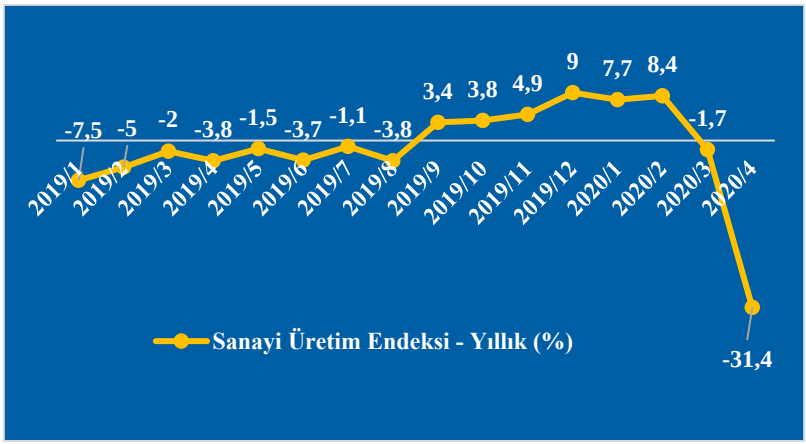

Grafik 8. Türkiye'de GSYH Büyüme Hızı Değişimi 2018- 2020 (TÜİK. 2020)

Covid-19'un ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili en kötü senaryolarda 2020'de genel olarak gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin milli gelirlerinde %7-8 düzeyinde bir gerileme yaşanacağı açıklanırken, Türkiye'nin yüzde 5,5 küçülme ile krizi yine ciddi bir hasar düzeyi olmakla birlikte daha az hasarla atlatacağı açıklanmaktadır (Kibbin, 2020). Bu senaryo fazla iyimser olsa da IMF'in 2020'ye yönelik ekonomik büyüme

tahminlerinin, Asya ülkeleri haricinde, fazla iyimser olduğu söylenemez (IMF, 2020).

Covid-19 etkisiyle Türkiye'de üretim işletmeleri faaliyetlerinde yaşanan durgunluk etkisiyle sanayi üretim endeksi; 2019 yılı Aralık ayında %9 oranında iken, Mart 2020'de -%1,7 ve Nisan 2020'de -%31,4 oranlarında düşüş yaşandığı gösterilmektedir (TÜİK, 2020).

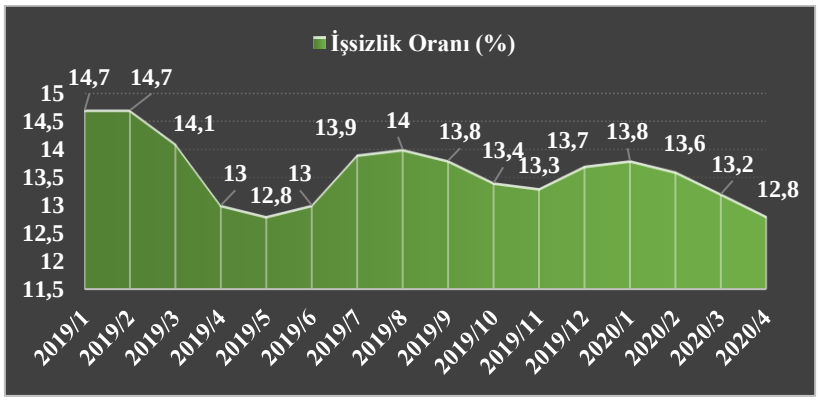

Grafik 9. Türkiye'nin Sanayi Üretim Endeksi (Aylık- %) (TÜİK. 2020)

Türkiye'de salgına karşı alınan önlemlerden kaynaklı kısıtlamalar nedeniyle, özellikle imalat ve otomotiv gibi sektörlerde sanayi ürünleri tedarik zincirinin lojistik halkasında sorunlar yaşanması, sanayi endeksinde görülen ani düşüş üzerindeki en büyük etken olmuştur. Kısıtlamaların devam ettiği sürede bu düşüşün artarak devam etmesi muhtemel görülmektedir. Bu salgın, imalat sanayi üretiminde Doğu Asya ülkelerine ve özellikle Çin'e bağlı olmanın küresel tedarik

zincirleri üzerinde önemli bir risk oluşturduğu görülmüştür. Örneğin Corona tedavisi sürecinde hayati önem arz eden ve ventilatör denilen solunum cihazı başta olmak üzere, maske, koruyucu giysi gibi ürünlerin üretiminin Türkiye tarafından ülke içinde tutulması örnek olmuştur.

Salgından dolayı ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde azalmasıyla birlikte işsizlik oranlarında önemli artışlar başlamıştır. Kısıtlamaların etkisiyle başta turizm ve ulaştırma olmak üzere faaliyetleri durdurulan sektörlerde çalışanların geçici süreyle veya tamamen işlerini bırakmak zorunda kalmaları işsizliği arttırma riski yaratmıştır. Örneğin hava yollarında, turistik işletmelerde ve geçici süre ile kapanan KOBİ'lerde çalışanlar kısıtlamaların sürdüğü aylarda işlerine gidememişlerdir. Türkiye'de işsizlik oranı 2020 yılın Nisan ayında %12,8 oranındadır. Türkiye'de istihdamı korumaya yönelik alınan tedbirlerden dolayı işsizlikteki artışın daha düşük gerçekleşebileceği belirtilmektedir.

Grafik 10. Türkiye'de İşsizlik Oranı Aylık Değişimi (%) (TÜİK. 2020)

Dünyadaki birçok ülkeye kıyasla oldukça genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'de çalışanların önemli bir kısmı evden çalışma modelinde devam ederken, e-ticaret, on-line sipariş, dijital iletişim, kargo, taşımacılık alanlarında personel ihtiyacının artması işsizlik oranlarını dengelemektedir. Türkiye'de dış ticaret alanında, uluslararası sınırların kapatıldığı ve özellikle faaliyetlerinin tamamen durdurulduğu sektörlerde düşüş oranlarının arttığı izlenmektedir. Türkiye'de ihracat alanında Mart 2020'de -%18,3 oranında Nisan 2020'de -%41,5 ve Mayıs 2020'de ise -%40,9 oranları ile önemli oranda düşüş yaşandığı görülmektedir. İthalat oranları da Nisan 2020'de -%25 ve Mayıs 2020'de -%27,8 ile eksi değerlerdedir (TÜİK, 2020).

Tablo 2. Türkiye Dış Ticaret Değişimi (%)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	Karşılama Oranı
2017	10,2	18,1	40,2	14,7	68,9
2018	7,7	-3,2	-27,3	1,3	76,6
2019	2,1	-9,0	-45,3	-4,2	86
2020/1	5,9	18,8	97,1	12,8	76,5
2020/2	1,9	9,8	75,2	6,1	82,8
2020/3	-18,3	3,1	185,3	-7,0	71,0
2020/4	-41,5	-25	67,3	-32,6	66,3
2020/5	-40,9	-27,8	102,7	-34,0	74,5

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracatta ciddi bir paya sahip olan Avrupa ülkelerinin virüs krizinden en yüksek düzeyde etkileniyor olması ihracattaki düşme oranını doğal olarak

arttıracağı beklenmektedir. Türkiye'nin ihracatında en yüksek payı olan Almanya (%9,2) ve İngiltere (%6,2) başta olmak üzere Avrupa Birliği'nin 2019 yılında %49 olan yüksek payı nedeniyle bu ülkelerde yaşanan Covid-19 krizinin Türkiye'yi de etkileyeceği tahmin edilmektedir.

Covid-19 nedeniyle küresel ekonomide yaşanan daralmanın Türkiye'nin ekonomisini olumsuz etkilemiştir ancak gelecekte daha fazla düşürme ihtimali oldukça güçlüdür.

SONUÇ

Küreselleşmenin en büyük başarılarından birisi, dünyanın farklı köselerindeki milyarlarca insanı birbirine bağlaması olmuştur ancak Corona virüsünün dünyayı tehdit eden bir salgına dönüşmesine yol açan faktörlerden biri küreselleşmedir.

Dünyada 2020 yılında karşılaşılan Corona virüsü (Covid-19), insanların hayatını tehdit etmesinin yanı sıra ekonomik olarak çok olumsuz etkilerinin görülmesi ile halen devam eden bir küresel kriz sürecini başlatmıştır. Bu kriz dünyadaki farklı bölgelerde ve ülkelerdeki farklı sektörlerde yarattığı değişimlerle şimdiye kadar yaşanmış olan en büyük pandemi olma özelliğine sahip olmuştur.

Küreselleşen Covid-19 krizinin, korunma amacıyla uygulanan kısıtlamalar nedeniyle dünya ekonomisi üzerinde, büyüme, işsizlik, dış ticaret alanlarında olduğu gibi ulaşım, otomotiv, turizm gibi sektörlerde olumsuz yansımaları görülmüştür. Aynı zamanda e-ticaret, on-line iletişim, ilaç, tıbbi malzeme ve dijital ekonomi gibi sektörlerde olumlu yansımaları görülmüştür.

Pandemi karşısında sosyal izolasyon önlemlerinin etkileri ve küresel ekonomideki faaliyetlerin yavaşlamasından dolayı Türkiye'de de olumsuz sonuçların ortaya çıkması muhtemelen kaçınılmaz olacaktır. Sağlık konusunda olduğu gibi krizin ekonomik etkilerinden de mümkün olan en az hasarla korunmak konusunda aynı başarılı performansın gösterilmesi beklenmektedir. Türkiye'nin Covid-19 pandemisinin insan bedeli açısından olduğu gibi ekonomik olarak iyi hazırlandığı görülmektedir. Türkiye üzerinde krizden geleceğin korunması adına en doğru hükümlerin belirlenmesi önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

IMF, International Monetary Fund, June 2020, "WEO, World Economic Outlook, Overview of the World Economy" p: 7.

IMF, June 2020, "A Crisis Like No Other, an Uncertain Recovery" https://www.imf.org//Publications/WEO/Issues/2020//WEOUpdateJune2020

Kituyi, Mukhisa, Haziran 2020, "BM raporu: Doğrudan yabancı yatırımlar Kovid-19'un etkisiyle 2020'de yüzde 40 azalacak", https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-raporu-dogrudan-yabanci-yatirimlar-kovid-19-un-etkisiyle-2020de-yuzde-40-azalacak/1878885

OECD, Economic Outlook, June 2020,

Revenue River, 2020, " Digital Marketing Factors of Consumer Behavior", https://www.revenueriver.co/thecuttingedge/digital-marketing-factors-of-consumer-behavior

SETAV, 2020, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, " Ekonominin Korona virüsle Mücadelesi", N. Gür, M. Tatlıyer, Ş. Dilek. SETA Vakfı, 2020,

TUSİAD, 2020, Digital E-Ticaret Raporu, "E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar", http://www.tubisad.org.tr//dtusiad-eticaret-raporu-2019.pdf

TÜİK, 2020, https://web.tuik.gov.tr/tr/

Warwick, J. McKibbin ve Roshen Fernando, "The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios", CAMA Working Paper No. 19/2020, (Mart 2020).

BÖLÜM 9

PANDEMİ SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU VE YENİ KÜRESEL DÜZEN

Arş. Gör. Dr. Eren Alper YILMAZ[1]

[1]Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Aydın, TÜRKİYE. E-posta: alpery@adu.edu.tr.

GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Wuhan şehrinde görülen ve daha sonra sınırları aşarak domino etkisi yaratan ve tüm dünyada hızla yayılan, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen koronavirüs, Avrupa'da da derin gedikler yaratmış, sağlıktan eğitime ekonomiden sosyal hayata kadar her alanı olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle İspanya ve İtalya gibi Avrupa'nın güney kanadındaki ülkeler pandemi sürecinde ağır darbeler almış, yetersiz sağlık koşulları ve hâlihazırdaki olumsuz ekonomik şartlardan ötürü bazı üye ülkelerde ciddi krizler patlak vermiştir. Uzun süren bu kriz, Avrupa'da büyük bir büyüme kaybına ve artan işsizliğe yol açmıştır. Avrupa'nın toplam işgücünün % 15 ila % 25'inin krizden doğrudan etkilenebileceğini gösteren bazı istatistikler mevcut olmakla beraber, Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) yapılan son tahminlere göre, euro bölgesi ekonomisinin 2020 yılı içinde % 7,5 oranında azalması beklenmektedir (Eyrich, 2020).

Pandemi ile mücadele edebilmek için İtalya, Almanya, Fransa gibi ülkeler kendi içlerinde bazı güvenlik önlemleri almışlardır. Test sayılarının artırılması, sosyal mesafenin korunması, sokağa çıkma yasaklarının uygulanması, eğitim ve çalışma hayatında uzaktan eğitime geçilmesi, bazı işletmelerin kapatılması, karantinadan çıkanlara para ve hapis cezalarının uygulanması gibi rutin tedbirlerin yanı sıra, ekonomisi güçlü ülkeler de işletmeleri, işçileri ve aileleri destekleyen bütçeler ve fonlar oluşturmuşlar, halklarının kredi borçlarını ötelemişler veya doğrudan destek politikaları

uygulamışlardır. Bu süreçte her ne kadar ulusal önlemler alınsa da, tıbbi malzemelerin yeterli gelmemesi gibi sağlık koşullarındaki aksamaların yanı sıra, ayrılan ekonomik fonların iç piyasadaki ekonomik durgunluğu, düşük alım gücünü ve işsizliği önleyememesi, ulus devletlerin kendilerine yetmediğini, nihai aşamada dış desteğe bağımlı olduklarını göstermiştir.

Dışarıdan desteğe olan bu ihtiyaç, ilk olarak üye devletlerin ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri birçok alanda işbirliği yaptığı, dayanışma ruhu ile hareket etmek için kağıt üzerinde birbirlerine söz verdikleri, yetkilerinin büyük kısmını devrettikleri, dünyanın önde gelen supranasyonel kurumlarından olan Avrupa Birliği'ni akıllara getirmiştir. Almanya, Fransa, Hollanda ve İskandinav ülkelerinin AB'nin ekonomik olarak en güçlü, refah düzeyi en yüksek ve AB'ye en fazla bütçe desteğinde bulunan ülkeleri olmasına istinaden, pandemiden olumsuz etkilenen üye devletler, ilk etapta AB'den destek beklemişler, fakat bu beklentileri yeterince sonuç vermemiştir. Üye ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu kriz, AB'yi de varoluşsal bir kriz içine sokmuş, Birlik'in gelecekteki varlığının yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

Pandemi döneminde yumuşak gücün bir unsuru olarak gündeme gelen "maske diplomasisi" kavramı, devletler arasındaki sağlık yardımlarını hızlandırmış, AB'den yeterli desteği alamayan üye devletlere başta Çin, Rusya, Küba ve Türkiye gibi Doğu Bloklu ülkeler insani yardım yapmış, Çin ve Rusya gibi ülkeler kendilerine atfedilen "otoriter ülke"

imajlarından kurtulabilmek için elzem bir kamu diplomasisi örneği göstermişlerdir.

Bu bağlamda çalışma; pandemi sürecinde AB üye devletlerin kendi içinde geliştirdikleri politikalara, dışarıdan aldıkları insani yardımlara ve uluslararası örgütlerin eylemsizliklerine verdikleri tepkilerden hareketle, başta AB olmak üzere diğer küresel aktörlerin durumlarına, bu durumun "post korona dünya düzeni" olarak adlandırabileceğimiz yeni sistemde AB'nin geleceğine ve muhtemel güç dengelerine yansımalarına odaklanmıştır.

1.KORONAVİRÜSÜN İTALYA'DA GÖRÜLME SEBEPLERİ

Koronavirüs, özellikle İtalya'nın kuzeyindeki Lombardiya ve Veneto bölgelerinde yoğun olarak görülmüştür. Bu bölgelerin Çin ile güçlü ticari bağlara sahip olması, birçok İtalyan girişimcinin deri ve tekstil şirketlerini Çinli girişimcilere satması, bölgedeki fabrikalarda binlerce Çinli işçinin çalışması ve Wuhan'dan bu bölgelere doğrudan uçuşların konulması gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, virüsün yayılma hızının neden İtalya'nın kuzeyinde daha fazla olduğu anlaşılabilir (Güngörmez, 2020).

Yapılan araştırmalara göre, koronavirüsün bağışıklık sistemi zayıf olan ve kronik hastalığı bulunan yaşlıları daha fazla risk altında bıraktığı görülmüştür (CDC, 2020). Özellikle 60 yaş üstü insanların virüse yakalanma riskleri daha yüksektir. İtalya da yaşlı nüfusunun en yüksek olduğu Avrupa ülkelerinden birisi olarak karşımıza

çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre 60 yaş ve üzeri insanlar İtalya'daki nüfusun % 39'unu oluşturmakta, dolayısıyla İtalya, Finlandiya'dan sonra en çok yaşlı nüfusa sahip olan ülke özelliği göstermektedir (UN, 2019: 12).

Virüsün kontrol edilememesinin bir diğer önemli sebebi de İtalya'daki sağlık sisteminin yetersizliğidir. Ülkede sağlık harcamalarına ayrılan pay, bütçenin % 6,6'sını oluşturmakta ve bu oranla İtalya'nın Avrupa'daki diğer ülkelerin (Fransa % 8,7, Almanya % 9,5) altında kaldığı bilinmektedir (Belek, 2020). Pandemiden önceki dönemlerde hastaneler kapatılmış, hastane yatak sayıları azaltılmış, sağlık personeli sayısında azalmaya gidilmiş, sağlık personelinin ücretleri düşürülmüştür. Böylece İtalyan sağlık sektörü pandemiye hazırlıksız yakalanmıştır. Koronavirüsün etkili olduğu ilk zamanlarda ise virüsten en fazla etkilenen Lombardiya bölgesinde neredeyse hiçbir hastanede boş yatağın kalmadığı vurgulanmış, hastanelerdeki fiziksel şartların da oldukça kötü olduğu görülmüştür. Yine bu bölgede, yoğun bakım ünitelerinin kapasitesini aşmasından dolayı sağlık personelinin hastaların durumuna göre (yaş, hastalığın boyutu vs) tercih yapmak zorunda kaldıklarına, az sayıda olan solunum cihazlarının hastalığın ciddiyetine göre kullanılmasının tercih edildiklerine, maske ve solunum cihazı gibi tıbbi malzemelerin yeterli gelmediğine rastlanmıştır. İtalya, diğer ulusların çoğunluğu gibi, salgının hızla yayılmasına karşı yeterince hazırlıklı olamamış, neredeyse sadece yurt dışında üretilen maskeler gibi birçok koruma amaçlı malzemeler sağlık personeli için bile yetersiz gelmiştir.

Bir diğer iddia ise İtalya'daki virüsün en azından Ocak ayının ortasından itibaren var olduğu fakat fark edilmeden insanlar arasında dolaştığı tezidir. Enfekte olanların çoğunda hiç bir belirti görülmemesi veya sadece öksürük, hafif ateş gibi hafif semptomların olması, virüsün henüz herhangi bir belirti göstermeyen insanlar tarafından da yayılabileceğini gösteren araştırmalarla tutarlıdır (Perrone, 2020).

Lombardiya'da 122 bin nüfuslu bir şehir olan Bergamo, sosyal aktivitelerin en çok yapıldığı şehirlerin arasında gelmektedir. Virüsün yayılmaya başladığı sıralarda 50 binden fazla seyircisiyle Atlanta-Valencia futbol maçına ev sahipliği yapan Bergamo, enfeksiyonun kitlelere yayılmasını açıklayan başka bir hipotezdir (Jass Case Reports, 2020). Ayrıca Lombardiya valisi Attilio Fontana, bölge parlamentosuna 25 Şubat'ta koronavirüsün "normal gripten sadece biraz daha fazla" olduğunu beyan etmiş, konunun ciddiyetinin yeterince farkında olunmamıştır. Yine Merkez Sol Demokrat Parti (PD) lideri Nicola Zingaretti, Milano'da halka açık bir restorana gidip bölge halkına dikkatli olma çağrısı yapmış, fakat "gündelik yaşamı rutinlerini bozmamaları veya panik yapmaktan kaçınmaları" konusunda uyarmıştır. Milano belediye başkanı Giuseppe Sala ise "Milano durmuyor" adlı bir kampanya başlatarak İtalyanları sosyal hayatın devamına teşvik etmiştir (Perrone, 2020). Kısaca İtalyan yerel yöneticiler, durumun ciddiyetini ilk zamanlarda yeterince kavrayamamış, yerel halkı da korkutmamak adına salgına karşı tedbir alınması konusunda esnek davranmışlardır.

2.KORONAVİRÜSLE MÜCADELE SÜRECİNDE ÜYE DEVLETLERİN ULUSAL POLİTİKALARI

Pandeminin yayılma hızını azaltmak için ulus devletler tarafından alınan iç ve dış güvenlik önlemleri, küresel ekonomik hareketleri bir hayli yavaşlatmış, böylelikle liberal ekonomilerde sık görülen malların, sermayenin, insanların ve hizmetlerin serbest dolaşımını sekteye uğramıştır (Yılmaz, 2020b: 2224). Sınırların içe çekilmesi ve özellikle AB'den yeteri kadar destek gelmemesi ile birlikte AB üye ülkeleri koronavirüsle mücadele sürecinde kendi ulusal politikalarının sınırlarını çizmiş, bu çerçevede dış dünyadan izole olarak sağlıktan güvenliğe, ekonomiden sosyal hayata kadar kriz sürecini ulusal manevralarla yönetmişlerdir.

2.1. Virüsün En Yoğun Olduğu Ülke: İtalya

AB üyeleri içinde, koronavirüsün en yoğun olarak görüldüğü ve ölüm sayılarının her geçen gün arttığı ülkelerden biri olan İtalya, daha çok ulusal bazda aldıkları tedbirler ile salgınla mücadele etmiş, özellikle yerel yönetimler aracılığı ile bazı güvenlik önlemleri almıştır. Başta Lombardiya bölgesi olmak üzere salgının hızla yayıldığı bölgelerde yerel yöneticiler, gerek 21. yy'ın en önemli iletişim araçlarından olan sosyal medya üzerinden videolar çekerek gerekse sokaklarda dolaşarak İtalyan halkının evde kalması için uyarılar yapmıştır.

İtalya'da alınan somut önlemleri incelemek gerekirse; ülke genelinde tüm park ve bahçelerin halkın kullanımına kapatılması, tüm açık hava etkinliklerinin yasaklanması, yazlık evlere yapılan seyahatlerin yasaklanması, Seri A da dahil olmak üzere tüm spor müsabakalarının ertelenmesi, okulların ve üniversitelerin geçici süreyle tatil edilmesi, gıda ve içecek satan büfelerin kapatılması gibi kısıtlamalar görülmüştür. Milano'nun da içinde olduğu Lombardiya Bölgesi ve Venedik dahil 14 kentin karantina altına alınması kararlaştırılmış, karantina bölgelerinde sinema, müze, kültür merkezleri, havuz ve spor salonları kapatılmış, restoran ve cafe gibi tesislerde asgari 1 metre mesafe şartı uygulanmıştır.

İtalya'da hükümet, kuralları çiğneyenlere ise yüksek para cezaları getirmiş, bu ceza limitini 400 euro ile 3000 euro arası olarak belirlemiştir. Bunun yanı sıra, düzenlenen kararnameye göre Covid-19 testleri pozitif çıkmasına rağmen karantinada kalma emrini "kasıtlı olarak ihlal eden" kişiler için 1-5 yıl arasında hapis cezası öngörülmüştür (Duncan, 2020).

2.2. Almanya'nın Erken ve Etkin Tedbirleri

Avrupa'da koronavirüs ile en iyi mücadele örneklerinden birini veren Almanya'da ise, ilk virüs vakası 27 Ocak 2020 tarihinde Bavyera eyaletinde tespit edilmiş, Münih'teki Eyalet Sağlık Bakanlığı, Starnberg'de bir kişinin virüs taşıyıcısı olduğunu açıklamıştır. Almanya Başbakanı Angela Merkel 12 Mart 2020 tarihinde, endişe verici bir açıklama yaparak Almanya genelinde koronavirüsün halkın

% 60 ile % 70'ine bulaşma ihtimali olduğunu söylemiştir. Bu açıklama, Almanya'nın virüsü ne kadar ciddiye aldığının ve virüse karşı kararlı bir mücadele verilmezse sonuçlarının ne kadar vahim olacağının göstergesi olmuştur. Merkel, içinde bulunulan pandemiyi de AB'nin karşı karşıya olduğu "en büyük varoluş sınavı" olarak betimlemiş ve olayın ciddiyeti konusunda gerek Alman halkı gerek tüm Avrupa halkları üzerinde farkındalık yaratmayı amaçlamıştır.

Bu çerçevede Almanya, koronavirüs salgınıyla mücadelede siyasilerin değil, ülkenin köklü bir geçmişe sahip ve bilim konusunda başarılı çalışmaları olan Robert Koch Enstitüsü'nün tavsiyelerine kulak vermiştir. Enstitü Başkanı Prof. Dr. Wieler, Almanya'nın üç boyutlu bir strateji geliştirdiğine vurgu yapmıştır. Bunlar;

- Covid-19 vakalarının testler yoluyla ivedi bir şekilde teşhis edilmesi ve bu kişilerle temasta bulunan kişilerin de tespit edilerek karantinaya alınması,
- Yaşlılar, kronik hastalar ve korunmaya muhtaç gruplar için ek koruma önlemlerinin alınması,
- Sağlık sisteminin güçlendirilmesi bağlamında Covid-19 için yapılan test kapasitelerinin yanı sıra hastanelerdeki yoğun bakım ve solumun cihazı kapasitelerinin iki kat artırılmasıdır (Akal, 2020).

Almanya'da her hafta 500 binden fazla koronavirüs testi yapılmaktadır. Charite Hastanesi Yönetim Kurulu Başkanı Heyo Kroemer da, Almanya'nın küresel salgının etkilendiği ülkelerden daha

önce test yapmaya başladığını vurgulamıştır. Almanya, virüs vakaları yayılmadan önce testleri hazırlamaya başlamıştır (DW, 2020a). Federal Sağlık Bakanı Jens Spahn yaptığı basın toplantısında, Mart ayının ortalarında 1 hafta içinde Alman halkına 300 bin ila 500 bin arasında test yapıldığını açıklarken, başka hiç bir Avrupa ülkesinde bu oranda test yapılmadığına vurgu yapmıştır. Üniversite hastanelerinde yapılan testleri de eklediğimizde, virüs için yapılan test sayısının daha yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir (Akal, 2020). Test konusundaki bu hızlı ve titiz çalışmasının yanı sıra, Almanya'nın COVID-19 endişesi taşıyanları televizyon, radyo, mektuplar, broşürler, sosyal medya üzerinden aktarılan bilgilerle halkta farkındalık yaratması ve halkı test yapmaya teşvik etmesi, ülkedeki ölüm oranlarının diğer ülkelere nazaran düşük olmasının en önemli sebeplerindendir.

Toplumsal yaşamın sınırlandırılması konusunda da Almanya pandemiye karşı bazı tedbirler almıştır. Eğitimden spora, sanayiden tarıma kadar pek çok alanda kurumlar ve STK'lar ile yapılan istişarelerin ardından hükümet, art arda güvenlik önlemleri devreye sokmuştur. Önlemler kapsamında bazı eyalet ve kentlerde sokağa çıkmaya kısıtlamalar getiren kararlar alınmıştır. Bavyera Eyaleti Başbakanı Markus Söder, 20 Mart gece yarısından itibaren eyalette sokağa çıkma kısıtlamalarının getirileceğini duyurmuştur. Bu çerçevede hastane ziyaretleri, huzurevi ziyaretleri, kuaförler, cafeler, parklar, yapı marketler vs tamamen yasaklanmıştır. Yalnızca doktora, işe, markete ve eczaneye gitmeye izin verilmiş, açık havada tek başına spor yapmak serbest bırakılmıştır. Açık hava toplantıları, gösterileri ve

yürüyüşleri yasaklanmıştır. Kısıtlamaların polis tarafından kontrol edileceği ve kuralların ihlal eden herkese yüksek para cezası verileceği düzenlemesi yapılmıştır (BR24, 2020).

Ekonomik olarak da Almanya, Avrupa'nın refah düzeyi en yüksek ve en zengin ülkesi olmanın getirmiş olduğu avantajla pandemi ile mücadele için ciddi bütçeler ayırmıştır. 750 milyar euroluk bir ekonomi paketini Federal Meclis'ten geçiren Almanya, bu çerçevede aileleri, kiracıları, çalışanları, işsiz kalanları ve şirketleri desteklemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede küçük esnaf, sanatçı ve bakıcı gibi bireysel serbest çalışanlar, üç aylık bir süre için doğrudan sübvansiyonlarla 15 bin euroya kadar desteklenmeye hak kazanmışlardır. Bu program için toplam 50 milyar euro tahsis edilmiştir. Daha büyük şirketler ise, bir istikrar fonundan sermaye ile dengelenmişlerdir. Bu şirketlere olası doğrudan yatırımlar için 100 milyar euroluk bir bütçe tahsis edilmiştir. Ayrıca bankalar müşterilere likidite yardımı için 100 milyar euro ayırmıştır (Spiegel International, 2020).

2.3. Geç Kalınmış Kısıtlamalar ve Fransa

Bugüne kadar görülen 172,377 vaka sayısı ve 30,029 ölümle (Worldometer, 2020) Avrupa'da virüsün en çok etkilediği ülkelerin başında gelen Fransa'nın salgınla mücadelesini incelediğimizde ise, virüsün ilk görüldüğü zamanlarda Fransa, büyük toplantılara herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Örneğin, Fransa'da kilisenin konferansları sürecinde kalabalık içinde COVID-19 taşıyan bir düzine kişi olmasına

rağmen kilise toplantıları yine de iptal edilmemiştir (Cohen, 2020). Şubat ayının son haftasında virüsün İtalya'nın Lombardiya bölgesinde çok sayıda insanda yayıldığının bilinmesine rağmen hükümet,

İtalya ile sınırların kapatılmasının "orantısız ve etkisiz" bir önlem olacağını vurgulayarak sınırları kapatmama kararı almıştır. Bunun yanı sıra Fransa hükümeti, her ne kadar bazı belediyelerden seçimleri ertelemek için çağrıları yapılsa da, 15 Mart'ta ülke çapında belediye seçimleri yapmakta ısrar etmiştir. Fransız hükümeti, o tarihte ülke genelinde toplamda 127 ölü ve 5 binden fazla enfekte kişi olmasına rağmen sosyal mesafe kuralının uygulanması ve risk grubundakilere öncelik verilmesi şartıyla 15 Mart'ta güvenli bir şekilde seçimlerin yapılabileceğini beyan etmiştir (Kavukcu, 2020). Ancak bu açıklama ülke genelince tepkilere neden olmuştur. Öte yandan Cumhurbaşkanı Macron'un 6 Mart itibariyle 600'den fazla vaka ve 9 ölüye ulaşıldığı bir günde Fransızları sosyal hayatlarını sürdürmeye teşvik etmek adına eşiyle bir tiyatro oyununa katılması ve "Hayat devam ediyor. Riskli gruplar dışında rutin alışkanlıklarımızı değiştirmemiz için bir sebep yok" yönündeki açıklaması, Fransız hükümetinin salgın konusunda ilk başlarda çok esnek davrandığını ortaya koymaktadır (Maaloum, 2020). Kuşkusuz tüm esnek durumlar ve tedbirsizlikler, Fransız hükümetinin somut bir eylem planı noktasındaki eksikliğini ve virüsü yeterince dikkate almadığını göstermektedir.

Fransız sağlık sistemi; yaşam beklentisi, evrensel erişim, kanser bakımı ve çok çeşitli hastalıkların akut bakım yönetimi gibi birçok önemli noktada iyi işlemektedir. Kapsamlı Fransız sağlık sigortası veritabanı, savunmasız alt popülasyonları veya virüsten ciddi şekilde etkilenmesi ve hastaneye kaldırılması muhtemel olan kişileri tanımlamak için oldukça gelişmiş bir havuzdur. Bununla birlikte, Mart ayının ortasına kadar savunmasız alt popülasyonları tanımlamak, birbirinden uzak mekanlar arasında bilgi ve iletişim teknolojisini kullanarak tanı, tedavi, önleyici hekimlik amaçlarına yönelik birey ve toplum sağlığını geliştirme amacı taşıyan *teletıp* metodunu kullanmak ve kişisel koruyucu ekipmanlarla donatmak amaçlı olarak bu veritabanı hiç kullanılmamıştır (Cohen, 2020). Ayrıca komşusu Almanya'nın aksine Fransa, erken tarama sistemini hayata geçirmemiş ve test kitlerinin sayısını artırmamıştır. Tarihçi Pierre Vermeren'e göre Fransa; maske, test kitleri, önlük, termometre gibi malzemeler olmak üzere vatandaşların tedarik eksikliklerini giderebilecek merkezi bir yönetim anlayışına sahip olmasına rağmen, Ocak ortası ile Mart ortası arasında, Almanya ve Asya ülkeleri çoktan harekete geçmişken vakit kaybetmiş, durumu ciddiye almamıştır (Eurotopics, 2020).

Yetkililer ayrıca, küresel salgın hastalıklarının artan riskleri konusunda 2000'li yılların başından bu yana yapılan uyarılara rağmen, denizaşırı tedarikçilerin stoklarını doldurmak ve üretim kapasitesini artırmak adına hep dış kaynaklara yönelmiş, iç üretimi canlandırmamıştır. Bu da Fransa'yı Avrupa liderliği için yarıştığı rakibi Almanya'nın aksine, yüz maskelerinin, test kitlerinin, solunum

cihazlarının ve hatta termometrelerin tedariki konusunda dışarı bağımlı bir hale getirmiştir (News18, 2020).

Salgın yayıldıkça durumun ciddiyetini anlayan Fransa, virüse karşı bir takım önlemler geliştirmiştir. Koronavirüs krizinden önce ise Fransa'da solunum cihazlı 5 bin yoğun bakım ünitesi vardı fakat salgın başlayınca hükümet bu sayıyı 8 bin'e çıkarmak zorunda kalmıştır. Fransa'da virüslü hastaları tedavi eden doktor, hemşire ve sağlık çalışanlarının maskelerinin yetersiz olduğu gözlenmiştir. Bu kişilerin haftalık maske ihtiyacı 40 milyon iken, ülke bazında bir haftada sadece 3,3 milyon maske üretilmiştir. Bu sebeple Fransa yönetimi, maske eksikliğini gidermek için Çin'den 1 milyardan fazla sipariş etmek mecburiyetinde kalmıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

Sosyal hayat düzenlemelerinde ise, 17 Mart 2020 tarihinden itibaren Fransızlar için uluslararası seyahatler yasaklanmıştır. Ayrıca ülke genelinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bununla birlikte işe gitmek, eczaneye gitmek, temel alışverişleri yapmak, muhtaç bir kişiye yardım etmek ve bireysel spor yapmak gibi sebeplerden ötürü dışarıya çıkmak serbest bırakılmıştır (Kavukcu, 2020). Türkiye'deki veya Çin'deki sokağa çıkma yasakları ile mukayese edildiğinde, Fransa'daki sokağa çıkma yasaklarının daha gevşek olduğu sonucuna varılabilir. Özellikle spor yapmak için yani keyif amaçlı olarak vatandaşların dışarı çıkılmasına izin verilmesi, vaka sayılarının artışına zemin hazırlayabilecek bir durumdur.

Ekonomik olarak da Fransa, finansal bir krizin eşiğinden kurtulmak için şirketlere 300 milyar euro değerinde bir banka kredisi sunacaklarını, vergi ve sosyal güvenlik primi ödemelerinin erteleneceğini duyurmuştur. Maliye Bakanı, gerekirse büyük şirketlerin kamulaştırılarak devletin koruması altına alınacağının vurgusunu yapmıştır. Ayrıca, geçici olarak işten çıkarılan çalışanlar için 45 milyar euroluk bir fon ayrılmıştır (Tuncer, 2020). Tüm bunların yanı sıra Fransa'da da serbest çalışanlara yönelik olarak doğrudan destek önlemleri alınmıştır.

3.AB, KORONAVİRÜSLE MÜCADELEDE PASİF Mİ KALDI?

Koronavirüs gibi salgınlar, sağlık tedbirlerinin alınmasında her ne kadar AB gibi ulusüstü yapılara daha fazla ihtiyaç olduğunu gözler önüne serse de, AB'nin virüse erken ve etkin şekilde tepki vermekte zorlandığı görülmüştür. AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen, ölümcül koronavirüs salgınının başlangıcında kimsenin bu duruma yeterince hazır olmadıklarını ve İtalya'ya yardım edemedikleri için kendilerine "yürekten bir özür" borçlu olduklarını ifade etmiş (BBC News, 2020) komisyon İtalya'da ilk vakaların görülmesinden ancak 47 gün geçtikten sonra kapsamlı bir önlem paketi açıklayabilmiştir.

Bu çerçevede İtalyanlar, kendilerine yeteri kadar yardım etmedikleri düşüncesiyle Avrupa Birliği'ne sitemde bulunmuşlardır. Bazı İtalyan siyasetçiler ve vatandaşlar, sosyal medyada yayınladıkları görüntülerde AB'den koronavirüsle mücadelede maddi ve insani yardım alamadıkları gerekçesiyle AB bayraklarını yakmışlar, böylece

AB'yi artık tanımadıklarını göstermişlerdir. AB'yi özellikle parlamenterler hedef almışlar, İtalya Temsilciler Meclisi Başkan yardımcısı Fabio Rampelli ofisindeki AB bayrağını indirerek yerine İtalyan bayrağını asmış ve "Belki sonra görüşürüz" diyerek Avrupa Birliği'ne tepkisini sert bir şekilde göstermiştir. Bu tutum, İtalya'nın bir kesiminin AB'ye olan güveninin sarsıldığını göstermiştir. Siyasi parti liderleri de AB'ye karşı sert tepkiler vermiş, İtalya'nın aşırı sağcı lideri ve eski Başbakan Yardımcısı Matteo Salvini, koronavirüs krizi sonrası "AB ile hesaplaşmaktan ve gerekirse AB'ye veda etmekten" söz etmiştir.

AB aday ülkelerinden olan Sırbistan'ın, AB'den talep ettikleri yardım çağrısının karşılık bulmamasına Sırp Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic sitemde ederek, "Avrupa dayanışması diye bir durumun söz konusu olmadığını, Birlik kavramının yalnızca kâğıt üzerinde bir masal olduğunu" dile getirmiştir. AB'ye karşı bu sert tepkilerin en dikkat çekeni ise, bizzat birliğin kendi organlarından olan Avrupa Araştırma Konseyi'nde görülmüştür. Araştırma Konseyi Başkanı Mauro Ferrari, AB'nin pandemi ile mücadele politikasını adeta bir "hayal kırıklığı" olarak tanımlamış ve görevinden istifa etmiştir (Yılmaz, 2020a).

Son dönemde ise AB'ye karşı tepkilerin başında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron tarafından yapılan eleştiriler gelmektedir. Nisan ayında yapılan AB Zirvesi'nde Macron'un, salgının sebep olduğu ekonomik krize karşı AB tarafından ortak bir çözüm bulunamaması halinde Avrupa'nın geleceğinin tehlike altına

gireceğini belirtmesi, AB'nin akıbetine dair umutsuzluğun bir göstergesi olmuştur.

Koronavirüs krizinin ilk ortaya çıktığı zamanlarda AB'nin bir Birlik olarak hızlı ve güçlü bir tepki verememesinin sebepleri altında, AB'nin işleyişi zor bir bürokratik yapıya sahip olmasının yanı sıra, üye devletlerin AB'ye aktardığı yetkilerin ve kaynakların sınırlı olması da yatmaktadır. AB'nin refah düzeyi en yüksek ve gelişmiş ülkesi olarak bilinen Almanya'nın AB bütçesine yaptığı katkı 19.587 milyar eurodur. Bu rakam Almanya'nın GSMH'sının sadece % 0,59'unu oluşturmaktadır (Nas, 2020). Kriz durumlarında ise üye devletlerin AB ortak çıkarlarından ziyade kendi ulusal çıkarlarını düşünmeleri ve AB bütçesine kaynak aktarmaya sıcak bakmamaları ise, AB'nin dayanışma ruhunu yeterince yansıtamadığını göstermektedir.

AB'nin bir pandemik hastalık veya mülteci krizi gibi sorunlar karşısında kendisinden bekleneni karşılaması da Birlik'e daha fazla yetki ve kaynağın aktarılmasına bağlıdır. 2020 sonrasında Birlik'in bütçe taslağının belirlenmesi ile ilgili müzakerelerde görüldüğü üzere, başta bütçeye doğrudan ve en fazla katkı yapan güçlü ülkeler de dahil, diğer üye devletler de vatandaşlarının vergilerini ortak AB havuzuna aktarmaya pek yanaşmamaktadırlar. AB kurumlarına yetki aktarımı konusunda da aynı çekimserlik söz konusudur.

İngiltere'nin Brexit süreci ile Birlik'ten resmen ayrılması, AB'yi 75 milyar euroluk bir bütçe açığı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bir grup AB ülkesi, bu açığın kapatılması için daha zengin üye devletlerin bütçe konusunda elini taşın altına koymasını beklemiştir. Taraflar Şubat 2020'de bir araya gelmiş, fakat özellikle Avusturya, Danimarka, Hollanda ve İsveç'ten oluşan "tutumlu dörtlü" bütçe açığının kapatılması konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bu dört ülkenin yanı sıra, uzlaşmayı zor hale getiren diğer bir nokta İtalya, İspanya, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Yunanistan gibi ekonomisi çok güçlü olmayan ülkelerin, birliğin bütçesi için altyapı harcamaları ve tarım sübvansiyonları gibi harcamalarını azaltmak istemeleridir (Çakır, 2020). AB'ye en az masraf çıkaran beş ülke, AB bütçesine katkılarının gayrisafi yurt içi hâsılalarının % 1'inin üzerine çıkmasını kabul etmeyeceklerini vurgulamışlardır. Bu konuda en sert tutumlardan birine sahip olan Hollanda Başbakanı Mark Rutte, "Gelişmiş ülke oldukları için AB'ye fazla ödeme yaptıklarını, bu durumun Hollanda'ya diğer ülkelerle ticaret yapma, üye ülkelere de Hollanda'nın gelişme seviyesine ulaşma şansı verdiğini, fakat bunun da bir sınırı olması gerektiğini" ifade etmiştir (VOA, 2020). Böylece bütçe müzakerelerinde istenilen sonuç alınamamıştır.

Nisan 2020'de ise AB maliye bakanları, salgından etkilenen Avrupa ülkeleri için 500 milyar euroluk bir teşvik paketi üzerinde anlaşmışlar, İtalya Başbakanı Conte, üyeler arasında borcu paylaşmanın bir yolunu içermediği sürece anlaşmayı kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Fakat Hollanda gibi güçlü AB üyeleri uzun vadede bu paylaşımın AB ve

Hollanda'ya fayda sağlamayacağına işaret ederek bu teklife karşı çıkmıştır (Euronews, 2020). Mayıs ayının sonlarına doğru ise Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, salgın sonrası AB ekonomisinin toparlanması amacıyla üye ülkeler için 500 milyarı karşılıksız hibe şeklinde olmak üzere toplamda 750 milyar euroluk kurtarma fonu planı açıklamıştır. İtalya'nın olumlu karşıladığı bu ekonomik desteğe Hollanda gibi refah düzeyi yüksek ve sorumluluk paylaşmak istemeyen ülkelerin muhalefeti sürmüştür (Sputnik Türkiye, 2020).

İtalyan hükümeti "korona tahvilleri" olarak adlandırılan ortak bonoların piyasaya sürülmesi ve ortak borçlanma ile AB ülkelerinde görülecek muhtemel bir ekonomik krizin birlikte aşılması önerisinde bulunmuştur. Ancak mali disiplinleri Akdeniz ülkelerine oranla çok daha gelişmiş olan Almanya, Hollanda, Avusturya ve Finlandiya gibi ülkeler korona tahvilinin kullanılmasına sıcak bakmamaktadır. Bu ülkelerin öne sürdüğü başlıca argüman; AB'nin Akdeniz kanadının mali disiplin konusunda "gevşek" olmasıdır. Pandemi öncesinde zaten borç batağında olan İtalya'nın kriz sonrası daha da borçlanacak olması merkez ve kuzey Avrupa ülkeleri tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Bu anlaşmazlık; sorumsuz mali politikalar izledikleri düşünülen güney Avrupa ülkeleri ile bu ülkelerin finansal durumlarını düzeltmesi öngörülen Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkeleri gibi güçlü ülkeler arasında derin bir krizi yaratmıştır. Kısacası AB, kendi içinde de anlaşmazlığa düşerek ekonomik reform politikaları konusunda bölünmüştür.

4. MASKE DİPLOMASİSİ ÇERÇEVESİNDE AB ÜYE ÜLKELERİNE YAPILAN DIŞ YARDIMLAR

Küreselleşme süreciyle birlikte önem kazanan sağlık diplomasisi, genelde yumuşak gücün bir ayağı olarak görülmekte, spesifik olarak ise kamu diplomasisinin bir örneği olarak ele alınmaktadır. Bu kavram, küresel anlamda sağlık politikalarını şekillendiren ve yöneten "çok düzeyli ve çok aktörlü bir müzakere süreci" şeklinde ele alınabilir (Kickbusch, Silberschmidt ve Buss, 2007: 230). Sağlık diplomasisini; sağlığın korunması, iyileştirilmesi ve sağlık imkânlarına erişilmesi için yürütülen çok taraflı bir iş birliği süreci olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Bu yönde atılan adımlar, devletlerin uzlaşmacı tutumlarını öne çıkaracak, diğer alanlarda da çarpan etkisi yaratarak dış politikalarına olumlu katkı yapacaktır. Böylece, devletler uluslararası arenadaki yumuşak güçlerini artırarak olumlu bir imaj elde edebileceklerdir (Arslan, 2020).

4.1. Maske Diplomasisi Bağlamında Çin'in Yükselen İmajı

Pandemi döneminde sağlık diplomasisinin bir türü olarak "maske diplomasisi" kavramı ortaya çıkmış, genel anlamda ülkeler ve örgütler arasındaki sağlık yardımı faaliyetleri bu kavram etrafında şekillenmiştir. Virüsün kaynak ülkesi olmak açısından Trump tarafından eleştirilen ve "Çin virüsü" yaftası verilerek uluslararası imajı zarar gören Çin, başta AB ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok bölgesine sağlık malzemeleri göndermiş, bir diğer ifadeyle sağlık diplomasisi mekanizmalarını harekete geçirerek dezavantajlı başladığı bu süreçten avantajlı olarak çıkmayı ve kaybolan itibarını yeninden

kazanmayı amaçlamıştır. Böylelikle Çin, ekonomik olarak süregelen bir felaketi, halkla ilişkiler zaferine dönüştürmeyi başarmıştır. Özellikle salgından olumsuz etkilenen Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde nüfuzunu artırma noktasında Brüksel ve Moskova ile çekişen Pekin, verdiği politik mesajlarla ve yaptığı tıbbi yardımlarla ılımlı ve cömert bir müttefik imajı çizmeye çalışmaktadır. Bu durum, bazı AB'ye aday ülkeler üzerinde nüvelerini vermiş, Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic, ülkesine yapılan sağlık yardımlarında AB'nin aksine en çok yardımı Çin'den aldığını vurgulamış, bu minnettarlığını Çin bayrağını öperek pekiştirmiştir.

Salgın sürecinde AB, üye devletler için sağlık ve ekonomi mekanizmalarını yeterince faaliyete geçirmemiş, üye devletler daha çok kendi içinde önlemler almaya başlamıştır. Her ne kadar ulus devlet merkezli politikalar ön plana çıksa da, krizden en fazla etkilenen İtalya gibi ülkelerin yardımına da Çin, Küba, Vietnam ve Rusya gibi ülkeler koşmuştur. Salgın sürecinde Çin, İtalya'ya uçaklarla medikal malzeme göndermiştir. Madrid'deki Çin Büyükelçiliği'nden yapılan açıklamalara göre, Çin tarafından İspanya ve İtalya'ya toplam 1,8 milyon maske gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Çin, Fransa'ya 1 milyon cerrahi maske ve eldiven yollamıştır. Tüm bu yardımlar üzerine Brüksel, Çin'e 2 milyondan fazla tıbbi maske ve 50.000 koronavirüs test kiti sunmayı teklif ettiği için teşekkür etmiştir (Financial Times, 2020). İtalya dışişleri bakanı Luigi Di Maio ise "Bu zor dönemde bize yakın olanları hatırlayacağız" diyerek Çin'e olan minnettarlığını dile getirmiştir. Bir diğer komünist blok ülkesi olan

Küba'dan ise 52 kişilik bir doktor ve hemşire ekibi İtalya'ya doğru yola çıkmıştır. Bu durum gerçek krizlerle karşılaşıldığında AB'nin birlik, uyum ve dayanışma ilkelerinin ne kadar geçerli olduğuna dair soru işaretlerini doğurmuştur.

4.2. Rusya'nın Batı'ya Uzanan İnsani Yardım Eli

Son zamanlardaki Rusya-AB ilişkileri gerilimli bir minvalde yürümekte, özellikle Kırım ve Sivastopol'un yasadışı ilhakından dolayı AB, ilhakları yasal olarak tanımamakta ve Rusya'ya yaptırımlar uygulamaktadır. Fakat AB, enerji konusunda Rusya'dan ciddi miktarda doğalgaz ve petrol ithal etmekte, bunun yanı sıra iki aktör arasındaki serbest ticaret anlaşmaları devam etmektedir. Dolayısıyla AB ve Rusya arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik çıkarlar doğrultusunda yürümektedir.

Siyasi ve askeri krizlere rağmen AB ile ekonomik ilişkilerini bozmak istemeyen Doğu Blok ülkesi Rusya da, bu kriz anını son derece profesyonel bir kamu diplomasisi ile fırsata çeviren ve AB'ye insani yardıma koşan ülkelerin başında gelmiştir. Sağlık malzemesi taşıyan Rus askeri araçlarının, NATO'nun en güçlü üyelerinden olan İtalya'nın caddelerinde ve sokaklarında görülmesi, bir nevi AB'nin boşluğunu doldurduğu anlamına gelmektedir. Ilyushin-76 tipi 9 askeri nakliye uçağını İtalya'ya yardım amaçlı gönderen Rusya, uzmanlardan oluşan bir ekip desteği de göndermiştir. İtalya'ya gönderilen uzmanların, daha önceden domuz gribi, şarbon ve ebola gibi salgınlarla mücadelede de görev aldığı ve bu konuda tecrübeli olduğu

vurgulanmıştır (NTV, 2020). Ayrıca Rus doktorlar da özellikle Lombardiya bölgesindeki farklı hastanelerde salgınla mücadelede İtalyan doktorlarla birlikte görev yapmışlardır.

Bir diğer destek çağrısından bulunan AB ülkesi Sırbistan'da ise Rus uzmanlar, Sırp ordusundan uzmanlar ile birlikte çalışmalar yürütmüş, bilgi ve tecrübelerini Sırp uzmanlara aktarmışlardır. Belgrad'da bir çok hastanede dezenfekte çalışmaları gerçekleşmiş, virüsün yoğun olarak görüldüğü şehir, cadde ve sokaklarda ilaçlama çalışmaları yapılmıştır. Rusya'nın bu hamleleri, AB'nin boşluğunu doldurmak istediği ve özellikle Sırbistan gibi aday ülkelerin güvenini kazanarak onları AB hayallerinden uzaklaştırmayı hedeflediği algısı yaratabilir.

4.3. Aksayan İlişkilere Rağmen Türkiye'nin AB'ye Desteği

Son zamanlarda yaşanan mülteci krizi, sınır ötesi operasyonları, terörle mücadele yasasında Türkiye'nin ısrarcı tutumu, AB tarafından Suriyeliler için tahsis edilmeyen fonlar gibi sebeplere istinaden Türkiye ve AB arasındaki üyelik müzakereleri durma noktasına gelmiştir. Son olarak Türkiye Devleti tarafından sınır kapılarının açılması ve Avrupa'ya doğru mültecilerin geçişine izin verilmesi, iki taraf arasındaki gerilimi giderek tırmandırmıştır.

Taraflar arasındaki yükselen tansiyona rağmen, Türkiye de insani yardım bağlamında maske diplomasisi yürüterek, koronavirüsten en çok etkilenen Avrupa ülkelerine tıbbı yardım yapmıştır. İtalya ve İspanya'ya sağlık malzemeleri gönderen ilk NATO ülkesi olma özelliği taşıyan Türkiye, NATO'nun açıklamalarına göre, İspanya ve

İtalya'ya toplam 450 bin adet maske yollamıştır. Ayrıca İspanya'ya, ihracatı yasaklanan 116 solunum cihazı da özel bir izinle satılmıştır (BBC Türkçe, 2020). AB aday ülkelerinden Sırbistan'a ise 100 bin adet maske yollayan Türkiye, Brexit kararı ile AB'den çıksa da halen geçiş süreci devam eden İngiltere'ye de iki askeri kargo uçağının içinde 250 bin adet kişisel koruyucu ekipman yollamıştır (DW, 2020b). Türkiye'nin Avrupa'ya yolladığı askeri kargo uçaklarının üzerine, Mevlana'nın, 'Ümitsizliğin ardından nice ümitler var. Karanlığın ardından nice güneşler var' sözlerinin Avrupa dillerine tercüme edilmiş biçimde yazılması da, son zamanlarda durma noktasına gelen AB-Türkiye ilişkilerine rağmen, mevzu sağlık olunca Türkiye'nin ne kadar evrensel ve hümanist bir tutum sergilediğini de açık bir şekilde göstermiştir.

SONUÇ

Koronavirüs ağının genişlemesiyle birlikte, Mart ayından itibaren sınırlar içe çekilmiş, devletler ekonomiden sağlığa, sosyal hayattan eğitime kadar bir çok alanda korumacı ve müdahaleci politikalar izlemeye başlamış, ikili ve çoklu ticari ilişkiler durma noktasına gelmiş, yurtdışından gelen yabancılara sınırlar kapatılmış, küresel arenada sözü geçen çokuluslu şirketler mal ve hizmetlere yönelik azalan talepler karşısında güç kaybetmişlerdir.

Özellikle İtalya'nın kuzeyindeki Lombardiya ve Veneto bölgelerinde yoğun olarak görülen ve her geçen gün vaka sayılarında artışa sebep olan pandemi, birçok Avrupa ülkesinde adeta bir domino etkisi yaratarak etki alanını genişletmiş ve binlerce sivilin ölümüne sebep olmuştur. Virüsün bu kadar hızlı yayılması, başta bazı Avrupa ülkelerinin virüsün ciddiyetinin yeteri kadar farkına varmamasının yanı sıra, virüse karşı erken önlem almamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca bu sürece hazırlıksız yakalanan ülkeler yetersiz maske, solunum cihazı, yatak kapasitesi ve sağlık personeli gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Çaresiz kalan Avrupalı devletler, başta AB ve Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere küresel başat aktörlere seslerini duyurmaya çalışmışlar, fakat başarılı olamamışlar; her seferinde "Avrupalılık" kimliğini ön plana çıkaran, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda birliktelik parolası ile yola çıkan AB'den bekledikleri desteği görememişler ve hayal kırıklığına uğramışlardır.

AB için pandemi süreci ciddi bir sınav niteliğinde olmuş, fakat Birlik, bu sınavda başarısız olmuştur. Özetle, tıbbi malzeme ve uzman desteği sağlanamamış, pandemiden etkilenen ülkelere fon ve bütçe ayırma konusunda Birlik kendi içerisinde çelişkiye düşmüş, refah düzeyi yüksek ve güçlü ekonomisi olan ülkeler "korona tahvilleri" olarak adlandırılan ortak bonoların piyasaya sürülmesi ve ortak borçlanma konusunda çekimser davranmışlardır. Bu süreç, Birlik'in zor zamanlarda "dayanışma ruhundan uzak" bir yaklaşım sergilediğini ortaya çıkarmış olup, üye ülkeler tarafından Birlik'i sert tepkilerin odağı haline getirmiştir. Salgından en çok etkilenen üye ülkeler

tarafından AB'nin bu pasif tutumu "hayal kırıklığı" olarak görülmüş, AB'nin varlığına ve geleceğine dair endişeler ortaya konulmuştur. İngiltere'nin de Brexit ile AB'den ayrı bir varlık sergilemesinin ardından, Birlik'in aksine Rusya, Çin gibi ülkelerden destek gören diğer üye ülkelerin de önümüzdeki yıllarda Birlik'ten ayrılma ihtimalleri güçlenmiş, bu ihtimal "AB'nin sonu geliyor mu?" tartışmalarını da alevlendirmiştir. Bütçe konusunda da üye ülkeler arasında görülen fikir ayrılıkları ve uzlaşmazlıklar da AB'nin "dayanışma ve birliktelik" ruhunu sorgular hale getirmiştir.

Pandemi sürecinde sağlık diplomasisinin bir alt türü olarak "maske diplomasisi" kavramı gündeme gelmiş, bazı ülkeler, yetersiz sağlık koşulları olan diğer ülkelere tıbbi malzeme, ilaç, maske ya da uzman doktor desteği göndererek insani yardım örneği göstermişlerdir. Başta İtalya olmak üzere, Fransa, İspanya ve Sırbistan gibi koronavirüsten olumsuz etkilenen ülkeler, AB'den umduklarını bulamayınca, bu ülkelerin çığlıklarına Çin, Rusya, Küba ve Türkiye gibi ülkeler koşmuşlardır. Virüsün kaynağı olarak tartışmaların odağı olan ve hakkında sürekli olumsuz propaganda yapılan Çin, özellikle Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerine yapmış oldukları insani yardımlarla imajını düzeltmeye çalışmış, AB de dahil bir çok üye ülkenin takdirini kazanmıştır. Doğu Blok ülkelerinin kendi içindeki otoriter yapılarına ve krizin olumsuz etkilerine rağmen uluslararası politikada güçlü bir duruş sergilemeleri, post pandemi dünya düzeninde Çin ve Rusya gibi aktörleri dönemin yükselen güçleri pozisyonuna getirmiştir.

Son tahlilde, AB'nin üzerine düşen görev, sadece geç kalınmış bir özürden ibaret değil, harekete geçip pandemi sürecinde saramadığı yaraları gecikmeli de olsa sarabilmektir. Bu süreçte özellikle işsiz kalan ve borçlanan vatandaşlar, gelir kaybına uğrayan ve iflasın eşiğine gelen esnaf ve büyük işletmeler, kısacası ekonomik olarak krizden olumsuz etkilenen tüm bireyler için ciddi fonlar ayırmak, finansal kayıpları telafi etmek AB'nin atacağı en büyük adım olacaktır. İnsani yardım konusunda sınıfta kalan AB, ekonomik alanda kendi içinde konsensüs sağladıktan sonra krizden etkilenen ülkelere vereceği desteklerle açıklarını kapatabilir. Aksi takdirde Amerika Birleşik Devletleri'nin de pandemi sürecinde çok başarılı bir sınav veremediğini hesaba katarsak, yeni dünya düzeninde yeni aktörlerin hegemonyasının hissedilmesi ve güç dengelerinin değişmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Akal, D. (2020). Koronavirüs: Almanya salgınla mücadelede nasıl fark yaratıyor?, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52053276, (Erişim: 12.07.2020).

Anadolu Ajansı (2020). Fransa'da Kovid-19'la mücadelede 'maske' ve 'yatak' engeli,https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/fransada-kovid-19la-mucadelede-maske-ve-yatak-engeli/1790799, (Erişim: 11.07.2020).

Arslan, M.M. (2020). Koronavirüs ve Sağlık Diplomasisi, https://www.perspektif .online/koronavirus-ve-saglik-diplomasisi/, (Erişim: 17.07.2020).

BBC News (2020). Coronavirus: EU offers 'heartfelt apology' to Italy, https://www.bbc.com/news/world-europe-52311263, (Erişim: 10.07.2020).

BBC Türkçe (2020). Koronavirüs: Türkiye hangi ülkeye ne kadar yardım gönderdi?, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52459231, (Erişim: 19.07.2020).

Belek, İ. (2020). İtalya sağlık sistemi salgında neden dağıldı?, https://sol.org.tr/haber/italya-saglik-sistemi-salginda-neden-dagildi-507, (Erişim: 08.07.2020).

BR24 (2020). Coronavirus in Bavaria: Assistance in English, https://www.br.de/ nachrichten/deutschland-welt/coronavirus-in-bavaria-assistance-in-english,RtO8eS2, (Erişim: 14.07.2020).

CDC (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19), https://www.cdc.gov/ coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/older-adults.html, (Erişim: 10.07.2020).

Cohen, J. (2020). France Struggles As It Wages ‘War’ Against The Coronavirus Pandemic, https://www.forbes.com/sites/joshuacohen/2020/04/01/france-struggles-as-it-wages-war-against-covid-19/#11ad819811ed, (Erişim: 15.07.2020).

Çakır, E.S. (2020). https://medyascope.tv/2020/02/22/ab-liderlerinin-iki-gun-suren-butce-gorusmeleri-sonuc-vermedi-bir-sonraki-toplanti-2-martta/, (Erişim: 15.07.2020).

Duncan, C. (2020). Coronavirus: Italy charges nearly 110,000 people for breaking lockdown rules as tougher sanctions introduced, https://www.independent.co.uk/news/world/europe/coronavirus-italy-lockdown-police-chargesfines-quarantine-lombardy-a9427046.html, (Erişim: 09.07.2020).

DW (2020a). Almanya'nın koronavirüsle mücadele yöntemleri, https://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-koronavir%C3%BCsle-m%C3%BCcadele-y%C3%B6ntemleri/a-52932753, (Erişim: 13.07.2020).

DW (2020b). COVID-19: Türkiye yurtdışında nereye, nasıl destek sağlıyor?, https://www.dw.com/tr/covid-19-t%C3%BCrkiye-yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-nereye-nas%C4%B1l-destek-sa%C4%9Fl%C4%B1yor/a-53184552, (Erişim: 19.07.2020).

Euronews (2020). Coronavirus: EU finance ministers agree on €500 billion emergency fund, https://www.euronews.com/2020/04/09/coronavirus-eurogroup-finance-ministers-agree-on-500-billion-emergency-fund, (Erişim: 18.07.2020).

Eurotopics (2020). Korona krizi: Şu ana kadar hangi dersleri çıkardık?, https://www.eurotopics.net/tr/241590/korona-krizi-su-ana-kadar-hangi-dersleri-cikardik#, (Erişim: 10.07.2020).

Eyrich, T. (2020). How is Europe responding to the coronavirus pandemic?, https://news.ucr.edu/articles/2020/04/21/how-europe-responding-coronavirus-pandemic, (Erişim:12.07.2020).

Financial Times (2020). China ramps up coronavirus help to Europe, https://www.ft.com/content/186a9260-693a-11ea-800d-da70cff6e4d3, (Erişim: 17.07.2020).

Güngörmez, O. (2020). 5 Soru: İtalya'nın Koronavirüs ile Mücadelesi, https://www.setav.org/5-soru-italyanin-koronavirus-ile-mucadelesi/, (Erişim: 08.07.2020).

NTV (2020). Rusya'dan İtalya'ya 9 askeri nakliye uçağıyla yardım, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/rusyadan-italyaya-9-askeri

nakliyeucagiylayardim,BpmFFK47ikGj1MnsxUkfeA/OahQVBpZqEKZvqfLYfOacA, (Erişim: 17.07.2020).

Jass Case Reports (2020). The Outbreak of COVID-19 in Italy, https://casereports.onlinejacc.org/content/early/2020/04/22/j.jaccas.2020.03.012, (Erişim: 09.07.2020).

Kavukcu, F.O. (2020). 5 Soru: Fransız Hükümetinin Koronavirüs İmtihanı, https://www.setav.org/5-soru-fransiz-hukumetinin-koronavirus-imtihani/, (Erişim: 12.07.2020).

Kickbusch, I., Silberschmidt G., ve Paulo Buss (2020). Global health diplomacy: the need for new perspectives, strategic approaches and skills in global health, Bulletin of the World Health Organization, 85(3): 230

Maaloum, A. (2020). Covid-19: Macron's conflicting crisis communication, https://moderndiplomacy.eu/2020/03/31/covid-19-macrons-conflicting-crisis-communication/, (Erişim: 12.07.2020).

Nas, Ç. (2020). Koronavirüs Salgınının Yeni Merkez Üssü Avrupa: AB'nin Kriz Yönetimi Sınavı, https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/27/koronavirus-salgininin-yeni-merkez-ussu-avrupa-abnin-kriz-yonetimi-sinavi/,(Erişim: 10.07.2020).

News18 (2020). France Declared 'War' on Coronavirus, But Lost the Weapons to Fight a Pandemic, https://www.news18.com/news/world/france-declared-war-on-coronavirus-but-lost-the-weapons-to-fight-a-pandemic-2625165.html, (Erişim: 11.07.2020).

Perrone, A. (2020). How Italy became the ground zero of Europe's coronavirus crisis, https://www.wired.co.uk/article/coronavirus-italy, (Erişim: 08.07.2020).

Reported Cases and Deaths by Country, Territory, or Conveyance, https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries, (Erişim: 14.07.2020).

Spiegel Internatioanl (2020). German Cabinet Agrees to 750 Billion Euros in Emergency Aid Measures, https://www.spiegel.de/international/germany/german-cabinet-agrees-to-750-billion-euros-in-emergency-aid-measures-a-9905ff76-c22d-4a9e-a3d4-c44633daf94e, (Erişim: 14.07.2020).

Sputnik Türkiye (2020). AB'den korona krizine karşı 750 milyar euroluk plan: Tarihi kurtarma paketi mi yoksa dağ fare mi doğurdu?, https://tr.sputniknews.com/avrupa/202005271042128860-abden-korona-krizine-karsi-750-milyar-euroluk-plan-tarihi-kurtarma-paketi-mi-yoksa-dag-fare-mi/, (Erişim: 18.07.2020).

Tuncer, G. (2020). Koronavirüs ile mücadeleye hangi ülke ne kadar bütçe ayırdı?, https://www.indyturk.com/node/149186/ekonomi%CC%87/koronavir%C3%BCs-ile-m%C3%BCcadeleye-hangi-%C3%BClke-ne-kadar-b%C3%BCt%C3%A7e-ay%C4%B1rd%C4%B1, (Erişim: 11.07.2020).

UN (2019). World Population Ageing 2019, https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf, (Erişim: 09.07.2020).

VOA (2020). AB Bütçede Uzlaşamadı, https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87ngilteresiz-ab-butcede-uzlasamadi/5299637.html, (Erişim: 15.07.2020).

Yılmaz, E. A. (2020a). Koronavirüs Sonrası Yeni Dünya Düzeni: Ulus Devlet Duvarları Yükseliyor mu?, http://politikaakademisi.org/2020/05/04/koronavirus-covid-19-sonrasi-yeni-dunya-duzeni-ulus-devlet-duvarlari-yukseliyor-mu/, (Erişim: 10.07.2020).

Yılmaz, E. A. (2020b). Koronavirüs sonrası küreselleşme hareketleri ve ulus devletlerin konumu. Turkish Studies - Social, 15(4), 2219-2232.

ISBN: 978-625-7897-75-4